

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ali DÜNDAR

Şeriata Karşı LAİK EĞİTİM ÖZGÜR TOPLUM

ARDIÇ YAYINLARI : 23

•

**Şerhata Karşı
LAİK EĞİTİM
ÖZGÜR TOPLUM
ALİ DÜNDAR**

•

**I. BASKI
ARDIÇ YAYINLARI - 1995**

•

**Kapak tasarımı
Memik KAYAOĞLU**

•

**Yazışma adresi
Sakarya Cad. Ali Nazmi İşhanı 1/59 Kat: 7
Kızılay/ANKARA
Tel: 0.312.433 21 31**

•

Baskı

ISBN: 975-7902-23-3

ALİ DÜNDAR

Şeriata Karşı
LAİK EĞİTİM
ÖZGÜR TOPLUM*

ARDIÇ YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Laiklik ve Özgür Düşünce	7
Bataklıklar Kurutulmadıkça	14
Laik Toplum/Özgür Toplum.....	18
Kemalizm ve Dinsel Öğretî	24
Köy Enstitüleri ve Laiklik.....	32
Toplumsal Derneşim Sürecinde Köy Enstitüleri	37
Tonguç Babayı Özlem	45
Tonguç ve Eğitim Felsefesi	50
Yılın Öğretmeni Olmak	56
Köy Enstitüleri ve Kitap Korkusu	62
Okumanın Dayanılmaz Sıcaklığı	68
Okumak Üstüne	74
Kitaplar ve İnsanlar	81
Kitap Deyince	87
Tarih Okur musunuz?	93
Okurken	98
Ne Okur Ne Okumaz	106
Anadili Öğretimi Üzerine	113
Gene Türkçe Ders Kitapları.....	120
Bir Kökenbilim Sözlüğümüz Olmayacak mı?	127
"Hüzünlü", "Leyli" ve "Naçar"	134
Türkçenin Anlatım Özellikleri	139
Türkçenin Anlatım Yeteneği	146
"Adımız Andımızdır"	153
Ölümünün 33. Yılında H.Â. Yücel	158
Unutulmaz Eğitimci H.Â. Yücel	166
Öğrenme ve Öğretme Özgürlüğü	169
Bir Ülkede	177
Bir Soru Bir Yanıt	180
Korkunun Gözbebekleri	184
Çocuk ve Değer Yargısı	191
Okullardaki "Kara Ses"	197
Eğitim Çıkmazı	200
Okullar Açılırken	207
Milli Eğitim Bakanına Açık Mektup-I	212
Milli Eğitim Bakanına Açık Mektup-II	219
Ders Yılı Sona Ererken.....	227
Bir "Panel" ve Ötesi	232
Köy Enstitüleri Olayı.....	237

LAİKLİK ve ÖZGÜR DÜŞÜNCE

Ulusal Bağımsızlık Savaşıyla başlayan ve Cumhuriyetin kurulmasıyla köktenci bir devrime dönüşen Türk aydınlanmacılığı, laik ve toplumcu bir derneşim sürecidir. Neden dersenz; dışanda yayılmacı, el koyucu ve anamalcı; içerde bütûn bunların işbirlikçileri ve çıkar ortaklarıyla verilen savaşım, ne bir "*cihad*-ı *mu-kaddes*"tir, ne de *meşihat*'ı, dını, dince kutsal sayılan şeyleri kurtarma savaşımıdır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı, Halifeye, dın önderlerine değil; doğrudan halka, halkın temsilcilerinin seçim ve öngörüsüne dayandırılmıştır. Savaşımın önderi ne bir *meşihat* yetkili-si, ne de herhangi bir imamdır. *Mustafa Kemal*, önderlik gücünü birtakım inaklardan; gökten, göksel ve varsayımsal kaynaklardan değil, doğru-ıan halktan, insandan ve insel birikimlerden alır. O'na göre, özgür

ve bağımsız toplumu yaratmanın temel dayanağı, *"Ulusal güçleri etken ve ulusal istenci egemen kılmaktır."*

Bu olur. Yani *"Ulusal güçler etken ve ulusal istenci egemen..."* kılınarak, hem kurtuluş ve kuruluş gerçekleştirilir; hem de laik, aydınlık bir sürece girilmiş olunur. Anayasadan *"devletin dini islamdır"* hükmünün çıkarılması; Şer'îye ve Vakıflar Bakanlığı ile Halifelik'in kaldırılması; tekke ve zaviyelerin kapatılarak, öğretimin birleştirilmesi ve yeni abecenin benimsenmesiyle de, özgürlükçü, bağımsızlıkçı ve laik toplum oluşumunun yolları açılmış olur. Bu bağlamda ulusal derneşimin temel felsefesi, laik eğitim/özgür düşünce bazına oturacaktır. 1 Mart 1924 gün ve 430 sayılı *"tevhid-i Tedrisat"* yani, *"Öğretimin Birleştirilmesi"* yasasının özü, eğitim ve öğretim kurum ve kuruluşlarını ulusal eğitim bakanlığında birleştirerek, birtakım din ve meşihat artıklarının güdümünden kurtarmak ve laik bir ortamda gelişmesini sağlamaktır. Mustafa Kemal, TBMM'deki 1 Mart 1924 günlü konuşmasında, öğretim birliğinin bir an önce sağlanmasındaki ulusal yararları vurgular. Türkiye Cumhuriyetinin gelecekte de birtakım saldırı ve sakatlanmalardan korunabilmesi için, özellikle eğitim öğretim kurumlarının, birtakım dinsel ve inak-sal içerikli etkenlerden arındırılmasını savunur; ulusun isteğinin *"... Cumhuriyetin denenmiş ve olumlu olan bütün temellere bir an önce ve tam olarak dayandırılması yolunda dile geldiği"*ni söyler.

Türk aydınlanmacılığı, bağımsızlıkçı ve özgürlükçü bir toplumda asıl, *"... egemenliğin bağımsız, koşulsuz ulusa ait olduğu; halkın kendi geleceğini ve yönetimini bizzat kendisinin eylemli olarak belirlemesi"*

gerektiği ilkesine dayandırır. Laik olmayan birtakım dayatımları daha başından reddeder. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 20 Ocak 1921 gün ve 1 sayılı anayasa niteliğindeki yasasından sonra; 24 Nisan 1921 gün ve 2 sayılı 14 maddelik yasasının 1. maddesi, ülkede her türlü dinsel girişim ve davranışın *"vatan hayırlığı"* sayılacağı yargısını içerir. Söz konusu yasanın bugün de yürürlükte olan 1. maddesinin 2. fıkrası, 1921'deki yazısıyla, aynen şöyledir: *"Dini veya mukaddesatı diniyeyi siyasi gayelere esas veya alet ittihaz maksadıyla cemiyetler teşkilî memnurdur. Bu kabil cemiyetleri teşkil edenler veya bu kabil cemiyetlere dahil olanlar hatrı vatan addolunurlar..."*denildikten sonra, yasanın 2. maddesinde de, *"vatan hayırını"* sayılanların *"salben idam"* yani, asılarak öldürülecekleri yargısı yer alıyor. Atatürk, 22 Ocak 1924 günü TBMM'de yaptığı bir konuşmasında Halife, meşihat ve o çevrelerle ilgili bütün varlık ve oluşumların geçmişte kalmış birer anıdan öte, değeri olamayacağını; söz konusu çevrelerle kurulabilecek her türlü ilişkinin ve o yöndeki bütün yaklaşımların, devletin bağımsızlığına *"açık saldırı"* sayılacağını vurgular; *"Efendiler, egemenlik ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye bilin gereğidir diye, görüşme ile, tartışma ile verilemez. Egemenlik ve saltanat güçle, erkle, zorla alınır. Osmanlıları zorla Türk ulusunun egemenlik ve saltanatına el koymuşlardır. Ve bu baskıcı egemenliklerini altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi Türk ulusu bu saldırganların hadlerini bildirerek, egemenlik ve saltanatını, başkaldırmak, ulusal erk ve güç kullanmak suretiyle, bizzat ve eylemli olarak kendi eline almış bulunuyor"* der. Bunun yolu yordamıyla anlatıldığını, gene de

anlatılacağını; ama belki bu gerçeği kavramakta yeteksiz kalan "...kımtı kafalarını kesileceği"ni duyurur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel felsefesini oluşturan laiklik ilkesi, en az bağımsızlık savaşımı ölçüsünde, birtakım dikenli yollardan geçerek toplum yaşamındaki yerini almıştır. Onun içindir ki, uğruna bunca savaşımalar yaşanmış, bunca kanlar akıtılmış bir laikleşme sürecini, salt "*din işlerinin devlet işlerinden ayrılması*"yla sınırlayamayız. Devlet zaten kavramsal bir kişiliktir; tüzel/siyasal bir varlıktır. Onun için, devletin dinci olması da, laik olması da görecedir; yöneltilmiş, varsayılmıştır. Önemli ve yaşamsal olan, devleti yönetenlerle, devlete işlerlik ve yaşamsallık veren kişi, kurum ve kuruluşların durumudur. Devlete işlerlik ve yaşamsallık kazandıran kişi, kurum ve kuruluşların kafalarının yarısı öteki dünyada, kalan yarısının nerede olduğu belirsizse; ya da devletin en yüce katında oturan biri, "*Türkiye'de devlet laik, ben laik değilim*" diyebiliyor ve "*Türkiye laik bir devlet*" diyeceği yerde, "*Türkiye müslüman bir devlettir*" biçiminde kekeliyorsa, din işlerinin devlet işlerinden ayrılmasının kıymeti harbiyesi olur mu? Olmaz kuşkusuz. Kaldı ki, Cumhuriyetin temelindeki laiklik ilkesi, salt devleti yönetenlerin değil, aynı zamanda bütün toplumun laikleşmesini öngörür. Bütün toplum laik bir yaşamla örgenleşip donanmalı ki, siyasal örgütlerini ve o örgütleri işletecek olanların laikleşmelerini gerçekleştirebilsin. Bütün olmazlıklarına karşın, inanç ile bilimi bir torbaya koyma saçmalığından benliğini arındıramamış toplumlar için ne laiklik sözkonusu olabilir, ne de özgürlük ve demokrasi. İnanç, inakasal, dışsal ve insan ötesi bir kav-

ramdır. Bilim ise, tümüyle insel, tümüyle içsel bir kavramdır. Bunlar tamamen birbirine zıt, birbirine ters orantılı kavramlardır. Bu gerçeği en tutucu kafada olanlar bile kabul ediyor. Örneğin, bir dönemin tutucu başlarından Prof. A. Fuat Başgil, "Ana Hukuk" adındaki yapıtının 65. sayfasında "...Sosyolojinin ortaya koyduğu bir konudur ki, dinsel akide ve kanunlar, ınsanlıkta müspet zihniyet ve bilimsel kanaatlerin ilerleyişiyle ters orantılıdır. Biri ilerlerken öteki zorunlu olarak geriler"dedikten sonra, aynı yapıtının 110. sayfasında da; "Ülkemizde 19. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan yasa ve anayasa oluşturulması hareketleri, birçok devrim ve değişim aşamalarından geçerek, bugünkü ulusal egemenlik ilkemizi, laik Cumhuriyet örgütlenmemizi doğurmuştur" yargısına varıyor. Yani, bugün kimi çevrelerin, üzerinde "olmazsa olmaz mı?" sorusu üretmeye çalıştıkları laiklik ilkesinin tepeden inme bir dayatım olmadığı gibi, kolay elde edilmiş bir kavram olmadığını da tarih bize gösteriyor; verilen toplumsal savaşım belgeleri bunu kanıtlıyor.

Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti eğitiminin köktenci bir yaklaşımla ve bütünüyle laikleştirilmesini öngören "Öğretim Birliği Yasası"nı, salt, bütün öğretim kurum ve kuruluşlarının Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması işlevinden ibaret sayamayız. Yasa koyucu, eğitim yoluyla toplumsal laikleşme sürecini başlatırken, devletin kamu hizmetlerinden sayılan din işleri için yetiştirilecek elemanlar için ayrı bir hüküm getirmiş, başkaca kamu görevlerine karıştırılmaksızın, salt ımamlık ve hatiplik hizmetlerini yerine getirmekle yükümlü görevliler yetiştirilmesini öngörmüş. Yani, ımam ve hatiplerle, bu gibiler için açılacak öğretim ku-

rumlarını, isteğe ve inanca bağımlı görevli kurumlar saymış; devletin öteki kamu kurum ve görevlileri arasında öngörmemiş; devletin laik eğitim felsefesinin dışında tutmuş. Dinsel görev verecek eleman yetiştirecek okulları, genel ulusal eğitim dizgesinden ayrı tutmuş; onlar için "*ayrı okullar*" sözlerini kullanmış, "*ayrı*" sözcüğüne dikkatimizi çekmiş; dinsel eğitim veren kurumların genel/laik eğitim veren kurumlar içinde sayılmasının ve oralardan yetişenlerin devletin genel/laik kurum ve kuruluşlarında görevlendirilmelerinin, Cumhuriyetin temel felsefesini oluşturan laiklik ilkesine zarar verebileceğini düşünmüş. Nitekim bugün o sakınca doğmuştur. Bir ayaklarıyla camilerde, ötekiyle belirsizliklerde dolaşan bölmeli kafaların yarattığı kargaşa ortamında ülkemiz ve ulusumuz, şaşkın ördek gibi, kışın kışın yüzme talimlerine durmuştur. Ne yana gideceğini, neye inanıp kime güveneceğini seçememenin, bilememenin şaşkınlığı içindedir.

Ulusal bağımsızlık bilincinin, Arap-Amerikan yavelleriyle sulandırıldığı bir ortamda; içi, içeriği boşaltılmış bir Atatürk "*İlke ve İnkılâpları*" uğruna durmadan tef çalışıyor, zurna öttürüyoruz.

"*Tevhidi Tedrisat*" yasası, bundan tam 67 yıl önce yürürlüğe girmişti. Şimdi, adamım diyen adamlar olarak ve yüzümüz kızarmadan, dönüp geriye bakabilir; Ulusal Bağımsızlık Savaşının yaratıcılarına; dünyaya, dünyanın ileri çağdaş uluslarına; "Bakın biz 67 yılda nereden nereye geldik. Yaptıklarımızdan, ettiklerimizden utanmıyoruz" diyebilir miyiz?

**Diye bilen der. Ne demiş Pır Sultan Abdal, "Utın
mayanın safası çoktur."**

(Abece Dergisi, Mart 1991)

BATAKLIKLAR KURUTULMADIKÇA

İ.S. Çağlayangil'in anılarında anlattığına göre; 1933'lerde kendisini ziyarete gelen ve Türkiye'de Atatürk öncülüğünde yürütülen devrim atılımlarını, gelişme ve yenileşmeleri görüp imrenen Rıza Şah Pehlevî, Atatürk'e "...Benim gözümü açtınız. İran'a dönünce ben de bu gördüklerimi orada uygulayacağım, ülkemi yeniliklere açmak istiyorum" sözü vermeye çalışır. Ancak Yüce Atatürk, İran'da neyin olup, neyin olamayacağını ayırdındadır. Pehlevîye şu öğüdü verir: "Bir toplumda köklü değişiklikler yapmak isteyen önder, öncelikle din adamlarıyla, özellikle de dini kendilerine siyaset bayrağı yapmış din bezirganlarıyla, alan savaşını vermek zorundadır. Bunu yapmazsa, otuz yıl-kırk yıl, bilemediniz elli-altmış yıl sonra yılan başını kaldırır, hem devrimi siler, hem de devrimcileri,

yönetenleri. Çünkü dñl siyaset bayrağı yapanların vic-
danları kör, yürekleri karadır. İnsanlık duyguları
küntleşmiştir." Bunun üzerine R.Ş. Pehlevi, boynunu
bükerek, "Ben ülkemde molallarla çatışmayı göze alamam,
bu benim sonum olur"(1) karşılığını verir. Gelin görün-
ki, su uyur düşman uyumaz. Kırk altı yıl sonra molla-
lar ayaklanır ve Şah'ın korktuğunu başına getirirler.
Böylece bizim şeriatçı eşirta'da da hevaî-heves umudu
uyanmış olur.

Atatürk, tarihli doğru algılıyordu. Tarih boyunca
Türk ulusunun önüne çıkan bütün kötülüklerin ve
kötücüllüklerin "dñn kısvesine bürünerek" geldiğini bili-
yordu. Onun için, daha Cumhuriyetin ilk yıllarından
itibaren, bu kısve üreten, kötülük ve kötücüllük üreten
bataklıklara el attı. O bataklıkları kurutmayı yeğledi.
Dini siyasetten arındırdı. Şer'îye ve Vakıflar Vekâletini
kaldırdı. Dinsel eğitime son verdi, eğitimi laikleştirdi.
Bunun için Eğitim Brlığı Yasası'nı yürürlüğe koydu.
Vakıfhaneleri, vakıf yurtlarını, zaviye ve tekkeleri ka-
pattırdı. "Türkiye toplumu, Türkiye Cumhuriyetinin
yurttaşları, birtakım, şaşkınları, sarsakları,
sapkınlara peşinden gidemez, giderse geçmişini, in-
sanlığını yadsınmış olur. Türkiye, birtakım şeyhler,
derişler, dedeler, hacılar, hocalar ülkesi olamaz; olursa
uygarlığı, bilimi ve aklın varlığını yadsınmış olur. daha da
kötüsü kendi sonunu hazırlamış olur"(2) dedi. 24 Nisan
1921 gün ve 2 sayılı yasanın 1. maddesinin kesinlikle
uygulanmasını buyurdu. Çünkü sözkonusu yasanın o

(1) Bkz. "İ.S. Çağlayangil'in Anıları", Günaydın Gazetesi, 11.6.1989.

(2) Bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demaçları.

maddesini; gerici, köktendinci, din bezirganı ve din siyasetçisi üreten bataklıkların kurutulmasında temel araçlardan biri sayıyordu. Orada şöyle deniyordu: *"Madde 1- Dinî veya dince kutsal sayılan varlıkları siyasal amaçları için ülke veya alet ereğiyle örgütlenme ve dernek kurulması yasaktır. Bu dernek ve örgütleri kurulanlar veya bu tür dernek ve örgütlere girenler vatanı hayrını sayırlar."*(3)

Din siyasetçisi, din taciri, din bezirganı ve köktendinci sapkınları üreten bataklıklar kuru kaldığı, kapıları kilitli durduğu sürece rahat ettik. Ülkede kurtla kuzu yan yana yaşadı. Ne camiye gidenin yolu kesildi, ne oruç tutanın ağzına su akıtıldı, ne de "Müslümanım" diyenin ağzı tıkandı. Ne zaman ki okullara din dersi konuldu, ne zaman ki imam okulları yeniden açıldı, ne zaman ki laik Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *"din ve ahlak bilgisi dersi"* saçmalığı ile kundaklandı; yani ne zaman ki Atatürk'ün kuruttuğu bataklıklara yeniden pis sular akıtılmaya başlandı, işte o zaman *karases*'ler yükselmeye, *karayılan*'lar başlarını kaldırmaya, *arap/acem oğlanları* ortalıkta fınk atmaya, başları bohçalı *Ehrtmarılar* dolaşmaya başladı ortalıkta.

Kım getirdi bütün bunları başımıza, kım su verdi o kötülük bataklıklarına? Sen ve ben. Hiç kımse değil. Ne Atatürk'ü bildik, öğrendik, ne de devrim ve ilkelerini. Ne toplumu tanıdık, ne dini, ne de dinsel tamtamin nereye varacağını kestirebildik. Yüzeysel, yapay bir Atatürk sevgisiyle avunduk, avuttuk. Uygarlık dedik,

(3) Bu yasa Özal döneminde yürürlükten kaldırıldı.

çağdaşlık dedik, özgürlük dedik; insanlık, insancılık dedik. Fakat bütün bu evrensel değerlerin, evrensel kavramların benim, senin için, ülkemiz, ulusumuz için ne anlama gelebileceğini, ne içerikler taşıdığını bir türlü kavrayamadık. Bir yırtık hırka için, bir lokma ekmek, bir kırık koltuk için, Türk devrim ve ilkelerini, o devrim ve ilkeler içeriğinde oluşmaya başlayan evrensel/çağincıl değerleri, değer yargılarını har vurup harman savurduk. İşte sonunda olanlar oldu. Bir yandan karasesler seslerini yükseltirlerken, öte yandan köktendinci mezarcılar, leş kargaları, kazma kürek ortalığı dolduruverdiler. Uyan dostum... uyanmak zorundayız. *Atatürk*'ün İran Şahı'na söylediklerini anımsayalım lütfen.

Abece, Mart 1994

LAİK TOPLUM/ÖZGÜR TOPLUM

Köktendinci bir dergi, laikliği kapak konusu yapmış "Kemalistler'in son sığınağı laiklik" diyor. Aklınca, 'Kemalizm'in öteki ilkeleri yok artık, işte ellerinde kalan bu, demeye getiriyor. Gerçek payı yok değil. Ne var ki, Kemalizm'in öteki ilkelerini köktendinciler, şeriatçılar değil; Atatürkçülük diye diye, Atatürk devrim ve ilkeleri üstüne ant içen, Atatürk anıtları önünde şapka çıkarıp sulta duran birtakım sapkınlar aşındırdılar. Sözde "dın ve vıcdan özgürlüğü"nü savunduklarını sanan birtakım gerzekler, Atatürk devrim ve ilkelerini aşındırmakla da kalmadılar, köktendinci ve şeriatçı güruhuna bütün kapıları açtılar. Sanki ülkede dın ve vıcdan özgürlüğüne engel varmış gibi; sanki ülkede camiye gidenin yolu kesiliyormuş, Müslümanın diyenin ağzı

tıkanıyormuş gibi.

Oysa, en anlamlı, en insanca dın ve vicdan özgürlüğü Türkiye'de yaşanageldi hep. Hiçbir Müslüman ülkede olmadığı kadar dın ve vicdan özgürlüğü var bugün ülkemizde. Bunu, geçenlerde Diyanet İşleri Başkanı M. Nuri Yılmaz da bir konuşmasında doğruladı. *"Türkiye dışında hiçbir İslam ülkesinde ne eşitlik, ne özgürlük vardır. İslam ülkeleri, kendi ülkeleri için istedikleri özgürlüğü, kendi yurttaşlarına tanımıyorlar. İslam ülkelerinin pek çoğunda yöneticiler bazı fanatik güçler tarafından yönlendiriliyor..."*(1) dedi. Sayın Diyanet İşleri Başkanı, zaman zaman Türkiye'deki dinsel istem ve yönelimlere çok doğru tanı koyabilen bir dın görevlisi. Ancak, ne-dense Atatürk devrim ve ilkelerinden söz etmekten kaçınıyor. Bugün bu ülkede camiye gidenin yolu kesilmiyor, Müslümanın diyenin ağzı tıkanmıyorsa, ya da ramazan ayında, namaz vakitlerinde birtakın mutavva'lar, iş yerlerini kapatıp insanları zorla oruç tutmaya, zorla namaz kılmaya kovalamıyorlarsa, bunu, Atatürk'e, O'nun getirdiği dın ve vicdan özgürlüğünün güvencesi olan laikliğe borçluyuz, diyemiyor. Dese ne olur Sayın Diyanet İşleri Başkanı? Dese büyür. Türkiye'de dın ve vicdan özgürlüğü kısıvesine bürünerek vurgun ve soygun ocakları tıttüren dın sınırsızlarının, dın tacirlerinin yolunu kesmiş olur, ipliklerini pazara çıkarmış olur. Ama diyeceksiniz ki, bunu diyebilmek, bir bilinç işidir, Atatürk devrim ve ilkelerine yürekten inanma işidir. Doğru.

(1) Bkz. 29, 30 Ocak tarihli gazeteler.

Atatürk, "... Şükrü Hoca ve benzerlerinin ulusumuzu aldatmak için 'Müslümanlık kuralları' diye yayımladıkları aydurmaların öneme değer hiçbir yanı yoktur. Ancak, yüzyıllar boyunca olduğu gibi, bugün de ulusun bilgisizliğinden ve bağınazlığından yararlanarak birtakım türkü siyasal ve kişisel amaç ve birtakım çıkarlar sağlamak için dinî, dince kutsal şeyleri araç olarak kullanmaya kalkışanların yurt içinde ve yurt dışında bulunuşu, bizi bu konuda konuşmaktan ne yazık ki, şimdilik alıkoyamıyor. İnsanlıkta din duygusu ve düşüncesi, her türlü boş inanılardan sıyrılarak gerçek bilim ve teknolojinin ışınlarıyla ışıyıp arınıncaya, olgunlaşmıncaya değin, din oyunu oyuncularına her yerde raslanacaktır"(2) demiyor muydu? İşte görüyoruz, yılan en sonunda başını ininden çıkardı. Baş ezildi sanılırken, meğer sadece kuyruğu koparılmış, başı yer altında gömülü olarak fırsat kolluyormuş. Atatürk'ü anlamamışız. Dinlemiş, fakat duymamışız. Oysa Atatürk demiş ki: "Bir toplumda köklü değişiklik yapmak isteyen lider, din adamlarıyla alan savaşı vermeye zorunludur. Aksi durumlarda yirmi yıl, otuz-kırk yıl sonra, din adamları devrim siler, yönetimi devirir."(3) Atatürk bu sözleri, 1933'te ülkemize gelen ve Türk devrimine imrenerek, dönüşünde kendisinin de ülkesinde birtakım yenilikler yapmak istediğini söyleyen Rıza Şah Pehlevî'ye söylemişti: İran, Atatürk'ün dediği anlamda bir savaşım veremediği için mollalara yenik düştü.

Atatürk bir ışıktı, dünyamızdan çıkıp geçen.

(2) Atatürk'ün Söylev'i, s. 518

(3) Bkz. "İ.S. Çağlayangil'in Anıları", Günaydın Gazetesi, 11.6.1989.

Ondan ne biz doğru dürüst ders alabildik, ne de şunun bunun tutsağı durumundaki Müslüman toplumlar. Oysa Atatürk, ne dinsiz olun diyordu, ne vicdanınızı körletin önerisinde bulunuyordu. Sadece insan olun, birey olun ve aklınızı kullanın, diyordu. Aklın doğrulamadığı; akılsal ilkelerin denetimini dışında kalan hiçbir yargının çağımızda geçerli olamayacağını, insanı mutlu etmeye yetmeyeceğini öğütliyordu. Aklın bağımsızlığını, aklın özgürlüğünü amaçlamayan hiçbir girişimin İNSANCA sayılamayacağını vurguluyordu. Kendi toplumunu da bu yönde donatmak için 1928'de aralarında İ. Hakkı Baltacıoğlu, Fuat Köprülü, İ. Hakkı İzmirli, H. Nîmetullah Öztürk ve Diyanet İşleri Başkanlarından Şerafettin Yaltkaya gibi seçkin kimse-lerin de bulunduğu bir yarkurula "Dini İslah Proje ve Beyannamesi" konulu bir çalışma yaptırdı. Din, dinsel tapınma, tapınmanın dili ve biçimi, tapınma ideolojisi, vb. arabaşlıkları taşıyan belgenin 1. maddesinde laik ve demokratik toplumun nitelikleri söyleminde şunlar saptanıyor: "1. Demokrasi alanında görülen büyük Türk devrimini dili, ahlâkı, hukuku ve bütün toplumsal kurumlarıyla başlıca iki yönüyle algılanabilir. Birinci-si: Bütün toplumsal kurumların bilimselleşmesi... İkincisiyse: Bütün toplumsal kurumların ulusal-laştırılması. Dolayısıyla toplumumuzun yaşamında bilim ve akılla kavranabilen bütün konular, aklın ve bilimin yetkisi ile yönetildiği gibi, ulusal yaşama ilişkin bütün çalışmalar da sapkınlıklardan kurtarılmakta ve ulusal dayanışmaya katılmaktadır. Türk devrimini dilde, ahlakta, hukukta, iktisatta, sanatta yaptığı bütün dönüşümlerin kaynağını bilimin akla uygunluğundan ve ulusal yaşamın verimli

gerçeklerinden, gelişiminden almaktadır. 2. Din de toplumsal bir kurumdur. Öteki toplumsal kurumlar gibi, yaşamın ve bilimin gereklerine uymak ve gelişen yaşamın yolunu izlemek zorundadır. Dolayısıyla, Türk demokrasisinde din de gereksindiği gelişimi ve canlılığı göstermelidir."

Burada kurumlaştırılmak istenen; birtakım dinsel inaklar karşısında aklın bağımsızlaştırılması; din ve vicdan özgürlüğü için gerekli olan laik yaşam ortamının oluşturulmasıdır. Tarih göstermiştir ki, bilimsel ve ulusal içerikte bünyesel gerekli yenileşmeyi göze alamayan dinler, gerek düşün özgürlüğü, gerekse aklın bağımsızlığı açısından, her zaman engel olucu, engel çıkarıcı bir kaynak durumunda kalmışlardır. Bugün, ülkemizde bilim ve teknik, bütün engellemele- re karşı, ilerleme yolundaysa ve de az çok aklın bağımsızlığını, akılcılığı tartışabiliyorsak, kuşkusuz bunu, Türk devriminin yaşama geçirdiği laiklik ilkesi- ne borçluyuz. Bugün, yüzlerini karartarak, vicdan- larını körleterek içtikleri Atatürk devrim ve ilkelerini koruma andını; namus ve şereflerini ortaya koyarak verdikleri, laiklik ilkesine bağlı kalacakları sözünü unutanlar da, eğer dünya başlarına yıkılmıyorsa, bu esenliklerini, gene Cumhuriyet'in temelindeki laiklik il- kesine borçludurlar. Eğer bu inkarcılar, bu yemin bo- zucular, bu namus ve şeref dinlemezler, özledikleri düzende, diyelim ki bir Mollalar düzeninde, diyelim ki bir Suudiler düzeninde, diyelim ki bir Saldı Kürdiler düzeninde bulunsalardı, anında kelleleri vurulurdu. Oralarda ne düşünebilirler, ne de düşündüklerini, bugün ülkemizde yaptıkları gibi, söyleyip yazabilirler- di. Günümüzde din ve vicdan özgürlüğü çığırkanları,

sözünü ettiğimiz ya da benzeri ülkelerde bulunsalardı; ne gördüm/duydum diyebilirlerdi, ne de denedim/dokundum diyebilirlerdi, dedikleri an şeriat mutavvaları başlarında biterdi. Ya kendilerini zindarlarda bulurlar ya da iman adına *Ketibe* yazılmak durumunda kalırlardı. Düşünmek, düşündüklerini tartışmak hadlerine mıydı? Üstün güç'ün verdikleriyle yetinmek ve *katiştst* belgelerindekileri ezberleyerek yaşamak zorunda kalırlardı. Çünkü o inandıklarını sandıkları ya da öyle görünerek, kimi çevreleri kandırmaya çalıştıkları kurallar; ne başkalarını, başka şeyleri düşünmelerine fırsat verir, ne de kendilerine zaman ayırmalarına olanak tanır.

Kûlahımızı önümüze alıp bir düşünelim lütfen. Anadolu baştan başa, altı yüzyıllık Osmanlı döneminde mi daha bayındır ve onatlıydı bugün mü?... Binlerce yıllık Anadolu insanı, Cumhuriyet'ten önce mi daha mutlu, esenlikli ve dirlikliydi bugün mü? Bu yeterli mi? Kuşkusuz değil. Daha yaşamsal, daha mutlu ve daha esenlikli bir dünyayı geride değil, ileride aramak zorundayız. Çünkü, bütün dünya öyle yaptı. Geri geri giderek değil, dev adımlarıyla ilerleyerek bugünkü sağlıklı, çağıncıl ve mutlu yaşam düzeylerine geldiler. Birtakım inakların, gökten inme varsayımların ipine sarılarak değil; akıllarını kullanarak, aklın yolunda yürüyerek derneşik toplum, ileri ve gelişmiş toplum düzeyini elde ettiler. Türk toplumu sürü mü ki, aynı şeyi yapamamışın?...

(Kemalist Ülkü, Mart 1994)

KEMALİZM VE DİNSEL ÖĞRETİ

Bilindiği gibi Kemalizmin yaşamsal sonucu olan Türkiye Cumhuriyeti, kaynağını Ulusal Kurtuluş Savaşından alan; tam bağımsızlıkçı, dayanışmacı, özgürlükçü ve laik bir derneşim düzenidir. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, Türk ulusunun utkuyla sonuçlandığı savaş, bir *Cihad-ı mukaddes*, yani Tanrı yolunda savaş, dinî, dince kutsal sayılan şeyleri kurtarma savaşı değildir. Adı üstünde *ulusal savaş*; ulusun kendi kendini, özyurdunu iç ve dış düşmanlardan arındırma, kendi ulusal yaşamını kurtarma ve kurma savaşımıdır.

Bunun en somut, en çarpıcı belgesi de *Amasya Tammı*dır. O genelgede yurdun bütünlüğünün, ulusun bağımsızlığının *tehlkede* olduğu vurgulanarak, "... Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azıml ve kararı kurtara-

caktır..." denilmek suretiyle, başkaca hiçbir istence, ya da gökssel/tanrısal hiçbir güce önderilmeksiz, ulusal istencin, ulusal birliğin ve ulusal erkin biricik güç ve kurtuluş kaynağı olduğu; ulusal erkin üstünde, ya da yanında hiçbir desteğe belbağlanamayacağı açıkça vurgulanmıştır. Bunun, yani, ulusal gücün, ulusal erkin öne çıkarılarak, *tehlkede* olan yurt bütünlüğünün, yitirilmekte olan ulusal bağımsızlığın kurtarıcısı olarak öngörülmesi kararı, *laik toplum yaşamı*na büyük bir ileri görüşlülükle açılan ilk kapı olarak algılanmalıdır. Neden dersiniz, Ulusal Kurtuluş Savaşının daha ilk adımında öne çıkan ilk belirteç din, ya da dinsel bir öğe olmayıp, ulusal kaygılar, ulusal istenç, ulusal derneşim ve kurtuluş gibi, yaşamsal ve insana özgü öğelerdir. Kurtarılacak olan ise üzerinde yaşanan yurt ve orada yaşayacak olanların özgürlüğüdür. Bunu gerçekleştirecek olan da insanın ta kendisidir. Ne Tanrı, Peygamber sözkonusudur, ne de onların yeryüzündeki gölgeleri ve vekilleri.

Atatürk önderliğinde verilen Ulusal Savaşın belgeleri ve gene Atatürk tarafından, O'nun önderliğinde gerçekleştirilen *Büyük Türk Devrimi* dikkatle incelendiğinde; hep *İNSAN*ın, *İNSAN*a özgü doğal ve temel özlem ve gereksinimlerin öne çıkarıldığı, insan istencine, çok öncelikli olarak da, ulusal istence ters düşen, onlarla uyuşması, uyumlanması olanaksız görülen dayatımlardan dikkat ve özenle kaçınıldığı görülecektir. Atatürk, bir konuşmasında bunun gerekçesini de şöyle açıklar: "... Ülke kestirlikle laik, uygar ve yenilikçi olacaktır. Bizim için bu, yaşama ve varolma savaşıdır. Bütün özverilerimizin semere vermesi de buna bağlıdır. Türkiye ya yeni düşüncelerle do-

namı ş namuslu bir yönetim olacaktır, ya da hiç olmayacaktır. Halk ile çok yakınlığım vardır. O temiz topluluk, bilmezsiniz, ne denli yenilik yanlısıdır. Uygulamalarımızda hiçbir zaman engel bu yoğun katmandan gelmemiştir, gelmeyecektir. Halk varlık içinde, bağımsız ve varsıl yaşamak istiyor. Komşularının öğrencini gördüğü halde yoksulluk içinde olmak ona pek ağır gelir. İrtica düşünceleri taşıyanlar belirli bir sınıfa dayanabileceklerini sanıyorlar. Bu, kesinlikle bir kuruntudur, bir sanıdır. İlerleme yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. İlerleme vadisinde duracak değiliz. Dünya ürkütücü bir akışım ile ilerliyor. Biz bu gidişin dışında kalabilir miyiz? Herhalde Türkiye dinsel geçmişinden en açık biçimde ve kesin olarak ilgisini kesmiş, her türlü güçlükten uzak olarak gelişme yolunda yürümektedir..."(1)

Özellikle günümüz yöneticileri ve onların akıl hocaları, her ne denli laikliği salt "dın ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" olarak değerlendiriyorlarsa da aslında laiklik, bir çağdaşlaşma/özgürleşme, İNSANLAŞMA edimidir. İnsanın kendi kendini var sayması, gerçek sayması; birtakım insanüstü var sayımlardan kendini kurtarmasıdır. Bu, insanlık tarihinin (bu arada ulusal tarihimizin) önemli bir aşamasıdır. Laiklik, insanın insana, insanın doğaya açılması, yabancılaşmışlıklarından arınması, bilinç düzeyine yücelmesidir. Çünkü laik olmayan insan, laik olmayan toplum, daha doğrusu laik olmayan düşünce İNSAN'a, İNSAN'ın KENDİ'ne ve daha da önemlisi DOĞA'ya kapalıdır; eytişimsiz ve eleştirisiz bir

(1) **Hakimiyeti Milliye Gazetesi**, 4 Aralık 1923.

yaşama yargıdır. Laik olmayan toplumda insan, kendi aklı, kendi buluncu ve kendi istenci dışında dayatılmış birtakım kurallara uymak, usunu-uslamlamasını, birtakım göksel ve varsayımsal güçlerce çizilmiş sınırlar dışına taşınmamak, önerilen, dayatılan kalıplar içinde kullanmak zorundadır. O sınırları taşar, verilen kalıpları kırarsa suç (günah) işlemiş, düzene karşı çıkmış olur. Laik derneşimin, laik yaşamın, laik düşüncenin karşıtı (yolu yordamı ve içeriği ne olursa olsun) dinsel örgenleşme, dinsel yaşam, dinsel düşüncedir. Oysa din aslında bir düşünce değildir. Din, bir tür dayatımlar, birtakım inaklar dizgesidir. İnsanın kendine ve doğaya yabancılaşmasının çağdan çağa, toplumdan topluma değişen yinelenmeleridir. İnsanın en büyük devrimini kuşkusuz aklını kullanmasını engelleyen, uslamlamasına ket vuran inakları kırması olmuştur.

Özgür düşünce, ya da laik düşünce... bu iki kavramın özdeş bir anlamı çağrıştırdıklarını vurgulamak zorundayız. Çünkü bugün çevremize baktığımızda, henüz laikleşme aşamasına gelmemiş toplumlarda sağlıklı bir eytişimsel dengenin kurulmadığını; bırakınız yeni düşün uygulayım üretimini, başkalarınca üretilmiş olanlarını bile alıp uygulamakta nasıl bir ilkelik içinde kavrandıklarını ibretle gözluyoruz. Bilindiği gibi düşün üretiminin, bilimsel yönelimin temel dinamiği, insanı yücelten *KUŞKU*'dur. Dinin, dinsel ülkü ve öğretilerin asıl sunağı ise *İNAKLAR*'dır. Laik-özgür düşüncenin ürünü olan bilim, araştırmacılık, gözlemcilik, deneycilik ve karşılaştırmacılık özelliklerinin yanında, bunlardan daha da önemli olan özelliği *KESİNLEMECİ*

olmayışıdır. Olabilirlik yanını sürekli açık bulundurmasıdır. Özgür düşünce birtakım *tapınç* kuralları değil, *kuşku* kuralları koyar. Böylece özgür-laik düşüncenin ürünü olan bilim, insanın kendi kendisini yargılayıp sorgulayarak, insan-doğa ilişkilerini bir yõteme vurup bir düzene koyarak insanın daha da çok düşünüp, çok üretmesinin yollarını açarken; donmuş-kalıplaşmış öğretiler, insanın kendi kendini olabildiğince tutmasını, doğaya kapanıp tartışmalardan kaçınmasını, buyurulmuş olana, buyurana sığınmasını önerir. Gerçekte dinsel öğretiler sığındırıcı, sansürcü kurumlardır. Nedeni-nasılını-çini-neredesi tartışılmaksızın, *günahlar-sevaplar* yoluyla insan ve toplum üzerinde egemenlik kurar. İnaksal öğretilerde insanın kendisinin mutluluğu yerine başkasının, insandan olmayan başkalarının mutluluğu ve rzası, hoşnutluğu geçmiştir. İnsan bu aşamada var olduğuna şükretmeli ve buyurulana uymakla yetinmelidir.

Padışahın bazen Tanrının, bazen Peygamberin vekili ve gölgesi olarak hükmettiği dinsel bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken, insanın öne geçmiş, önalınış olması kuşkusuz çok büyük ve mutlu bir olaydır. Ancak bu çağdaş aşamanın gerektirdiği açıklıkta ve kapsamda kavranıp irdelenmemiş olması da üzücüdür. Özgür düşünme, dolayısıyla laik düşünme üzerindeki tartışma ve birtakım çağdışı zorunlamaların bir türlü sonu alınamamaktadır. Özellikle son yıllarda, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin en belirgin ve baskın niteliklerinden olan laiklik, adeta dinsel öğreti ile bütünleştirici bir ortama doğru çekilmeye başlanmıştır. Bütün dünyanın din devleti

olarak bildiği Osmanlı İmparatorluğunu laik ilân etmeye değin varan bir çarpık görüş, "Laiklik, dinsizlik demek değildir", "Türk-İslam Sentezi" ya da "Din bilime karşı değildir" gibi, birtakım laf salatalarıyla devletin temel belirteçlerinin başında gelen laiklik ilkesini din ile özdeşleştirme çabasında bulunuyorlar. O kesimin sözümona Atatürkçü geçinen bir bölüğü Atatürk'ü, neredeyse başı takkeli, eli tesbihli imam kılığına sokmaya çalışırken; daha tutkun bir bölüğü de hemen her yeni buluşun, her bilimsel evrimin işareti Kur'an'da bulup pankartlara geçirmeye çalışıyor. Bir zamanlar imam-hatip okullarında öğrencilere ders kitaplarındaki Atatürk resimlerinin gözlerini oyduktanlar, Atatürk'ü dinsiz ilân edenler, o tutumlarının çıkışı olmadığını görünce, bu kez yön değiştirip, sözümona Atatürkçü olduklarını bağıra çağıra, Atatürk anıtlarının, Atatürk resimlerinin altında resim çektirip, cami açışları, Kur'an kursu açışları yapmaya başladılar.

Asıl sorun, bugüne değin düzenlenmiş bütün anayasalarımızda, laiklik ilkesinin öncelikle yer almasına karşın, laiklik kavramının, salt din-devlet işleri ayrımcılığı gibi algılanıp yorumlanmasından ve öyle konumlandırılmasından kaynaklanıyor. Bilindiği gibi derneşik toplumlarda anayasalar temel tûze ve yaşam belgeleridir. Laiklik ilkesinin yasa ve anayasa içeriğinde tartışılması sırasında ortaya çıkan sonuçtan da anlaşılacağı gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti için laiklik, salt bir din-devlet işleri ayrımcılığından ibaret değildir. O belgelere göre laiklik, Türk toplumu için bir yaşam biçimi ve çağdaşlaşma yöntemi olarak alınmalıdır. Çünkü "... Bu ülke kâhınların ve so-

rumusuzların bulunçlara etken olmasından, devlet ve ulus işlerine karışmasından çok zarar görmüştür. (...) Madem ki tarihte gerekirci-belirlemectiyiz, madem ki uygulamada faydacı ve maddectiyiz, o halde kendi yasalarınızı kendimiz yapmalıyız. Toplumumuzu öteki dünyaya ait her türlü endişeden, her türlü göksel hayallerden arındırılmış olarak yasalarınızı bugünün gereklerine göre, maddesel zorluklarını da gözönünde tutarak yapmalıyız. İnancılar için de Türkün temiz töresini, temiz ahlakını geliştirmek yeterlidir. Onun içindir ki, biz herşeyden önce laikliğimizi ilân ettik.”(2)

Kemalist felsefe çevriminde laiklik, yalnızca din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gibi dar bir uygulama alanına indirgenemez. Çağdaş bir yaşam yoldamı olan Kemalizm, laikliği toplumun her kesiminde ve bütün işlevlerinde, örneğin başta eğitim olmak üzere sağlık işlerinde, tarım alanlarında, sanayide ve ekonomide, ticimde ve her türlü siyasal yönelimde görmek ister. Kemalist felsefe içeriğinde laiklik; her türlü yaşam koşulunda, güzel sanatların, yazın sanatlarının ve her türlü toplumsal etkileşim alanlarının belirleyici etkeni olmak, kurumlaşma öncüsü olmak durumundadır.

Kemalizmin hiçbir zaman ortak konumda bulunamayacağı bir dünya görüşü varsa, o da dinsel derneşim yöntemi ve dinsel öğretilerdir. Bunu, Kemalizmin asıl kaynağı ve eylem odağı olan Ulu Önder Atatürk'ün kendi ağzından dinleyelim: "... Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyyitlerin, çelebilerin, babaların,

(2) Daha geniş bilgi için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, 5. Dönem, 16. Cilt, sayfa 59, 61, 89.

emirlerin arkasından sürüklenen ve falâhlar, büyüçülere, üfürükçülere, nushacılara talih ve hayatlarını emanet eden insanlardan oluşan bir topluluğa uygar bir ulus gözüyle bakılabilir mi? Ulusumuzun gerçek niteliklerini yanlış anlamda yansıtabilen ve yüzyıllarca ulusumuzu yanlış tanıtan bu gibi öğeler ve kurumlar yeni Türkiye Devletinde, yeni Türk Cumhuriyetinde hâlâ yaşatılmalı, sürdürülmeli miydi? Buna önem vermemek, buna gözyummak, ilerleme ve yenileşme adına en büyük ve düzeltilmesi olanaksız bir anlayış olmaz mıydı?“(3)

Atatürk o yanlışları düzeltmişti. Bütün mutluluğunu ve ulusunun gelecek umutlarını da o yanlışların bir daha yapılmaması, bir daha hortlatılmaması koşuluna oturtmuştu.

Fakat bugün ne görüyoruz?...

(Türk Dili Dergisi, Kasım 1988)

(3) Söylev, s. 465.

KÖY ENSTİTÜLERİ ve LAİKLİK

Türkiye Cumhuriyetli Devleti, Kuvayı Milliye derneşimli üzerine oturmuştur. Özünde, halkçıl ve çağdaş/laik bir örgenleşmedir. Bu, aynı zamanda Kemalizmın doğal bir üreğidir. Bilindiğı gibi Kemalizm, her türlü `sömürüye, her türlü yayılmacıliğa ve nereden gelirse gelsin her türlü baskıcılığa; İNSAN'ın varlığını ve özünü yokumsayan görüşlere, davranışlara karşıdır. Toplumsal, insansal örgütlenmelerin ve kurumlaşmaların us yoluyla, bilime, bilim verilerine dayandırılmasını önerir. *"Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir, fendir. Bilim ve fennin dışında yol gösterici aramak ayamazlıktır, sapknlıktır"*(1) der. Bilim ve tekniğın en sağlıklı öğrenme yerlerinin de okullar olduğunu söyler. Kemalist dünya görüşü sürecinde

(1) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. C. 2, s. 179.

eğitim, özellikle ulusal eğitim kavramı bir eklenti bir yamalama değildir. Kemalist derneşim içeriğinde ulusal eğitim öngörüsü, doğal bir algı, yaşamsal bir zorunluluk, olmazsa olmazlıktır. Eskilerin deyişyle "lâzımı gayri müfark"tır. Ulusal bağımsızlık savaşının en ateşli günlerinde bile M. Kemal Paşa'nın gözünde ve gönlünde ulusal eğitim özlemi, bir kutsal ışık gibi yanar durur. O'na göre; "...en önemli nokta eğitim işidir. Eğitindir ki, bir ulusu ya özgür, bağımsız, onurlu ve yücelmiş olarak yaşatır ya da onu yoksunluklara, tutsaklıklara sürükler"(2).

Kemalist felsefede toplumsal derneşim, toplumsal kurumlaşma ve örgenleşme süreçleri kesinkes ulusal eğitimleşme anlayışına dayandırılmalıdır. Ne ki, "eğitim sözcüğü tek başına kullanıldığında herkes kendine göre bir anlam çıkarır. Ayrıntılara girilirse eğitimin erekleri, amaçları çeşitlidir. Örneğin; dinsel eğitim, ulusal eğitim, uluslararası eğitim, vb. Ben burada yalnızca yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kuşaklara vereceği eğitimin ULUSAL EĞİTİM olduğunu kesinlikle belirttikten sonra, ötekiler üzerinde durmayacağım. Yalnız ULUSAL EĞİTİM'den ne anlamak gerektiğini kısa bir örnekle açıklayacağım. Yeryüzünde üç yüz milyonu aşkın müslüman var. Bunlar ana baba, hoca (ımam) eğitimi ile öğrenim ve ahlâk almaktadırlar. Ancak ne yazık ki, olayın gerçeği şudur, bütün bu milyonlarca insan yığılı. Şunun ya da bunun tutsaklık ve aşağılama zincirleri altındadır. Aldıkları manevi eğitim ve ahlâk, onlara bu tutsaklık zincirlerini kırabilecek İNSANLIK ERDEMİ'ni vermemiştir, veremiyor. Çünkü aldıkları eğitimin erek ve

(2) Agy, s. 198.

amacı ulusal değildir. Bir kez ULUSAL EĞİTİM temel alındıktan sonra onun dilini, yöntem ve araçlarını da ULUSAL yapmak zorunluluğu tartışılmaz.”(3)

Ulusal eğitim, özünde laik eğitimidir. Ulusallık kavramının temel göstergesi olan ulus ögesinin üretimidir; yani insansaldır. Daha Cumhuriyetin ilk yıllarında özlemi duyulan şey “... eğitimin ulusal, laik, tek tip okul ilkesine dayandırılması, eğitim/öğretim yoluyla ulusal bir toplum oluşturmak, bu toplumun uygar-sal ve insansal değerlerini yüceltecek ve tutumsal, ekir-sel gücünü artırarak üretici, yaratıcı yurttaşlar yetiştirmektir.”(4) Dönemin Başbakanı İsmet Paşa'nın ağzından çıkan bu sözler, aynı zamanda, 1924 tarihli Öğretim Birliği Yasası'nın da gerekçesidir. Devrim ya-salarının başında yer alan “Tevhidî Tedrisat Kanunu”, ulusal ekinleşim birliğini gerçekleştirme ve laik yurt-taşlar yetiştirme amacını içerir. Çünkü devlet artık ne bir hanedan sığınağı, ne de dinkerli bir düzenlemedir. Devlet artık bir Kuvayı Milliye ürünü, yani ulusal gücün örgütlenmesi olduğu için; yaşamını day-andıracağı bütün kurum ve kuruluşlarını da ulusal yapmak, ulusal varlığın istem ve istencine göre örgütlemek zorunluluğundadır. Onun içindir ki, yüce Atatürk'ün devrimci önderliğinde gerçekleştirilen her kurum ve kuruluşun içerdığı temel felsefe, tam bağımsızlık bağlamında, laiklik ölçütüne vurul-maksızın değerlendirilip, yorumlanamaz. En başta da okullaşma ve eğitimleşme sözkonusuysa...

Bu yıl 54. kuruluş yılını kutladığımız Köy Ens-

(3) Agy, s. 20-201.

(4) Aktaran H. Reşit Öymen, Ana Eğitim Problemleri, .s. 105.

tit  leri, T  rk Devriminin *laik okul, laik eēitim* felsefesi i eriēinde d  zenlenmi .  ēretmenim Sabahattin Ey  boēlu'nun yerinde bir tanımlamasıyla *"y  zde y  z T  rk ve laik"* okullaşma ve eēitimle me kurumlarıydı. K  y Enstit  leri, amaçları, erekleri kurulu  temelindeki  aēda  doērular  l eēinde, gerçekten laik ve *elerkil* eēitim kurumlarıdır. Bunu biz deēil, b  t  n d  nya eēitibilimcileri s  yl  yor. Kuvayı Milliyyeci bilinç ve istencin eēitim alanına en doēru, en ger ek il biçimde yansımadır K  y Enstit  leri uygulaması. Devrimin yaşam felsefesini  z  mlenmi , gerçekten laik, gerçekten elerkil aydının; yetişkin ve yetkin insan g  c  n  n toplumun ( zellikle de k  y  n) kendi içinden yetiştirilmesi kendi içinden üretilmesi gibi, ger ek il ve  aēda  bir *eēitibilm* ilkesinden alıyordu kaynaēını K  y Enstit  leri. Her biri birer çok amaçlı *eēitim/ ēretim* kurumu olan K  y Enstit  lerinden yeti enler, b  y  k T  rk Devrimini, salt, sayıları elli binlere varan kırsal yerleşim yerlerinde kurumla tırmakla yetinmeyecekler; Kemalizmin  ng  rd ēē  gibi, Atat  rk'  n izinde, O'ndan daha ileri giderek, *"Toplumsal  aēda  uygarlık d  zeyine y  celtilmesinde ve onu geçerek,  aēıncıl/uygar uluslar arasında onurlu yerini almasına  nc  l  k"* edecekler; bunun için gerekli toplumsal devinimi ve toplumsal dinamizmi de yaratacaklardı. B  ylece, bug  n olduēu gibi ne *"T  rk-İslam Sentezi"* sa malıklarıyla burun buruna gelecek, ne sayıları neredeyse binlere yaklaşan imam okulu ve sayıları onbinlere vurmak üzere olan imam ile kar ıla acaktı ; ne de *mezar kazıcı* gibi, * erbakan* gibi k  ktendinciler y  z  nden toplumun ba ı aēınyacaktı. K  y Enstit  lerini kapatan kafa, İslam orta aēını a amamı , Tanzimat kafasıydı. Kemalizme

karşı olması, Ulusal Bağımsızlık Savaşını içine sindirememesinden geliyordu. Köy Enstitüleri de, Ulusal Bağımsızlık Savaşının, eğitim alanında, eğitbılımsel bir *sûreği* olduğu için işine gelmedi devrim düşmanlarının.

İslam ortaçağını öte geçemeyen devrim düşmanları, Köy Enstitülerini kapatmakla da kalmadılar. Atatürk öncülüğünde başlatılan Türk aydınlanmacılığının yoluna kara duvarlar çektiler. *Hal-kevlere, Türk Dil ve Tarih Kurumları* gibi, Köy Enstitüleri gibi... devrimin halklaşmasına ve kurumlaşmasına öncülük edebilecek, veri tabanı oluşturabilecek hemen bütün devrim kurumlarını ateşe verdiler. Onların yerine imam okullarını, İslam enstitülerini, İlahiyat fakültelerini, Kur'an kurslarını açtılar. Zaviyelerin, tekkelerin kapılarındaki kilitleri kırdılar. Şeyhlere, dedelere, tarikat sarsaklarına devletin bütün kapılarını açtılar Devlet bütçesinden yemlikler bağışladılar. Ve de bugünlere geldik. Fakat ben gene de karamsar değilim. *Us'un* öncülüğünde, bilimin ışığında olarak, önüne çıkarılan bütün kara duvarları tarih boyunca yıka parçalaya bugünlere gelen *İNSANLIK*'in özgün ve özlü bir üyesi olan Türk toplumu da, yûreğini karartan, başını bohçalayan ve de beynini körletmeye yönelen bütün kapkara duvarları yıkacak; kara perdeleri, kara çarşafı yırtacaktır. Bunu yapmak için, bir kazanım ögesi olarak içinde yaşatageldiği Kuvayı Milliye direnci, Kuvayı Milliye sağduyusu en büyük ve şaşmaz dayanağı olacaktır.

(Aydınlanmanın Ezgisi-1, Mayıs-Haziran 1994)

TOPLUMSAL DERNEŞİM SÜRECİNDE KÖY ENSTİTÜLERİ

Cumhuriyet, Batının sömürgeci ve anamalcı/ yayılmacı devletlerine karşı verilen onurlu bir savaşımın ürünüdür. Tam bağımsızlığı amaç ve ilke edinmiş bir ulusal savaşımın sonucudur. Batının, ülkemizi sıkboğaz eden anamalcı ve yayılmacı çemberini kırarak Cumhuriyeti kuranların temel erekları, gene de, Batıya karşı Batılaşmaktır. Fakat bu, hiçbir zaman Tanzimatçı anlamda bir Batılaşma olmayacaktır. Bilindiğı gibi, Tanzimatçıların sindirimsiz, çarpık Batılaşma görüşleri yüzünden ulus ve ülke batağı sürüklenmiş; Osmanlı İmparatorluğu yarı sömürgeleşmiş bir "hasta adam" durumuna düşmüştü. Kurtuluşu ve kuruluşu hazırlayan devrim önderlerinin Batılaşma ereklarıysa; toplumsal etki-

leşim ve derneşim sürecinde *İNSAN*'ı etkin ve egemen kılarak, inanç ve *inakları* önüne usu geçirmek suretiyle, kemikleşen *feodal* ve *dinerkil* yapıyı kırmak ve toplumsal kurumlaşmayı bilimin öncülüğünde gerçekleştirmekti.

Ne var ki, Osmanlı'dan Cumhuriyetçilere kalan; yanmış yıkılmış bir ülke, yaşam gücünü ve umudunu yitirme aşamasına gelmiş, yazgıcılığa yargılı, her yönüyle yoksul ve *yoksunluklar* içinde bir köylü topluluğuydu. Ülke, baştanbaşa yanmış yıkılmış bir köy görünümündeydi. Başta Atatürk olmak üzere, Cumhuriyetin kurucuları, bu koca köyün canlandırılarak *toplumsallaştırılması*, ulusal diriliş ve ulusal derneşimle eşdeğerde görüyorlardı. Devrimin önderi, 1.3.1922 günü Meclis'te yaptığı bir konuşmasında "... *Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir?*" diye soruyor ve yanıtını da gene kendisi veriyordu: "*Türkiye'nin gerçek sahibi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde herkesten çok gönenç, mutluluk ve varsılığa layık olan köylüdür.*" Böylece, ulusal tarihımızda ilk kez, en yüksek düzeyde kendini duyumsatan bir köy sorunsalı gündeme geliyor, bunun sonucunda da, gerçek bir toplumcu yasa örneği ve dil anıtı olan 442 sayılı Köy Kanunu ortaya çıkıyordu.

Bir yandan dilimizin abece'si oluşturulur, Halkevleri açılır, Türk Tarih ve Dil Kurumlarının temelleri atılırken; öte yandan, bu kurum ve kuruluşlarda görev ve sorumluluk üstlenecek, devrimin iletisini yurdun dörtbucağına ulaştıracak yetkin ve yetişmiş insan sorununu dayanıyordu devrimcilerin kapısına. Oysa onlar çoktan kararlarını vermişler ve amaçlarını tasarlamışlardı bile. Buna göre, 1. Ulusal eğitimciliğimizin

yakın amacı; yeni abecenin en kısa sürede yurt ölçeğinde yaygınlaştırılarak, karabıllıslılığın yenilmesi olmalıydı. Bunun için öncelikle halkın okullara ısındırılması; okul olarak kullanılabilir yerlerin hazırlanması ve her yaştan çocukların bu yerlere çekilmesi için devletçe gerekli önlemlerin alınması; 2. Özverili, cumhuriyetçi ve ulusçu yurttaşların yetiştirilmesi, öğretim kurumlarının her aşamasında başlıca ilke olarak benimsenmesi; 3. İnsanlarımızın aıksal, düşünsel gelişmelerinde olduğu gibi, beden bakımından da sağlıklı yetiştirilmesine özen gösterilmesi; 4. Eğitim ve öğretimde izlenecek yöntem, verilecek bilginin, yurttaşların yaşamları boyunca kullanabilecekleri türden ve onları mutlu edecek içerikte olması; 5. Verilecek bilgi ve eğitimin içeriğinin, her türlü *boşınan* ve *ınaklardan*, usdışı düşüncelerden, ulusal bütünlüğü bozucu birtakım safsatalardan arındırılmış olması; 6. İnsanlar eğitilir ve öğretilirken, onların girişimcilik ve araştırmacılık yönünde heves ve isteklerinin kırılmamasına; kendilerine her durumda yol gösterici ve sevecen bir tutumla yaklaşılmasına; kişilikli, kendine güveni artmış, olayları yargılayıcı bir algıyla kavramaya hazır yurttaşlar olarak yetiştirmelerine öncülük edilmesi(1) öngörölüyordu, yeni ve yetkin insanın eğitim tasarımında.

Ancak bu yetmez. Yıllar geçtiği halde yapısal bir derneşim sürecine girilemediği, ülke nüfusunun neredeyse yüzde 90'ını oluşturan köyde henüz iç açıcı bir kımıldanmanın, bir canlanmanın ortaya çıkmadığı gözlenir. Bu ıkırcıklı durum, Cumhuriyetin 10. yılına

(1) Bkz. CHP 3. Kurultay tutanakları ve Milli Eğ. Bak. 1931 yılı çalışmaları.

dek sürer. O yıllarda Atatürk çevresini yeniden sıkıştırmaya başlar. Bunun sonucu olarak, dönemin Milli Eğitim Bakanı *Dr. Reşit Galip*'in başkanlığında, aralarında o zaman müzeler müdürü olan *İ. Hakkı Tonguç*'un da bulunduğu bir "*Köy İşleri Komisyonu*" oluşturulur. *Komisyon* yirmi bir gün (7-28.6.1933), çalışarak şu kararları alır: "Öyle bir köy öğretmeni tipi yaratmalıyız ki, o yalnız köylünün inançlarını işlemek, toplumsal davranış ve kurallarını etkilemekle kalmasın, köyün maddi yüzünü, ekonomik hayatını da değıştirsın." *Komisyon*, belirlenen bu amacı gerçekleştirecek olan öğretmenin niteliklerini de şöyle sıralar: "1. Köyün inanışlarına etkili olma niteliğı. Yani, devrimcilik, cumhuriyetçilik, demokrasi/laiklik gibi, Cumhuriyetin temel ilkelerinin köyde rehberliğini yapabilmek. 2. Köyün toplu yaşam ve davranışlarını etkileyebilme niteliğı. Yani Yurttaşlar Yasası'nın köyde uygulanması, bu yasanın ailede ve beşeri ilişkilerinde köy halkının severek ve benimseyerek uyumlanmasına önderlik edebilmek. 3. Köyün maddi ve ekonomik yaşayışına etkili olma niteliğı. Yani, gelişmiş tarımsal yöntem ve tekniklerin köye girmesine, mal değışimini ve düzenli/denetimli pazar ilişkilerinin oluşumuna öncülük edebilme. 4. Bütün bunların önünde çağdaş bir aydın olma niteliğı. Yani, iyi yetişmiş, işinin ve mesleğinin temel tekniklerini kavramış; bunun yanında devrimin ilke ve felsefesini yürekten benimsemiş ve özümlemiş bir *yetkiri kişi* olmak."(2)

Komisyon yazanağı hemen Atatürk'e iletilir. Atatürk dikkatle okur ve bunun yürürlüğe konulması,

(2) 30 Haz. 1933 günlü "*Köy Meseleleri Komisyonu Raporu*"

uygulanabilirliğinin sağlanması için gerekli çalışmaların başlatılmasını buyurur. Kendisi de bir sırasını düşürüp konuşur. Girişimi "uygarlık savaşını" olarak niteler ve şunları ekler: "*Şimdilik uygarlık savaşımına giriyoruz. Uygarlık savaşını demek okullaşmak, eğitimleşmek demektir. Bu savaş kazanılmadan henüz hiçbir şey bitirilmiş sayılmaz. Bu savaşımı da, birtakım zaman alıcı kuramlarla, boş sözlerle değil, yaşamsal bir eğitimleşme özveriyle, bir eğitimleşme/okullaşma disipliniyle kazanacağız.*"(3) Bu arada Kayseri'de Zincidere, İzmir'de Kızılçullu, Eskişehir'de Çifteler Köy Öğretmen Okulları ve daha sonra aynı yerlerde *Eğitmen Kursları* açılmıştır. Ancak alınan sonuç iç açıcı değildir. Salt halkı okur/yazarlaştırma amacını güden bu girişimlerin de aşılması tartışmaları başlar. Türk devrimi ve ilkeleri felsefesi bağlamında toplumu eğitici ve davranış oluşturunca bir eğitimleşme sürecine henüz girilmemiştir. Bu tartışmalar sürerken Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığına gelmesi, başta İ. Hakkı Tonguç olmak üzere, yeni bir öğretmen tipi yaratma arayışı içinde olanları yüreklendirir. Yeni abecenin yaygınlaştırılması; toplumun anadilini yazılı konuşma düzeyine gelebilmesi; ülkede ekinsel/tutumsal yönde kurumlaşmaların başlaması ve insanların, her gün yeni yeni aşamalarla kendini belli eden *yapınabilsel* (4) yaratı ve bulgulara uyarlanabilmelerini kolaylaştıracak, buna öncülük edecek sağlıklı bir eğitimleşme atılımına gerek olduğu gerçeğiyle yüzyüze

(3) Bkz. Atatürk'ün 3 Kasım 1933 günlü Meclis konuşması ve İ.H. Tonguç'un Ali Dündar tarafından tutulmuş *İç Eğ. Tarihi Notları*,

(4) Yapınbilim sözcüğü teknoloji karşılığı kullanılmıştır.

gelinir. Cumhurbaşkanı dahil, devletin yüksek kadrolarında tartışılan eğitimleşme sorunsalı, giderek, Köy Enstitülerini gündeme getirir. Köy Enstitüleri, oluşum felsefesinde, uygulamayı düzenleyen yasa ve yönergelerinde "çok amaçlı eğitim kurumları" olarak düşünülmüştür. Öğretmenim S. Eyuboğlu'nun, çok yerinde bir niteliyle, Köy Enstitüleri, "Bir kişinin atacağı dev adımlarından çok, bir kişinin atacağı İNSAN ADIMLARI'na yeğleyen..." bir felsefenin ürünüdür.

Bu insancıl felsefenin ürettiği Köy Enstitüleri, uygulamada şu ilkeleri eğitimleşme/okullaşma amacı olarak benimsemiştir: 1) Köy Enstitülerinde uygulanan eğitim/öğretimin her aşaması anadili verileri, anadili becerileri üzerine kurulmalı; öğrencinin anadilini geliştirmesi, onu, sözlü ve yazılı anlatım aracı olarak, en yetkin biçimde kullanma becerisi kazanması, anadilini bayraklaştırması için önündeki bütün engeller kaldırılmalıdır. 2) Her Enstitü çalışmalarını kendi olanaklarına göre tasarlamalı ve bunu günlük, aylık ve yıllık izlencelerle belirlemelidir. Bunu yaparken, öğretmen ve öğrenci, Enstitüde görevli ustaöğretici ve işgörenler dahil, herkesin katkısı ve düşüncesi alınmalı, yapılacak işler ve düzenlenecek izlenceler açıkça tartışılmalıdır. 3) Her öğrencinin anlaksal ve bedensel yaratıcılığını açığa çıkaracak iş kolunu seçmesine; derslik ve işliklerde, öteki eğitim alanlarında çalışma ortamının, sağlık kurallarına göre bakımlı bulundurulmasına çalışılmalı; öğrencinin ve çalışanların ruh ve beden sağlıklarını bozabilecek olumsuzluklara yer verilmemelidir. 4) Dersliklerde ve öteki çalışma alanlarında öğrencinin ve çalışanların kişiliklerini zedeleyecek, onurlarını kırarak ya da onların dersliklerde ders alımlarını,

işliklerde işe ve yaratıcı eyleme yönelmelerine ket vura-
bilecek, isteksizleştirebilecek tutum ve davranışlardan
sakınılmalı; derslikler ve iş alanları birer korkutma, sin-
dirme ve dayatma yeri olmaktan çok, öğrencinin seve
seve girip çıkabileceği, arkadaşları ve öğretmenleri,
ustaöğreticileriyle rahat ilişki kurabileceği yerler olmalı;
öğrencileri birbirleriyle yarışmaya, birbirlerini
kışkırtmaya yöneltecek ders ve iş etkinliklerinden
sakınılmalı, öğrencide varlığı duyumsanan gizilgücün
yaratıcı etkinliklere yönlendirilmesi; onların, yaratıcılıkla
kanıksandırılması ilke olmalıdır. 5) Her Enstitünün
kendi ürettiğiyle bütün gereksemelerini karşılaması ilke
olarak benimsendiğinden, tasarım ve izlenceler
hazırlanırken bu temel ilkenin gözden kaçırılmaması ge-
rekir. Ancak, ille de bunu gerçekleştireceğiz diye, ola-
nakların ve olağan sınırların zorlanarak, öğrencinin ders
saatlerini aksatacak, yorgunluğuna ve yaratma, çalışma
umutlarının kırılmasına; anlaksal ve bedensel sağlığının
bozulmasına nedence olabilecek girişimlerden;
öğrencinin dinlenme ve eğlenme zamanını
kısıtlayabilecek düzenlemelerden kesinlikle
kaçınılmalıdır. 6) Öğrenci, yetiştiği Enstitüyü, kendisi
için, ailesi, yakınları ve çocukları için, çalıştığı köy halkı
için sürekli başvurabileceği, bir tür danışma/dayanışma
ve iletişim odağı olarak benimsemeli; bunun için de,
daha öğrencilik yıllarında onu, Enstitüden
soğutabilecek, ondan uzaklaşmasının nedeni olabilecek
söz, tutum ve davranışlardan sakınılmalı; öğrenci, ora-
dan mezun olduktan sonra da, bu kapının kendisine
açık olduğunu, yazı, mektup ve telefonla istediği
öğretmenine, yöneticisine sıkıntılarını, sorunlarını
açabileceğini, çözüm isteyebileceğini bilmeli ve buna

yüreken inarınalıdır. 7) Çağdaş, laik ve demokrat insan olmanın temel felsefesi diyebileceğimiz, "üretmeden tüketmenin en büyük ahlâksızlık olduğu gerçeğini" öğrenci, üreterek ve üretime katılarak, ürettiklerini arkadaşları ya da çevreindekiilerle paylaşarak; düşünsel ve bedensel emek kaynaklı üretimin tadına ve beğenisine vararak algılayabilmelidir. Üretmeden tüketmenin neden ahlâksızlık sayılabileceğini her öğrenci: tarihsel, toplum-bilimsel ve ekin sel belge ve verileri tartışıp irdeleyerek, işlenen derslerin özünden çıkarmalı ve kendi yaşamından, deneyimlerinden, gözlemlerinden edindiği biriktirmeleriyle vuruşturarak özümlemelidir.(5)

İşte 1940'larda böylesine soylu, böylesine insancıl ve ulusçu, böylesine gerçekçi ve çağdaş yaklaşımlarla kurulan ve büyük bir özveriyle yaşama geçirilen Köy Enstitüleri'di 1950'lerde tu-kaka edilen ve ocaklarına incir ağacı dikilen ulusal eğitim kurumlarımız. Köy Enstitülerini kuranlar, oralarda öğretmenlik, ustaöğreticilik edenler, öğrenci olanlar, F.R. Atay'ın yerinde bir saptamasıyla "... ulu bir çınarı suluyor, çorak toprakları yeşertmeye, kurumaya yüz tutmuş nice soylu ağacı ormanlaştırmaya..." çalışıyorlardı. Köy Enstitüleri, Türk aydınlanmacılığının biricik eğitim/öğretim kurumlarıydı. 54 yıl önce kapattılar, yerlerine de imam okullarını, Kur'an kurslarını ve ilahiyat fakültelerini getirdiler. Devrim düşmanlarına, köktendincilere göz kırptılar.

(5) Bkz. İ.H. Tonguç'un Ali Dündar tarafından tutulmuş **Yüksek Köy Enstitüsü Ders Notları** ve öteki yapıtları, özellikle de **"Mektuplarıyla Köy Enstitüleri"** adlı yapıtı.

TONGUÇ BABAYI ÖZLEM

O'nun aramızdan ayrıldığı gün doğanlar, bugün yirmi altı yaşında olmalılar, 23 Haziran 1960. Yirmi yedi Mayıs devriminin coşkusuna dayanamamış yaşlı yüreği, Köy Enstitüleri olgusunu birlikte yaşadığı İsmet Paşa bile çok üzölmüş; "Yaşayıp görmeliydi" demiş. Sonra da Hakkı Tonguç hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamış: "İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitülerinin kurucusu ve yöneticisi olarak hem bizim eğitim tarihinde yaşayacaktır, hem de uluslararası eğitim ve kültür tarihinde kendinden söz ettiren bir Türk eğitimcisi olarak önemli bir yerde bulunacaktır." (1)

Tonguç Baba üstüne ağıt yakmak değil niyetim. O'nun, tarihimizde ender rastlanan zor günlerin, çetin

(1) Haziran 1960 tarihli gazeteler.

girişimlerin adamı olduğunu herkes bilir. Türk milli eğitiminin, Tonguç'un uygulamaya koyduğu yöntemlerle içerik kazanmaya başladığını da bilmeyen yoktur. Türkiye Cumhuriyeti eğitim tarihinde bir aşama, bir özleşme olmuşsa bunu da Tonguç'a ve Köy Enstitüleri uygulamasıyla devinime geçirdiği eğitim felsefesine borçluyuz. Hakkı Tonguç, eğitim tarihımızda ilk kez *tek'e değil çok'a, çoğul'a* bakan kişidir. Tonguç'a göre halk, ulus, "...her türlü değer oluşumu ve toplumsal örgenleşmeler için tükenmez bir kaynaktır."(2) Eğitimin asıl amacı da o kaynağı işlemek, işleyip devinime geçirmektir. Eğitim yığinsal bilinci devinime geçirmelidir. Ulusal bilinç, yığinsal eğitimleşme sürecine girildiği zaman ortaya çıkar. "*Ulusal bilinci geliştirmekten amaç ise, yurttaş etkinliğini devlet yaşamının temeli yapmaktır. Bu da ancak ve ancak sağlıklı bir eğitim süreci ile gerçekleştirilebilir.*"(3)

Özyaşamı ve düşün verileri incelendiğinde, Tonguç'un hep ileriye bakan, geleceği umutla özleyen bir kişilikte olduğu görülecektir. Bilindiği gibi, İ.H. Tonguç, sosyalist, ya da komünist değildir. Ama solda bir kişidir. O'nun kişiliğinde, O'nun yapıtlarında ve uygulamalarında *devrim GELECEK'tir; GELECEK İNSAN, YENİ İNSAN'dır.* Tonguç'un eğitim felsefesi, ne yapıp edip, yeni insan tipini yaratma amacıyla yoğunlaşmıştır. Kendisi de köylü kökenli olduğu için, özlemine duyduğu yeni insan tipini de köyde görür, köyün içinde arar. Hakkı Tonguç'ta Köy Enstitüleri şemasını yeşerten temel etken budur. "*Eğitim yoluyla*

(2) Özel not, İ.H.T. Eğitim Tarihî notları, A.D.

(3) Agy.

canlandırılacak köy" kavramı o felsefenin özünden damıtılır.

Türk toplumu, Atatürk önderliğinde bir devrim sürecine girmiştir. Bu sürecin yaşaması ve başarıya ulaşması ise, o süreç içindeki insanın niteliği ile doğru orantılıdır. Yurtsever, ulussever bir eğitimci yargısıyla bakıldığında, bu yeni dönemin, bu devrim yaşamının gerektirdiği insan tipini yapmak ve yaratmak da kaçınılmaz bir zorunluluktur. İnsanı işleyen, insanı ol-
duran temel etken de eğitim olduğuna göre, çağından ve döneminden sorumlu olmayı daha başından onurla üstlenmiş bir eğitimci olan Tonguç, bir çözüm ve çıkış yolu aramaktan kaçınmazdı. Bir Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış, hattâ Cumhuriyet'in on yılı gerilerde kalmış olmasına karşın, Büyük Türk Devriminin gereksediği insan tipi henüz ortalıkta görünmüyordu. Osmanlı'nın son kalıntılarından Cumhuriyet'e aktarılan düzenekler, kurumlar ve kişiler ise, devrimi özümleyip kurumlaştıracak ve yaşama geçirecek güçten yoksun olmaları bir yana, yer yer engel ve köstek olmaktan da geri kalmıyorlardı. Halk-
kepleri işlevlerini gereği gibi sürdüremiyor, oluşturulmakta olan Türk Dil ve Tarih Kurumları büyük ölçüde eleman yetersizliği çekiyordu. Halifelik kaldırılmış, eğitim birliği sürecine girilmiş, yeni yazı, yeni Abece kabul edilmiş olduğu halde, Osmanlı'nın dayattığı birtakım dirençler kırılmıyor, devrimin sesi yığınlara götürüleliyordu.

Bu bağlamda namuslu ve çağından sorumlu bir aydın sıfatıyla Hakkı Tonguç, köyü, dolayısıyla toplumu *"eğitim yoluyla canlandırma"*yı üstlenir. Tonguç, Kemalizmi yığınlara yaymaya soyunmuştur artık

O'nun bu girişimini ve bu girişimin altında yatan etkeni Ceyhun Atuf Kansu şöyle yorumlar: "...Tonguç'un portresinin özelliklerini şu üç çizgide görüyoruz: Eğitim ve Devrim. Anadolu köyüne bu iki açıdan bakar. O, eğitim devrimcisi değil, devrim eğitimcisidir. Devrimci eğitim yoluyla canlanma, Tonguç'un bu bakışı, elbette ki, yaşadığı günleri topluma bakış açısını aşmaktadır. Tonguç Anadolu köyüne ulusal bir açıdan, bir devrimci eğitken gözüyle baktıktan sonra demektedir ki; Cumhuriyetin halkçı çektiği köy toprağına dikilmediğinde, kendiliğinden, köylüce özün sürülmüş tarlasından, yeni bir yaşama ve toplum düzeni çıkacaktır ortaya. Burada Tonguç'un sesi çağdaş bir sestir..."(4)

Tonguç, salt eğitimci, eğitbilimci olarak değil, aynı zamanda çok duyarlı bir örgütçü ve yöneticidir. İnsanı işe yönlétmede ve yeteneklerini kullandırmada, insanda saklı birtakım gizli güçleri (potansiyel) ortaya çıkarmada çok başarılı bir kişilik gösterir. Yapıtlarından, anılarından ve yayınlanmış, yayınlanmamış mektuplarından bunu açıkça anlıyoruz. Beş-altı yıl gibi çok kısa bir sürede 21 Köy Enstitüsü, bunun iki katı kadar eğitmen kursu, iki sağlık okulu ve bir Yüksek Köy Enstitüsünü yaşama geçirirken Tonguç'un nasıl çırpındığını o belgelerden öğreniyoruz. Ağlayanları avuta avuta; bilgisizlere, mektuplar ile, yazıları ile, ders vere vere; uyumsuzları okşayıp koltuklayarak nasıl yola getirdiğini ve işine görevine, Köy Enstitüleri ve Kemalist devrim felsefesine nasıl uyumladığını hayretle görüyoruz.

Tonguç, 1897 doğumludur. 1960'ta, en verimli

(4) **Barış Gazetesi**, 26.6.1973.

çağında aramızdan ayrılmıştır. Yazdığı kitaplarda ileri sürdüğü, uygulayıp gözleyerek elde ettiği düşüncelerini derleyip toparlama ve bir sonuç olarak ortaya koyma olanağını bulamamıştır. Herhalde bunları bir yönde değerlendirmek, dizgeleştirmek isterdi. Ama zamanı olmadı. Onunla çalışanlar da geç uyandılar. Yazmadıklarını, çalışırken not almadıklarını ve yaptıklarını bir eğitibilimci ölçeğinden, tarih süzgecinden geçirmediüklerini bugün yaptıkları yayınlardan anlıyoruz. Oysa Tonguç'un Enstitülerde çalışanlara sık sık uyarıda bulunduğunu; "Denemele-rinizi, tartışmalarınızı, yaptıklarınızı ve yapacaklarınızı sakın yazmamazlık etmeyin, yazın..." dediğini gene resmi yazışma dosyalarından ve özel mektuplarından öğreniyoruz.

Kemalist, aydın kişiliğı ve büyük, yetkin eğitimciliğı ve tükenmez yurt ve ulusseverliğı önünde saygı ile eğildiğimiz ve hep özlemını duyduğumuz Tonguç Baba hakkındaki yazımızı İsmet İnönü'nün şu sözleriyle noktalayalım: *"İsmail Hakkı Tonguç'u ilköğretim tarihımız, enstitüleri kurmasıyla ve köy eğitiminin esaslarını kavramasıyla mümtaz bir insan olarak daima şükranla hatırlayacaktır."*

.(Öğretmen Dünyası, Haziran 1986)

TONGUÇ ve EĞİTİM FELSEFESİ

Köy Enstitüleri hareketinin düşün kaynağı durumundaki İ.H. Tonguç, bir yandan yeni yeni uygulama yöntemleri, uygulama teknikleri ortaya koyarken, öte yandan yaptığı işin düşün temellerini kurmaya, felsefesini üretmeye de büyük dikkat ve özen gösterir. Bu yazıyı hazırlarken, Yüksek Köy Enstitüsü'nde *İş Eğitimi ve Eğitim Tarihi* derslerini de okutan öğretmenimiz İ.H. Tonguç'un ağzından tutulmuş ders notlarına bakıyorum. Bir yerde şöyle diyor Tonguç: "... *Eğitim, cemiyetin hayatı mutalarıyla aynı istikamette seyretmez, yani hayatın kendisi değil de, bazı pedagogların ileri sürdükleri gibi, hayata hazırlık travayı olarak programlanırsa, günün birinde cemiyet kendi hayatıyetini idrakten aciz kalabilir. Tedrisatta program, fert-*

cemiyet ve muhît muvazenesini nazarı dikkate almadan pedagojik şûmulü kesbedemez. Tedrisatı hayata geçirmenin, yani tamamen hayati ve dünyevi kılmanın lüzumundan bahsetmek istiyorum." Tonguç, üstün yetenekli bir eğitim/öğretim uygulayıcılığının ötesinde, üretken ve çağıncıl bir eğitim felsefecisidir. O, yaşamında ve yapıtlarında İNSAN'dan yanadır. Derslerinde, özel konuşmalarında ve yapıtlarında sürekli İNSAN üzerinde durur. İNSAN'ın tükenmezliğini vurgular. Tonguç'a göre; *"Doğada en üstün varlık, asıl değer yaratıcı olan İNSAN'dır, insan elidir. El, insanı öteki yaratıklardan ayıran en verimli organdır."*(1)

1941-1944 yılları arasında Köy Enstitülerinden bazılarını gezip gören Falih Rıfkı Atay, izlenimlerini yayımladığı dört yazısının sonuncusunda, sözü Köy Enstitülerinin kurucularına getirerek: *"... Tonguç Baba ve arkadaşları, alınlarrın tertile, bol yemiş verecek bir ağacı sulamaktadırlar..."* yargısına varır. F.R. Atay'ın kimi Köy Enstitülerinden, görerek/gözleyerek elde ettiği bu sonuç, sevgili öğretmenim İ.H. Tonguç'un *"İnsanın tükenmezliği ve insanoğlunun erdeminin ve yaratıcılığının elleriyle beyni arasında kurabileceği uyumla doğru orantılı olduğu..."*(2) yolundaki vargısıyla tıpa tıp örtüşen bir sonuçtur. Çünkü Tonguç'a göre halk/ulus, *"...her türlü değer yaratmada ve toplumsal örgütlenmede tükenmez bir hazinedir..."* Eğitimin asıl amacı o kaynağı işlemek, devinime geçirmek olmalıdır. Toplumsal bilinç yaratmanın yolu budur. Türk devri-

(1) Aktaran A. Dündar, "Tonguç ve Felsefesi" **Cumhuriyet Gazetesi**, 26.6.1990.

(2) Aktaran. A. Dündar, "Unutulmaz Eğitimi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19.6.1991.

minin aslı dayancası, eğitim yoluyla yaratılacak olan toplumsal üretme bilincidir. Bu da ancak toplumcu bir eğitim süreci izlemekle gerçekleşebilir. "Mİlî şuurı geliştirmekten maksat, vatandaş faaliyetini devlet hayatının temeli yapmaktır. Bu da ancak ve ancak sıhhatli ve yenilikçi bir eğitim programıyla mümkün olabilir. Çünkü medeniyet insana has bir yaratma şeklidir. İnsan elini ve aklını birlikte kullanmaya başladığı gün, medeniyeti de, tarihi de başlatmıştır."(3)

Tonguç, yalnızca Türk eğitim tarihini değil, dünya eğitim tarihini ve o tarihe damgasını vuran eğitimcileri, eğitbilmcileri de çok iyi biliyor. Örneğin, F. Pestalozzi, Rabelais, M. Montessori, G. Kerschensteiner, H. Gaudig, J. Dewey, N.K. Krupskaya, P.P. Blonski-gibilerini tanıyor ve yakından izliyor. J. Dewey'in 1924 tarihli raporu elindedir. Onun eğitim felsefesinin "İlerlemecilik/gelişmecilik" ilkesine dayandığını biliyor ve Dewey'in "İnsanın değişmeyen ilkesinin sürekli bir değişimi.." içerdığını de derslerinde ve konuşmalarında yeri geldikçe vurguluyor. Açtığı iş okulu Nazilerce kapatılan Hugo Gaudig'ın Kerschensteiner'le tartışmalarından sözederken ağırlığını Gaudig'ten yana koyuyor; onun eğitime yüklediği "mesleğe hazırlama" işlevini eleştirerek benimsiyor. Krupskaya'nın "okulculuğu"na bir şey demiyor ama, Blonski'nin okulu bir "işçi üretim yeri" olarak algılamasına ve insanı, öğretim çağında çocuğu, geri plana atarak, sayısal üretimi ve üretilenin pazar değerini öne çıkarmasına katılmıyor: "Evet, iş içinde eğitim, fakat

(3) Aktaran, A. Dündar, "50. Yılında Köy Enstitüleri", **Milliyet Gazetesi** 17.4.1990.

hususiyetle (özellikle) iş için eğitim asla..." Blonski'nin, eğitimde salt üretime ağırlık verdiği, insanı salt iş için eğitmeyi amaçlayarak, hiçbir zaman harcanmaması gereken insanı gözardı ettiği kanısında Tonguç. "Bizim eğitimden anladığımız, insanı teçhizdir. İnsan hayatı boyunca muhitle (çevreyle) sürekli mücadele (savaşım) içinde bulunacağından, eğitim yoluyla ona verilecek bilgi ve ona kazandırılacak beceriler de, ona hayatta başarısına yardım edecek şekilde olmalı..."(4) Blonski'nin eğitim yapmadığını, planlı ve amaçlı iş alanlarına organize iş gücü hazırladığını ileri sürüyor Tonguç.

Atatürk devrim ve ilkelerine bağlı ve bu yönde bilinçli bir eğitimci İ.H. Tonguç. Türk devriminin insanı harcamayan, insansal ve insancıl yanına hayran. Türk devriminin çok insan harcadığı savuna karşı çıkarken; Anadolu-Bağdat demiryolu yapımı sırasında telef olan yüzbinlerce Anadolu çocuğunun, Aydın ovasında *Lamartine* adına çiftlik kurulurken ve Aydın-İzmir demiryolu çalışmalarında sönen yüzlerce ocağın, Panama ve Süveyş kanallarının açılması sırasında can veren yüzlerce insanın sancısını çekiyordu Tonguç. "Bugün birkaç devrim düşmanının cezalandırılmasını dillerine dolayıp Atatürk'ü kötülemeye kalkışanlar, Süveyş kanalı açılırken, kaç Anadolu ailesinin ocağı söndü, bunun sayısını biliyor veya hesabını sorabiliyorlar mı?..." diye soruyor. İ.H. Tonguç'un eğitim felsefesinin temelinde ve Köy Enstitüleri uygulamasının arkasında, o zaman siyasal erki elinde bulunduran bir partinin korunup kollanması

(4) Bkz. 1, 2, 3. dipnotlarda sözü geçen yazılar.

değil; henüz İslam ortaçağını yaşayan ve ilkel üretim çemberini kıramamış olan bir toplumun "eğitim yoluyla canlandırılması" ülküsü ve istenci vardır. Bugün bir takım aymazların ileri sürdükleri gibi, Köy Enstitüleri bir partiye insan kaynağı yetiştirmek için kurulmuş olsaydı; siyasal erki elinde bulunduran o parti, Köy Enstitülerini kapatmaz, ne yapar eder, onları, partileri ve siyasaları doğrultusunda kullanabilecekleri bir biçime getirirlerdi. Bunu yapamayacakları, Köy Enstitüleri düşünce ve felsefesini devrim yolundan çeviremeyecekleri için kapattılar.

İ.H. Tonguç, Köy Enstitüleri felsefesini kurarken tabansız değildir. Türk siyasal ve yaşam tarihine alıcı gözle bakıyor. Toplumumuzun yüzlerce yıldan beri yaşatageldiği ahıllık, ımece, ödüncleşme, usta-çırak ilişkileri, vb. gibi katılımcı davranışlarını çok iyi biliyor. Türk toplumunun ortodoks müslüman olmadığını, doğa ile olan ilişkilerinin baskınlığını gözleyerek değerlendiriyor. Atatürk'ün, 1930'larda gazeteci Emile Ludwig'e söylediklerini anımsatıyor. Ludwig'in Atatürk'e yönelttiği; *"Paşam siz laik olacaksınız diyorsunuz, fakat halkınız müslüman, bunu nasıl başaracaksınız?"* sorusuna Atatürk'ün *"Evet bizim halkımız müslümandır, ama Arap değildir. Tabiatla haşır neşirdir. Herşeyden önce tabiatı takdis eder (kut-sar), onun için ben halkıma güventirm..."* karşılığını verdiğini vurguluyor. Böylece, eğitim felsefesinin laik damarını yakalamış oluyor. Onun için Köy Enstitüleri tam laik birer eğitim/öğretim kurumu olarak ortaya çıkıyor. Türk düşün geleneğinden dayancalar ararken, T. Fikret, Z. Gökalp, bir başka yanda Dr. Beşir Fuad, Etem Nejat ve Ahmet Mithat Efendi çıkıyor karşısına.

Özellikle A. Mithat Efendi üzerinde duruyor. O'nu, laik eğitim anlayışına ilk yaklaşan ve Batı düşüncesini aklıyla yakalayan insan olarak değerlendiriyor.(5) A. Mithat Efendi'yi "İş eğitimine değer veren ilk Türk eğitimcisi" olarak bildiriyor. "Eğitimin sihirli, yapıcı kudretine inandığı için onun bütün çalışmalarını eğitimsel değerle örtülüdür. Çocuk psikolojisine ait ilk eseri yazan odur. Eğitim konusunda ana/babalara yol gösterici eserler veren ve çocuğun zihinsel ve bedensel gelişmesinde oyuncağın önemini belirterek, ortaçağ Osmanlı okulluğunu eleştirerek, ideal okulun iş okulu olduğunu..." ilk söyleyenin ve yazarın da A. Mithat Efendi olduğunu söylüyordu.

Özetlersek; İ.H. Tonguç'un eğitim felsefesinde iş, başat öğelerden biridir. Fakat amaç değildir. İ.H. Tonguç'un eğitim felsefesinde amaç, insandır. İş içinde eğitim, derken amaç, salt iş için eğitilmiş insan gücü üretmek değil; iş içinde, iş eğitimi aracılığıyla insanı donatmak (teçhiz etmek); ahlâksal ve bedensel yeti ve yeteneklerini açığa çıkararak geliştirmek ve bunun özgürce, kısıntısızca kullanılmasının yollarını açmaktır. Bunu, Köy Enstitülerinde denedi, başardı ve Türk ulusal eğitimine yön veren eğitibilimci olarak dünya eğitibilim kaynaklarına geçti.

(Abece, Haziran 1993)

(5) Bkz. İş Eğitim İlkesine Göre Hazırlanmış Öğretmen Ansiklopedisi'nden Ahmet Mithat Efendi maddesi.

YILIN ÖĞRETMENİ OLMAK

1968 yılının 4 Nisan günü, Mecitözü ilçesinin Konak köyüne vardığımızda, köyü, cınlar cırıltı atar bir durumda bulmuştuk. Okul açıktı. Öğrencilerin çantaları, sıralarının üstündeydi. Ama çevrede hiç kimsenin görünmüyordu. Köyün kedileri, köpekleri bile ortalarda yoktu. Okula geri dönüp öğretmen konutunun kapısını çalınca, Mukaddes öğretmenin yaşlı annesi çıktı karşımıza:

"Mukaddes, öğrencileriyle köy yoluna gitti. 'Buyurun size çay yapayım. Mukaddes belki gecikir', dedi.

Haberı duyunca rahatladım. Ama arkadaşım sınırlendi:

"Ne demek yahu", dedi. "Ders zamanı okulu bırakıp köy yoluna gitmek?..."

Arkadaşımı yatıştırmaya çalıştım. Mukaddes öğretmenin anasına da:

"Sen merak etme teyze, şimdi biz de gider onları köy yolunda buluruz" dedim.

Köye Farzant köyü yönünden gırmıştık. Kasaba yönünden gelseydık, öğretmeni de, öğrencilerini de göreceklik. Yürürken, bir yandan sınırlenen arkadaşımı avutmaya çalışıyor, bir yandan da, acaba ne yapıyor bu öğretmen çoluk çocukla yollarda, diye düşünüyordum. Üç-dört km. kadar yürümüştük ki, büyük bir toz bulutuyla karşılaştık. Köylü köycek bu toz bulutunun içinde, harıl harıl taş kırıyor, taş topluyor, çamur karıyor ve kum-çakıl seriyordu. Mukaddes öğretmen, ayağına bir göçmen donu geçirmiş, üstüne lastik çizmelerini çekmiş, sarı saçlarını bir tülbentle toplayıp bağlamış olarak, eli yüzü çal çamur içinde bizi karşıladı;

"Kusura bakınayın, iki gün önceki yağmurdan köyü kasabaya bağlayan bu köprü göçmüş, Muhtarla sözleştik, köylüyü topladık, onu onarıyoruz. İşimiz biter bitmez okula dönüp dersimizi yapacağız", dedi.

Ne yapabiliirdik?...

"Üzülme Mukaddes öğretmen", dedim "Asıl iş, asıl ders bu. Sen bu kutsal dersini sürdür, biz gene geli-riz."

Mukaddes öğretmenin çamurlu elini sıkarken, mutluluğu yüzünden okunuyordu. Arkadaşımın koluna girdim, oradan ayrıldık.

Benim doğup büyüdüğüm Akkışla kasabası (ki şimdi ilçe merkezidir) kupkuru bir Türkmen köyüydü. Okul yolundaki büyük ceviz ağacından ve Çavuşların, bir yıl meyve verip bir yıl dinlenen, tırtıllı elmalığınan başka meyve ağacı yoktu. Öğretmen Avni Dedekorkut, benim ilkokula başladığım 1933-34 ders yılı geldi bizim köye. İlk iş okulun bahçesini meyve fidanlarıyla donatmak oldu. Sonra okulun yanışbaşındaki bir arsa

sahibiyle anlaştı. Önce içinde adam gibi oturulacak bir ev yaptı. Sonra evin çevresini düzenledi ve bahçesini elma fidanlarıyla donattı. Köye bir kitaplık kurdu, bir köy odası yaptırdı. Aküsü pervaneli bir elektrik üretectyle doldurulan bir radyo aldirttı. Ana babalarını tek tek okula çağırdı. Ana babalarını bağ bahçe çalışmalarına katıldı. Bir de baktık ki, köyün arpalıkları, akar kıyıları, ark başları, hatta çoğu kıraç, atık toprak parçaları meyve ve özellikle de elma fidanlarıyla doluvermiş. Almanya kapısı açıluncaya, Almancı tipi oluşuncaya değin benim köyüm bir elma deniziydi. O denizin yaratıcısı da tek bir öğretmendi; Başöğretmen Avni Dedekorkut'tu.

3803 sayılı yasanın 6. maddesi "...Öğretmenler atandıkları köylerin her türlü öğretim ve eğitim işlerini görürler. Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atelye gibi düzeneklerle köylülere önderlik eder ve köylülerin bunlardan yararlanmalarını sağlarlar" denildikten sonra, 4274 sayılı yasanın 10. maddesinde öğretmenin görev ve yetkileri sayılırken; köy halkının kültür düzeyini yükseltmek, köyün ekonomisini geliştirmek için tarım, sanat, teknik alanlarında köylülere örnek olabilecek işler yapmak, düzenekler kurmak; çevrede bulunan tarihsel belge ve kaynakların bakım ve onarımına katkıda bulunmak, doğal çevrenin korunması için gerekli önlemlerin alınmasına öncülük etmek; halkın spor ve sağlık sorunlarıyla ilgilenmek, vb. yaşamsal toplum etkinlikleri öne çıkarılmıştır. Daha sonra bu maddeye eklenen ve öğretmenlerin üstün başarılı sayılmalarıyla ilgili 13 maddelik açıklamada da öğretmenin; "Yakın

çevresinde, kalkınma ile ilgili çalışmalar, halkın türlü konularda aydınlatılması hususundaki faaliyetlere katılmış olması" gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

Bu yaz bizim Kayseri ilinde 1985 yılından bu yana; yılın öğretmeni seçilmiş, yılın öğretmenliğine aday gösterilmiş ya da yılın öğretmenliği durumu tartışılmış, 73 kadar öğretmenin dosyasını inceledim. Denetleme yazanaklarını, öğretmenler hakkında üst düzey yöneticilerinin notlarını ve bu notların dayandığı varsayılan belgelerini, açıklamalarını gördüm. Üzülerek gördüm ki, yılın öğretmeni seçiminde hemen bütün değerlendirmeler, 5357 sayılı yasanın 5. maddesinin "A" fıkrasına dayandırılmış. Gerek 3803, gerek 4274 sayılı yasanın yukarıda anılan maddeleri hiçbir suretle öneme alınamadığı gibi, öğretmenlerin başarılı sayılmalarıyla ilgili, 20 Aralık 1965 gün ve 2/243.03 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı da hiçbir zaman göz önünde bulundurulmamıştır. Bu tür yasal ölçütler elde bulundurulmadığı ya da bulundurulmak istenmediği için de, yılın öğretmeni sayılan ya da yılın öğretmenliğine aday gösterilen öğretmenlerin gerek çevre, gerekse halkla ilişkileri ve çevrelerine, eğitim işlerine katkıları konusunda herhangi bir açıklama ve açıklayıcı belge getirilememiştir. Görebildiğim dosyalarda bütün değerlendirmeler, *yapar, eder, uyar, mıştır, caktır...* sözcüklerine yükletilmiştir. Açık bir deyişle, yılın öğretmeni seçilen ya da yılın öğretmenliğine aday önerilen öğretmenlerin normal okul ve sınıf içi etkinlikleri, örneğin:, okula zamanında gelmesi ve derslerine zamanında girip çıkması; derslik ya da yönetici kayıtlarını düzenli tutması ve planlarını aksatmaksızın yapıp uygulaması; arkadaşlarıyla ve

çevrestyle, bir öğretmenin normal olarak bulunabileceği ilişkiler içinde olması; özellikle öğretmenin yumuşak başlılığı, üstlerine karşı edepli davranışı, vb. ölçütlere dayandırılmıştır bütün değerlendirmeler.

Dosyalarını görebildiğim öğretmenlerin bazılarıyla görüştüm, konuştum. Yılın öğretmenliğine seçilmiş, ya da aday gösterilmiş 73 öğretmenden hiçbirisi eğitim-öğretimle ilgili tek satırlık ne bir düşünce üretmiş, ne de bir öneri. Aralarında tek satırlık yazı yazan, roman, öykü ve şiir üreten de yok. Aksine, bu tür etkinlik gösteren arkadaşlarına soğuk bakanlar, o gibilerin okullarında, çevrelerinde bulunmasından tedirginlik duyanlar; kitap, dergi ve gazete okuyan, okumanın yararını, tartışmasını yapan arkadaşlarını susturmanın yollarını aramış olanlar da var aralarında. Bunlar arasında en başarılı olanlarının kaynağı okul-aile birlikleri ya da okul ve öğrencisini koruma dernekleri. Çevrelerinde kurulan bu tür derneklerin başkan ve yönetim kurulları güçlüyse, okullarına birtakım katkıda bulunmuşlarsa, bu güç ve katkı, denetim organlarıncı öğretmen ya da yöneticiye yansıtılarak değerlendirilmiş. Örneğin okul boyanmış, onarılmış. Kim yapmış? Koruma derneği. Öğretmen odası, yönetici odaları bakımlı, boyalı, dolaplı, radyolu, televizyonlu. Kaynağı? Koruma derneğinden. Öğretmenin, yöneticinin bizzat soyunduğu, elini çamura, kirece, boya bulaştırdığı bir alan arıyorsunuz, yok. Öğretmenin, yöneticinin bizzat dıktığı bir sıdan, işlediği bir karış toprak ya da işletmeye açtığı herhangi bir düzenek arıyorsunuz, yok. Mesleksen, sanatsal bir yapıt? Hakgetire.

Hiç mi yok? Yok olur mu, yüzlerce, binlerce.

Arıcılık yapmış; tavukçuluk yapmış; meyve fıldanlıkları oluşturmuş; okulunun sıvasını, badanasını, onanımını bizzat yapmış; köyün su yolunda, köyün sağlık işlerinde, köyün pazar işlerinde öncülük etmiş, örnek olmuş öğretmen mi yok? Binlerce. Okuyarak, okuduklarını öğrencilerine, çevresine aktararak onların da bilgilenmelerini, ilgilenmelerini sağlamış; meslek dergilerine, yerel ve ulusal basın organlarına yazılar, öykü ve şiirler, roman denemeleri yazarak, öğrencilerine, çevresine uyarı iletileri vermiş yönetici, öğretmen mi yok? Binlerce. Eğitimin demokratlaşması, genelleşmesi, laikleşmesi yönünde çaba harcamış, düşünce üretmiş, önerilerde bulunmuş öğretmen mi yok? Binlerce.

Ama onlar ne yılın öğretmeni olabilmışler, ne de yılın öğretmenliğine aday gösterilmişler. Çünkü onların adı *aykırı*'ya çıkmış, *uyumsuz*'a, *karşıcı*'ya çıkmış. O, seslendiği, sesi çıktığı için; insan olmanın, öncelikle de öğretmen olmanın onurunu, usunu kullanmada, yaratmada ve yararlı olmada gördüğü için; eğilerek ayrıcalıklı olmaktansa, dık durarak kınılmayı yeğlediği için düzenin dışında kalmıştır. O gibiler, üstlerine ya da düzeni elinde tutana değil, öğrencilerine, çevrelerine ve topluma yararlı olmayı yaşam felsefesi olarak belledikleri; herkese de, asıl öğretmenlik işlevlerinin, asıl insanlık görevlerinin karşılıksız almak değil, karşılıksız vermek olduğunu anlatmaya çalıştıkları için sıra dışı kalmışlardır. Ne mutlu onlara.

(Abece, Kasım 1991)

KÖY ENSTİTÜLERİ ve KİTAP KORKUSU

Köy Enstitülerinden yetişenler, ya da o özgün ulusal eğitim kurumlarımızı yakından bilenler, yazının başlığına takılıp, bu da ne demek oluyor, diye alınabilirler. Haksız da sayılmazlar. Neden dersiniz, en olmayacak bir şey varsa, o da, Köy Enstitüleri kavramı ile, kitap korkusunun, kitap düşmanlığının birlikte düşünülmesidir. Bilindiği gibi, Köy Enstitüleri olgusu, bir çağdaşlaşma, eğitim yoluyla toplumu canlandırarak demokratikleşme, ilerici Kemalist toplumu yaratma girişimidir. Kitap korkusu ise, tamamen çağdışı bir olay; bir geri kafalılık, bir ilkellik davranışıdır. Ama gene de, son yıllarda daha yoğunca yaşadığımız kitap korkusu, ya da sakıncalı kitap yargısı ile, Köy Enstitüleri arasında görünmez bir ilişkinin bulunduğunu sanıyorum.

"Nasıl?" diyecek olursanız, bunu şöyle açıklayabilirim: Köy Enstitülerine yöneltilen suçlamalara, karalamalara baktığımızda bunun iki noktada yoğunlaştığını görürüz:

1. Köy Enstitüleri doğru dürüst kültür ve meslek eğitimi yapmıyor. Çocuklar Enstitülerde iş yapmaktan, bağ bahçe işlerinde çalışmaktan okumaya, meslek formasyonu almaya zaman ayıramıyorlar. Beceriksiz ve bilgisiz öğretmen oluyorlar.

2. Köy Enstitüleri bir acayip okul, harıl harıl kitap, dergi, gazete giriyor Enstitülere. Çocuklar, dağda bayırda ellerinde kitap, dergi ve gazetelerle dolaşıyorlar. Her Enstitüde birkaç duvar gazetesi birden çıkıyor. Çocuklar öykü, şiir, anı yazımında olsun; sen çok okudun, ben çok okudum diyerekten kitap okuma yarışında ve yabancı dil öğreniminde olsun sürekli birbirleriyle yarışıyorlar. Enstitülerin daha ilk sınıflarında okuyan çocukların yazdıkları şiirler, öyküler Ankara'da, İstanbul'da yayımlanan dergilerde yer alıyor... Bu bir özel çalışma ve planlı yönlendirme değildir. Bu çok kitabın, çok yazmanın amacı başkadır. Üzerinde düşünülmesi gerekir, vb..

İşte, Köy Enstitülerine yöneltilen karalamalar bu iki uçta yoğunlaşıyor; bu iki uç, birbirinden ayrı ve birbirine karşıt yorumlana-ırdelene, Köy Enstitülerinin kapatılmasına değin vardırılıyordu. Birinci karalamacılardan çok, ikinci karalamacılar asıl korkuyu veriyorlardı. Kitabın, yüzyıllarca uyumuş, uyutulmuş, unutulmuş bir kesimin eline geçmesi olacak şey değildi. Bu gidiş önlenmeliydi. Önlendi de sonunda. Köy Enstitüleri, bilgisiz, yeteneksiz öğretmen

yetiştirdikleri için değil, çok kitap okuyan, çok yazan; çok bilgi edinme, çok öğrenme çabasında olan öğretmenler yetiştirdiği için kapatıldı. Şimdi elimde bir dizelge var. 1944-45 öğretim yılı sonunda Pazarören Köy Enstitüsünden mezun olan öğretmenlere armağan olarak verilen kitap paketi dizelgesi. Aynen şöyle:

1. *Türkçe Sözlük* (Türk Dil Kurumu)
2. *İmlâ Kılavuzu* (Türk Dil Kurumu)
3. *Türkçe, Astronomi, Biyoloji Coğrafya, Fizik, Kimya, Jeoloji, Matematik, Zooloji Terimleri Cep Kılavuzu* (Kültür Bakanlığı)
4. *Pedagoji* (S. Celal Anten)
5. *Pedagoji Tarihi* (Nafî Atuf Kansu)
6. *Hayat Bilgisi Öğretimi* (Fuat Baymur)
7. *Tarih Öğretimi* (Kemal Kaya)
8. *Türkçe Öğretimi* (F. Baymur)
9. *Çocuk Psikolojisi* (İ. Alaaddin Gövsa)
10. *Resim ve El işi Dersleri* (İ.H. Tonguç)
11. *El işleri Terimleri Kılavuzu* (Türk Dil Kurumu)
12. *Tarih ve Coğrafya Öğretimi* (Millî Eğitim Bakanlığı)
13. *İçtimai Mektep* (İ. Hakkı Baltacıoğlu)
14. *Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy* (İ.H. Tonguç)
15. Altı kitabıyla J.J. Rousseau (*İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk, Eşitsizlikler Hakkında Nutuk, D'Alembert'e Mektup, İçtimai Mukavele, Dağdan Yazılmış Mektuplar ve Yalnız Gezen Adamın Hayalleri*)

16. *Nutuk*, 3 Tam Cilt (Atatürk)
17. *Bir Eğitim Topluluğu Olması Bakımından Köy* (Johann Ditez)
18. *Beyaz Zambaklar Memleketinde* (G.G. Petrof)
19. *Meşküreci Muallim* (G.G. Petrof)
20. *Çalı Kuşu ve Yeşil Geceler* (R.N. Güntekin)
21. *Sinekli Bakkal* (H.E. Adıvar)
22. *Yaban* (Y.K. Karaosmanoğlu)
23. *Hakikat ve Köy Hekimi* (E. Zola)
24. *Uyandırılmış Toprak* (M. Şolohov)
25. *Harp ve Sulh* (L. Tolstoy)
26. *Karamazov Kardeşler* (Dostoyevski)
27. *Benim Üniversitelerim* (Üç kitap bir rada, M. Gorki)
28. *Akdeniz ve Baraga'nın Devedikenleri* (P. Istrati)
29. *Şehname* (Fırdevsi)
30. *Bostan ve Gülistan* (Ş. Sadı Şirazi)
31. *Kelile ve Dîvâne* (Beydaba)
32. *Dünya Nimetleri* (A. Gide)
33. *Tek Bir Dünya* (V. Wıllı)
34. *Ömer Seyfettin külliyatı* (Ö. Seyfettin bütün hikâyeleri)
35. *İslamlaşmak, Türkleşmek, Muasırlaşmak* (Z. Gökalp)
36. *Türkçülüğün Esasları* (Z. Gökalp)
37. *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*

(Kültür Bak. Yayını, M. Beer)

38. *İnsanlığın Kurtuluşu* (H. W. Van Loon)

39. *Denemeler* (Montaigne)

40. *Değirmenimden Mektuplar* (A. Douthe)

41. *Ortaöğretim Terimleri Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu)

42. *Üç İstanbul* (M. C. Kuntay)

43. *Toprak Kokusu* (Reşat Enis)

44. *Emil* (J.J. Rousseau)

45. *Bir Anneye Mektuplar* (Salzman)

46. *Yengeç, Yahut Çocuğunuzu Fena Terbiye Ediyorsunuz.*

47. *Köylerimiz* (H. Reşit Tankut)

48. *Millî Eğitimle İlgili Karınlar.*

Böyle bir dizege, imzaları karşılığında, her yeni mezun öğretmene verilmiş. Bundan sonrası biliniyor. Bu ve benzeri kitaplardan bazıları, kimi karalamacıların, kimi iftiracıların elinde bir suçlama aracı, iftira belgesi olarak Meclis kürsülerine değin getirilmiştir. Çok ilginçtir, çok da dikkat çekicidir. O dönemde Köy Enstitülerini, bizleri, ziyarete gelen büyüklerimiz, aralarında sözleşmişçesine, hep neden çok okumadığınızı değil, ne için çok okuduğumuzu; şu bu kitabı neden görüp okumadığınızı değil, neden o kitabı, neden bu kitabı okumakta olduğumuzu sürekli sormuşlardır. Nitekim Yüksek Köy Enstitüsünde okurken, çevresiyle birlikte ziyaretimize gelen devlet büyüklerimizden biri, elimde o günlerde henüz yayınlanmış olan **Tarih Boyunca İlim ve Din**

(A.A. Adıvar) kitabını görünce bayağı sınırlenmiş, "Neden derslerinize çalışmıyorsunuz da böyle kitaplarla zaman öldürüyorsunuz?" diye, beni paylamak istemişti.

Köy Enstitülerinin suçu büyüktür. Kitabı kendileri okumakla da kalmanuşlar, köye götürmüşler, köy odalarına, köy kahvehanelerine, k yevlerine değıın sokmuşlardır. Oysa kitap bir seçkinlik simgesi idi. Yüzyıllardan beri, yalnızca uğrunun, çapanın basıp yıkıp geçtiğı; m ltezinin, kolcunun, ağanın-beyin soyup soğana çevirdiğı; tahsildarlardan, jandarmalardan başka devlet görevlisinin uğramadığı köye kitabı götürmenin, kitabı sokmanın yeri var mıydı? Kitap yerinde, seçkinin yanında kalmalıydı. Bugün de öyle demiyor mu kimi devlet büyüklerimiz. Kimi olaylarda, kimi kışilerin yanında suç belgesi olarak tutuklanan kitap, çoğu büyüklerimizin evlerinde, ellerinde, kitaplıklarında, gereğinde bir kendilerini kanıtlama, kendilerini belli bir düzeyde gösterme belgesi olarak sunulmuyor mu?

17 Nisan, Köy Enstitülerinin kuruluşunun 46. yıldönümüdür. Eğitiminde bir gün Japon, ertesı gün Amerika, bir başka dönem Avrupa modeli uyarlaması peşinde olanlar, hattâ kendilerince millilikten, milliyetçilikten, milli eğitimcilikten söz ederek, İslamcı, Osmanlıcı ortaçağ medreseçiliğine değıın uzananlar, ne demeye dönüp şu 46 yıllık yakın geçmişe bakmazlar, diye düşünüyorum. Doğrusu, insanın kendi öz yaratımlarına bu denli yabancılaşabileceğini aklım almıyor.

(Barış, 17.4.1986)

OKUMANIN DAYANILMAZ SICAKLIĞI

Gorkı, *Edebiyat Yaşamı*'nı anlatırken, Kazan'da rastladığı *Graçık* adında birinin; "Okuyan adamı, güzel bir kadına yeğlerim" dediğinden söz eder. Uzun uzun yaşanmış olaylar, inanılmaz öyküler sıralayarak; okumanın dayanılmaz sıcaklığını vurgular. Kitap ile *İNSAN* arasında ölümsüzlüğe uzanan, evrensel bir bağ kurarak şu sonuca varır: *"Kitaplar, bana yaşamda yol gösterir; gerçel yaşamı az çok yakından tanırım, ama gene de okuduğum her şey, insanın bilmediğini ya da daha önce farketmediğim bir yanını bulup çıkarmış, önüme sermiştir. Koca bir kitapta, size bir şeyler söyleyen tek bir tümce bulabilirsiniz yalnızca, ama bu tek tümce sizi insanlara yaklaştıracak, yüzünüzde yeni bir gülümseme ya da yeni bir somurtma yaratacak sözlerin ta kendisi olabilir. İnsanı İNSAN'a en iyi*

yaklaştıran şey kitaptır."

Gorki kadar olmasa da, aldığım eğitimin etkisi ve kendi çabalarımınla, kitabın, okumanın dayanılmaz sıcaklığını hep yüreğimde duyumsadım. İyi yazamasam bile, iyi bir okur olmaya çaba gösterdim. Kitap okumayı bir hobi olarak değil; sözcükler, satırlar, sayfalar arasında sıkıştırılmış İNSAN'ı arayıp bulma uğraşı olarak değerlendirdim. Diyeceksiniz ki, bunca yıldır okudun. Peki, aradığın İNSAN'ı buldun mu? Hem buldum, hem bulamadım. Pır Sultan demişleyin "*İnsan tükenmez*" kıl...

Yaz aylarında Ankara boşalıyor. Kimileri, yiyecek içecek denklemini; kimileri, okuyacakları kitap, yazacakları kağıt paketlerini yüklenip bir yerlere sıvşıyorlar. Benim yaz okumalarımınla kış okumalarım, öyle keskin çizgilerle birbirinden ayrılmaz. Hep tekdüze giderim. Bilimsel yapıtlarla, yazınsal yapıtları kendimce bir *harman* ederek okurum. Örneğin bu yaz Erich Fromm'un iki ciltlik *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri* yapıtını yeniden okumak üzere ayırdım. Onun yanına, Metis'in "siyahbeyaz" dizisinden çıkan "*Resmî Tarih Sivil Arayış*" ile "*Sol Kemalizme Bakıyor*"u koydum. Belki yanılıyor olabilirim. Ama bu üç yapıt arasında belli belirsiz bir ilişki var gibi geldi bana. Sonra, Erich Rothacker'ın *Tarihselcilik Sorunu*'nu, Friedrich Nietzsche'nin *Tarih Üzerine*'style bir yerli tarihçi öğretmen Yaşar Çağlayan'ın *Tarih Öğrenimine Başlangıç* adlı yapıtını birlikte okumayı kararlaştırdım. Peşinden; Malebranche'ın Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarından çıkan *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*i ile, Tarık Zafer Tunaya'nın *İslamcılık Akımı*, Bozkurt Güvenç, Gencay Şaylan, İlhan Tekeli

ve Şerafettin Turan'ın konuşmalarıyla oluşturdıkları *Türk-İslam Sentezi* ve B. Malinowski'nin, çıkışından beri masamın bir kenarında okunmayı bekleyen, iki ciltlik *Büyük, Bilim ve Din* adındaki yapıtına sıra gelecek. Sırada bir de bilimsel üçleme var. Paul Karl Feyerabend'in *Özgür Bir Toplumda Bilim* yapıtı ile, Alain Chalmers'in *Bilim Dedikleri* ve Cihan Dura'nın Kültür Bakanlığı Yayınları'ndan çıkan *Bilgi Toplumu* yapıtlarından oluşuyor bu üçleme de.

Doğaldır ki, böylesine kupkuru sayfalar arasında geçirecek değilim günlerimi. Şiir, öykü, roman da okuyacağım. Pazarören Köy Enstitüsünden sınıf arkadaşım Yusuf Ziya Bahadınlı, bütün yapıtlarını yolladı. Bahadınlı'nın öykülerine öncelik tanıdım. *Açılır Kapılar* ile *Titanik'le Dans* ve *İtin Olayın Ağam* yapıtlarını; *Yaba* yayınlarından "*Avrupalı Yazarlardan Çocuklara Öyküler*" çevirisini ve elime yeni gelen İbrahim Erdem'in *Sessiz Muhalefet* adlı öykülerini okumaya hazırlanıyorum. Bir de yaşamöyküsel yapıt var, Henri Troyat'ın *Gorki* incelemesi. Bunu görmemiştim. Osman Bolulu anımsattı. Kendi kitabını okumam için verdi. Ben, başkasından ödünç kitap alıp okumayı ya da kitaplıklara gidip okumayı sevmem. Okuyacağım kitabı, okumak istediğim kitabı edinmek isterim. Param olmaz. Kitap satılır biter. Ama gene de dayanırım. Birinci baskısından olmazsa ikinci, üçüncü baskısından edinmeye çalışırım. Bunun için sigara alışkanlığına, oyun alışkanlığına, kahvehane alışkanlığına hep direndim. İki paket sigara bir kitap eder, birkaç el oyuna bir kitap alabilirim hesapları içinde bulundum. İstedğim bir kitabı, bir romanı edinebilmek için, çok sevdiğim bir dostumun, bir arka-

daşımın "hadı ıklı kadeh parlatalım" önerisini, üzülerək geri çevirdiğim günler çok olmuştur.

Ben şiir de okurum. Şiir beni dinlendirir, düş gücümü besler. Gençliğimde ben de şiir yazdım. Yazdıklarımından birkaç tanesi *Ülkü* dergisinde, *Köye Doğru*, vb. dergilerde yayımlandı. Ancak onlar Karacaoğlan, aşık ağzı şiirlerdi. Onbeş-onaltı yaş çocukluğunun birtakım çıkışlarıydı. Bıraktım. Ama şiir okumayı hiç bırakmadım. Yoğun çalışmalarımın, sıkıntı ve ürküntülerimin arasında hemen şiire sarılıyorum. N. Halil Onan'ın *Düvan Şiir Antolojisi*, V. M. Kocatürk'ün *Tekke Şiiri Antolojisi*, Yücel Yayınlarından çıkan *Kurtuluş Savaşı Şiirleri Antolojisi*, May yayınlarının hazırladığı *Dünden Bugüne Türk Şiir Antolojisi*, vb. her zaman elimin altındadır. Şiir, insanı, başka türlü, öykü ve romandan değişik bir biçimde yakalamaya yönelik bir yazın sanatı. Yahya Kemal, Abdülhak Şinasi Hisar'a yazdığı bir mektubunda "... şiiri edebiyattan saymıyorum. Ona ayırdığım yer başka.." diyor. Cahit Külebi de bir konuşmasında, şiirle düşünümeyeceğini, düşün üretilemeyeceğini söylemişti. Ozanlar, sözcüklerle, imgelerle kendilerine göre yeni alışımalar yapan, yeni dünyalar kuran kişiler. Çok da üreten, üretken kişiler ozanlar. Bir derginin Haziran '94 sayısının "*Bize Gelenler*" bölümünde gördüm. Dergiye bir ay içinde 33 yapıt gelmiş, bunun 24'ü şiir. Bir başka dergi yöneticisi dostum, yazı/öykü bekliyoruz, yığın yığın şiir geliyor, demişti. Ozanlık alımlı bir uğraş dalı olsa gerek. Ancak, ozanlar da yakınıyorlar bu şiir çokluğundan, her yazılan şiir olmaz, diyorlar. Bir de kendinden başkasını yok sayan ozanlar var. Ozanı, şiiri, zaman denen en büyük seçici

belirliyor. Aradan yıllar ve yıllar geçtikten sonra okunuyorsa şîir, şîir oluyor, ozan da, ozan olarak kalıyor.

Kerem Yayınlarından, A. Nevzad Odyakmaz'ın *Öteyaz'ı*, Edebiyat Gazetesi Yayınlarından, Kenan Mümtaz Akışık'ın *Karınca Yemeği* yapıtı; Öyküşîir Yayınlarından, Işıl Ergin'in *Ayrı Yolların Türküsü*; Anadolu Eklri Yayınlarından, Abdülkadir Paksoy'un *Usulca* ve *Hacı Bektaş Destanı* son birkaç ay içinde bana ulaşan şîir yapıtları. Bir şîir yapıtını "bir solukta okudum" der kimileri. Ben öyle yapamam. Her şîiri ayrı ayrı okurum. Okuduğum şîirleri de hiçbir zaman kitapla bütünleştirmem. Bana göre, şîirin kendisi zaten bir bütün'dür, bir bütün olmak durumundadır. Kimi zaman bir şîir içinde bir dize bile bir bütün olarak, öteki dizelerden ayrılabilir. Şîiri, bir tür ses yoğunlaşması olarak ırdelemeye çalışırken, hep o bütün'ü bulmaya çalışırım. Kuşkusuz bu, kendimce, kendime göre bir yaklaşımdır. Kimseye, şîir budur ya da şîir böyle okunur, diyecek durumda değilim. Bütün bunları, bilimsel yapıtları, öykü ve roman gibi yazın yapıtlarını okurken, arada bir dinlenmek ve düşünmek için şîire başvurmamın, şîiri küçümsediğim ya da eğlenceli saydığım anlamı çıkarılmasın diye söylüyorum.

Kimileri yaz aylarında okumayı yazmayı bıraktıklarını söylerler. Sanki kış aylarında yeterince okur yazarlarmış gibi. Yıllar önce, otuz kadar denetmeni İstanbul'da bir mesleksel toplantıya çağırılmışlardı. Çalışmalar, bir ay kadar sürdü. İstanbul Erkek Lisesi'nde kalıyorduk. Çankırı bölgesinden gelmiş M.Y. adında bir denetmen arkadaşımız vardı ki, Tanrı dostlardan uzak etsin. Kimin elinde bir kitap

görse, ona düşmanmış gibi bakar, işi şakaya bozar görünerek eline geçirebildiği kitabı, dergiyi ya bükerek büküşdürür ya da uzaklara fırlatırdı. 1927'de Diyarbakır Öğretmen Okulunu bitirdiğini, o günden bugüne değin de yeni yazıyla tek kitap okumadığını, övüne böbürlene, söylenir dururdu. Tanrı hepimizi denetmen M.Y. olmaktan korusun.

(Karşı, Aralık 1992)

OKUMAK ÜSTÜNE

Kemal Satır anlatmıştı, 1958 yılında Pasternak'ın *Dr. Jivago*'su Nobel yazın ödülü alınca, İsmet İnönü, Erdal İnönü'ye 'gıdıp romanı okumak istediğini söylemiş. Erdal İnönü, henüz Türkçe'ye çevrilmedi, Türkiye'ye de gelmedi, deyince İsmet İnönü kızmış: "Vaay! demiş. *"Sen bir bilim adamı olacaksın, Nobel almış bir yapıtın Türkçeye çevrilmesini bekleyeceksiniz. Olmaz öyle şey. Dr. Jivago'yu hemen istiyorum!..."* diye direktmiş. Erdal İnönü de, romanı Fransa'dan getirtmek durumunda kalmış. İsmet İnönü çok okuyan devlet adamlarımızdan biriydi. 1942 yılının Nisan ayında, yanında Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç olduğu halde, Pazarören Köy Enstitüsü'ne geldiğinde ben, okul revirinde sıtmadan yatıyordum. Yanındakilerle revire de uğradı, hasta arka-

daşlarımızın durumunu sordu. Bana yaklaşıncı elindeki kitabı kapatıp kaldırdım. Kitap, Grigori Petrov'un *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* adlı yapıtıydı. İnönü, kitabı açar açmaz altını çizdiğim "mene, tekel, fares" sözcüklerini gördü. Bana; "Ne demek biliyor musun?" diye sordu. "Bilmiyorum, öğretmenlerime soracağım" dedim. İnönü, "mene, tekel, fares" sözcüklerini birkaç kez yineledikten sonra yanındakilere dönerek: "Bu, çok yakında bütün diktatörlükler yıkılacaktır demektir; bir efsaneden alınmıştır, ama bugün doğrulanmak yolunda!" diye, bir de açıklama yapıyordu.

İsmet İnönü, devlet adamıydı. Ne "... kitap silahtan daha tehlikelidir" diyebilecek kadar kitap korkusuna kapılabilir, ne de devlet hizmetine vermesi gereken zamanını, Red-Kıd okumak ya da eline geçirdiği bilgisayarlarla gönül eğlendirmek yolunda kullanabiliyordu. *Montaigne*, kitap üstüne düşünürken "İki alışveriş (dostluk ve aşk), rastlantılara ve başkalarına bağlıdır, biri aramakla bulunmaz kolay kolay, ötekiyse yaş'la solar gider. Onun için hayatımı doldurup doyurmazdı onlar. Üçüncü alışveriş, kitaplarla kurduğumuz ilişkidir ki, daha sağlam ve daha çok bizindir(1) biçiminde bir yargıda bulunur; kitaplarla kurulan ilişkinin sürekliliğini, insanı yücelten ve kendisi yapan yanlarını vurgular. Nurullah Ataç da *Günce*'lerinden birinde "Gezip dolaşmak, şundan bundan konuşmak, oyun oynamak yüksek bir iş mi sanki?... Hayır, okumak gibi değil onlar. İnsan gezip dolaşırken, şundan bundan konuşurken, oyun oynarken yüksek bir iş, bir uygarlık işi görmediğini bilir. Kitap okumak ise başlıca bir uy-

(1) Denemeler, s. 249

garlık işi. Okumakta bir çeşit kutsallık vardır, okumak bize uygarlığın yüklediği kutsal ödevlerden biridir, okurken bunu unutmamalıyız"(2) sözleriyle kutsar okuma edimini.

Radyoda, televizyonda insanlara sorarlar; ne yapıyorsunuz, boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz, diye. Çoğunun yanıtı, boş zamanlarında "kitap okudukları" yolunda olur. Kitabı, kitap okumayı bir boş zaman geçirme, bir boşluk doldurma nesnesi ve eylemi olarak sunarlar. Kitabı, bir tür can sıkıntısını giderme, bir tür yalnızlıktan kurtulma aracı olarak algılayanlara ne denebilir. Nisan içinde, Antalya'dan dönerken, Burdur'da bir genç oturdu yanıma. Afyon ortaokullarından birinde Türkçe öğretmeniymiş. Söz yazından, yazın dergilerinden, kitaplardan açılınca, genç Türkçe öğretmeni gayet rahat; "Derslere girip çıkmaktan, öğrencilerin yazılı kâğıtlarını okumaktan zaman ayırıp sizin dediğiniz o kitap ve dergileri göremiyoruz, okuyamıyoruz" demez mi tepem attı. Daha iki yıllık, gencecik bir Türkçe öğretmeni; ülkesinde yayınlanan yazın ve meslek dergilerinden habersiz; işini kolaylaştıracak, işinde ilerlemesini sağlayacak olan kitaplardan, kaynaklardan yoksun... Nereye varır bunun sonu?...

Uzun süredir devlet, kitaba suç nesnesi, sakıncalı nesne olarak bakıyor. Radyolar, televizyonlar, kitabı suç nesnesi, suç aracı olarak tanıtıyor topluma. Üniversitelerde, devlet okullarında kitap okuyan, yanında değişik kitap bulunduran öğrenciler sorgulanıyor, okullarından uzaklaştırılıyor; sanık olarak

(2) Günce, s. 80

yargı önüne çıkarılıyor. Böyle bir ortamda insanlar kitabı sevebilir, kitap okumaya yönelebilir mi?... Sayılama verilerine göre, yıldan yıla düşüyor ülkemizde kitap üretimi. 1923-1928 yılları arasında 3620 kitap yayımlanmış, yıllık ortalama 603 kitap. 1930-1940 yılları arasında toplam 22.000 kitap basılmış, yıllık ortalama iki binin üstünde. 1950'lerden 1970'lere toplam 12.000 kitap, yirmi yıllık ortalama 600 dolayında. 1970-1990 yıllarında ise toplam 5900 dolayında kalmış. 1923 yılından 1990 yılına nüfus ve okur-yazar artışıyla, kitap artışı arasında ters orantılı bir eğri var; nüfus arttıkça kitap azalıyor. Bu ters orantılı eğri dünya uluslarıyla da çelişerek sürüyor. Gene sayılama verilerine göre Orta Avrupa Ülkelerinde kişi başına 5-7, İsrail'de 7, İngiltere ve Fransa'da 10-13, Yunanistan'da ve Bulgaristan'da kişi başına 4 kitap düşerken, ülkemizde bugün 4-5 kişiye ancak bir kitap düşüyor. Günlük gazete ve dergi sayısına gelince daha da yürekler acısı: Altmış milyona yaklaşan nüfusa karşılık, günlük gazetelerin toplam baskı sayısı üç milyonu geçmiyor. Düşün/yazın dergileriye acınacak durumda. En çok basan düşün/yazın dergisi 5, bilemediniz 6 binden öteye geçemiyor.

Kitabı uygarlık aracı, okumayı uygarlık uğraşı olarak algılayan devlet adamlarının döneminde; kitap kutsal bir nesne olarak değerlendiriliyor, kitap okuyanlar saygınlıyorlardı. Hiç kimse kitabın suç aracı olarak nitelenebileceğini; kitap okuyanın sakıncalı bir kişi olabileceğini usunun ucundan bile geçirmiyordu. Örneğin ben 1940-1950 yıllarını kapsayan öğrenim döneminde hep kitaplarla oldum, kitaplar içinde bulundum. Hiç kimseden bir tepki ya da terslenme

görmedim. Aksı oldu, Pazarören Köy Enstitüsü'nü bitirince bana iki çanta verdiler. Birinde gerektiğinde kullanılabilecek basit ilâçlar vardı. Ötekindeyse, birtakım mesleksel yayınların yanında: 7 kitabıyla J.J. Rousseau, *Çalı Kuşu ve Yeşil Gece* (R. Nuri), *Sinekli Bakkal* (H. Edip), *Yaban* (Y. Kadri), *Hakikat ve Toprak* (E. Zola), *Köy Hekimi* (Balzac), *Uyandırılmış Toprak* (M. Şolohov), *Karamazov Kardeşler* (Dostoyevski), *Benim Üniversitelerim* (Gorki, 3 kitap bir arada), *Akdeniz ve Baraganın Deve Dikenleri* (P. İstrati), *Şehname* (Fırdevsi), *Bostan ve Gülistan* (Ş. Sadı Şirazi), *Kelile ve Dimne* (Beydaba), *Tek Bir Dünya* (V. Wilki), *Ömer Seyfettin Külliyyatı*, *İslamlaşmak*, *Muasırlaşmak*, *Türkleşmek ve Türkçülüğün Esasları* (Z. Gökalp), *Denemeler* (Montaigne), *İnsanlığın Kurtuluşu* (H.W. Van Loon), *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi* (Maks Beer), *Değirmenimden Mektuplar* (A. Daudete), *Üç İstanbul* (C. Kuntay), *Toprak Kokusu* (R. Enis) ve *Köylerimiz* (H.R. Tankut) gibi yazın ve düşün kitapları vardı. Çoğu bugünkü gençliğin adını bile duymadığı yapıtlar bunlar. Kimileri de 1950'lerden sonra yasaklanmış, yıllarca kilit altında tutulmuştur. Örneğin, M. Beer'ın "Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi" ancak 1960'lardan sonra kurtulabilmiştir kilit altında olmaktan. Oysa o yapıtı ben 1941 baskısından okumuştum. Atatürk'ün özel kalem müdürü Zühtü Uray çevirmiş, devlet basımevinde basılmış olan bu değerli yapıt, yıllarca sakıncalı piyade yaşamı sürdürdü. Biz, 1944 Haziranında Pazarören Köy Enstitüsü'nden 180 kişi çıktık. Biz son sınıftayken arkadaşlarımız yazın ve düşün dergilerinden *Köye Doğru* (15 günlük) *Varlık* (aylık 18 adet), *Çınaraltı* (15 günlük 17 adet), *Çığır* (15

günlük, 10 adet), *Erciyes* (aylık 8 adet), *Yücel* (aylık, 6 adet) ve *Yurt ve Dünya*'yı (aylık, 3 adet) getirdi. Pazarören'de, gazete ve dergi-kıtap satıcısı olmadığından, istediğimiz yayını ancak sürdürümcü olarak edinebiliyorduk. Örneğin *Köye Doğru*, *Yeni Adam* ve *Yurt ve Dünya* gibi dergilerde arkadaşlarımızdan bazılarının öykü ve şiirleri, yazı denemeleri yayımlanıyordu. "*Kitabın silâhtarı daha etkili olduğu*"nu o zaman daha kimse icat etmediği için, okulun yöneticilerinden olsun, öğretmenlerinden olsun, hiç kimse okuduklarımıza karışmaz, gelen dergi ve gazetelerin yolunu kesmezlerdi.

Şevket Süreyya Aydemir, bir yazısında Orhan Hançerlioğlu'dan aktardığı "*İnanç, bilginin bittiği yerde başlar. İnsanlar, bilmediklerini hayal etmişlerdir. Hayal ettiklerine de inanmışlardır*" tümceleri üzerinde uzun uzun durduktan sonra şu yargıya varır: "*Düşünen ve hayal kurabilen yaratık, yalnız insandır. Düşünceler, inançlar alemi, insanoğlunun, bütün yaratıklar arasında üstünlüğünü oluşturur. (...) Yazı ve kitap ise, bu üstünlüğün en büyük zaferidir. Çağımızda milletler, uygarlık piramidindeki yerlerine, ancak bu yazı ve kitap alanında kazandıkları zaferlere göre yerleşebilirler.*"(3) Kitabı ve okumayı çok sevdiğini söyleyen Ataç, okuduğu kitap sayısının dört-beş yüzü geçmediğinden yakını, bunca yılını boşa geçirmişim diye dövünür, güncelerinin birinde.(4) Ya, abeceyi sökmüş olmalarına, ilköğrenimlerini, ortaöğrenimlerini, hattâ yüksek öğrenimlerini yapmış olmalarına karşın, elleri-

(3) **Kırmızı Mektuplar**, s. 115.

(4) **Günce**, s. 679

ne kitap/dergi almayanlara, yaşamları boyunca tek bir roman ya da öykü kitabı alıp okumayanlara ne demeli?...

1950'lerden bu yana uygulanagelen devlet ve eğitim politikaları düşürdü toplumumuzu bu açmaza. Şimdi de, ne toplum düştüğü bu açmazdan çıkabilecek gücü gösterebiliyor; ne de kendini bu açmazdan çıkarabilecek bir babayığıdı üretebiliyor. Arabın dediği gibi "*küllühüm cuvva*"!...

(Karşı, Haziran 1992)

KİTAPLAR VE İNSANLAR

"Önce inanmadım... metreyle kitap satılır mı, diye. Fakat söyleyenler akli başında kişilerdi. Toptan kitap satışı ve dağıtımını yapıyorlardı. İnanmadığımı görünce açıkladılar. İstanbul'un gözde semtlerinde ve *yapsatçı* beğenisine göre yapılmış *süperlüks* apartman dairelerine yerleşen aşırı varlıklı *yeni saygırlar*, salonlarının yürümekle bitmeyen geniş alanını döşerken, kitaplıkları da olsun istiyorlardı. Kitaplık sergenleri gösterişli ciltlerle silme dolsun istiyorlardı. Kitapla pek ilişkileri ve tanışıklıkları olmadığı için de, bunu, görevlilerine yaptırıyorlardı. *Yeni saygırlar*'ın kültür(!) köşeleri böyle hazırlanmaktaydı. Her şey sayıyla ve para birimiyle ölçülmekteydi."

Okuduğunuz bölümceyi, *Burhan Arpad*'ın 11.9.1979 günlü Cumhuriyet gazetesinde çıkan "*Kaç Metre Kitap İstersiniz?*" başlıklı yazısından aldım. Ben-

zer bir duruma ben de tanık olmuştum. Çorum'da Uysal kitabevinde, karı koca iki mühendisin kitap alırken, yeni yaptırdıkları kitaplıklarına renk ve boyut yönünden uygun kitap seçtiklerini görerek şaşırmıştım. Konuyu daha önce anlattığım için burada yinelemek istemiyorum.(1) Bir otobüs-uçak yolculuğuna çıkınız, bir piknik ya da dinlence yerine *gözetiniz* kimin yabancı, kimin Türk olduğur hemen anlarsınız. Yabancıların, özellikle de Batılı yabancılarının elinde, kesinkes okunacak bir nesne vardır. Bızımkiğerse ya uyurlar, ya tesbîh çekerler, ya da kafa çeker, laklak ederler. Okumayan, okuma alışkanlığı edinememiş bir toplumuz. En sever göründüğümüz, yere göğe komadığımız kitap Kur'an'dır. Onu da sarıp sarmalar başucumuza asarız. Ondan sora da, Kur'an'da ilk ayetün oku ayetü olmasıyla övünürüz. Geçenlerde televizyonda konuşturulan üniversite diplomalı bir iş adamı, *hobî*lerini sayarken, kitap okumayı da kattı. "Boş zamanlarımda ya da uykuya varmak için kitap okurum" dedi. Epey oluyor, televizyonda *Helmut Schmidt*'nin evini ve kitaplığını göstermişlerdi. Koskocaman bir salon, bütün duvarlar yerden tavana kitap doluydu. 1952'de İstanbul'da *F. Rıfkı Atay*'ın kitaplığını görmüştüm. Koskoca salonun her yanı kitap kaplıydı. Çankaya'da, Anıtkabir'de *Atatürk*'ün okuduğu kitapları, altını çizdiği satırları ve sayfa kenarlarına aldığı notları bir görmeli, bizim kaçınlar.

En küçük bir kişisel, toplumsal ya da siyasal olay karşısında apışıp kalıyoruz. Ya bir karizmatik kurtarıcı bekliyoruz ya da birtakım dış dayatımlara sığınıyoruz.

(1) Bkz. **Türk Dili Dergisi**, Ocak/Şubat 1991 sayısı.

Usumuzdan/beynımızden çok, başka organlarımızı işlettığımız için, hem geleceği gelmeden karşılama önlemleri üretemiyoruz, hem de baskın veren olaylar karşısında çözümsüzlüğe düşüyor, ürküye kapılıyoruz. "*Kıtabın silâhtan daha tehlikeli*" olduğunu en yetkili ağızlardan söylemiş bir toplumuz. Kitap yasakçılığını kurumlaştıran, kitapları suç ögesi olarak damgalayan ve *muzır neşriyat* kavramını üretilmiş bir ülkeyiz. Sözde laik bir ülkeyiz ama; bir din devletinin, bir yabancı yazarın kitabı için verdiği *katli vacıp fetvası*'nı alıp başımıza koymuşuz. Osmanlı'nın, basımevine, basılı nesnelere gösterdiği korkulu, ürkülü tepki, insanımızın kanına, doğasına işlemiş. Basımevi, icadından tam 270 yıl sonra girmiş Osmanlı ülkesine. İlk bastığı kitap da *Vankulu Lûgatı* olmuş. Batı, harıl harıl kitap dergi ve gazete basarken, Osmanlı uleması, tam yüz yıl boyunca, dinsel yayınların basılıp basılamayacağını, basılı yayınların okunmasının *vacıp* olup olmadığını tartışıp durmuş. Vankulu Sözlüğünden sonra da, 30-40 yıl boyunca tek satır bastırmamış. O günlerde temel atılan *kitap korkusu*, günümüze değin süregelmiştir. "...ANAP'ın iktidar olduğu 1983 yılından bu yana 458 yayın için toplatma kararı verilmiş, bu yayınlardan sorumlu sayılan (yazar, gazeteci, çevirmen ve yayıncı) 2792 kişi yargılanmış. Çeşitli mahkemelerce 368 müsadere ve imha kararı verilmiş. Bu yayınlardan 39 bin 38 kilosu 1986 yılında SEKA'da imha edilirken, yaklaşık 40 ton yayın adli emanetlerde imha edilmeyi ya da mahkeme kararını bekliyor. 458 toplanma kararının dökümü şöyle sıralanıyor: 76 tür kitap, 11 ansiklopedi, 96 siyasetal içerikli dergi, 55 haftalık magazin, 79 seks dergisi,

14 müzik kaseti, 4 video kaseti, 5 kartpostal, 64 günlük gazete, 48 haftalık magazin gazetesi, 1 telefon rehberi ve 5 atlas ve ansiklopedi, 88 siyasi içerikli dergi, 54 magazin dergisi, 63 haftalık magazin gazetesi, 1 telefon rehberi, 8 müzik ve video kaseti, 10 günlük gazete. 1983 yılından bu yana 1881 basın davasında yargılanan 2792 gazeteci, yazar, yayıncı ve çevirmen için 2000 yıl hapis cezasıyla, milyarlara varan para cezası verilmiş."(2)

Kıtap sevgisi, okuma alışkanlığı ve bu arada usu, beyni kullanmayı öğrenmek, doğrudan eğitim alanına giren bir sorunsaldır. Bu da, ilkeli bir eğitim/ğretim dizgesi içinde, iyi yetişmiş öğreticilerle, hazırlıklı ortamlarla gerçekleştirilebilir. Oysa bugün görünürlerde ne ilkeli bir eğitimleşme girişimi var, ne iyi yetişmiş, usunu/beynini kullanmayı öğrenmiş sağlıklı bir öğretici kadrosu, ne de okumayı, kıtap sevgisini rgtleyebilecek bir ortam. Bırakınız yeniden bir okuma uğraşı kadrosu ve ortamı oluşturmayı, vaktiyle okumayı, beyinsel etkinliği uğraş edindiklerini sandıklarımızı bile yitiriyoruz. Epey oluyor, okuduğunu, kıtaplara ilgi duyduğunu sandığım bir arkadaşıma, çeşitli dergi ve kıtaplardan oluşmuş bir paket postalamıştım. Yolladığım paket tam on bir gün sonra geri geldi. Paketin üstünde şu açıklama vardı: "Alıcı T.K. tarafından kabul edilmemiştir." Bir başka dostum da, ısrarla benden kıtap isteyip duruyordu. İmzalayıp verdim. Bir yıl sonra karşılaştık. Kıtapları okuyup okumadığını sorduğumda; "Valla" dedi, "henüz daha okuyamadım. Fakat kış geliyor, kışın okurum." Ne diyebilirdim. Bizim Emekli ğretmenler Derneğinde bu

(2) Bkz. Süleyman Sarlar, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.2.1989

yaz rastladığım birisi de, bir yandan mendiliyle kurulanıyor, bir yandan da rakısını yudumluyordu. Beni görünce heyecanlandı: *"Dostum, maşallah sana, hem okuyor, hem yazıyorsun. Bizse yazın sıcaktan, kışın soğuktan, elimize bir türlü kitap alamıyoruz."* Sözümona bir kitapseverin, kendisine armağan edilen bir kitabı, aradan beş dakika geçmeden, masada unutup kalktığını, bir başkasının da, adına imzalanan mürekkebi kurumamış bir kitabı, kapağını bile açmadan, karısının çantasına attığını unutamıyorum. Unutamadığım bir olay da, yıllarca önce Ankara'da Kalaba Ortaokulu'nda geçmişti. Anne İdaresi'ne devam ederken geçici olarak görevlendirildiğim okulda, Türkçe öğretmeni N.T., Türkçe dersinde roman okuyan bir öğrencisini disiplin kuruluna vermek istiyordu. Öğrencinin elinde suç ögesi ve roman diye yakaladığı da Samed Ağaoğlu'nun *Zürriyet* adını verdiği öyküleriydi: Birkaç öğretmen, Türkçe öğretmeni N.T.'yi kandırıp caydırıncaya değin göbeğimiz çatlamıştı. Kitabı, okumayı sevdirmekle görevli bir öğretmenin, ders saatinde elinde bir öykü kitabı bulundurdu diye, öğrencisini cezalandırmak istemesi ne demektir, düşünebiliyor musunuz?... Olay yeni değil, ta 1963'lerde geçiyor. Demek ki bizim eğitimleşme düzenimizde temelden beri aksayıp gelen bir durum var. Belki çok daha gerilerden beri. Toplumumuz *Şamanlık* dönemini yaşarken, doğa ile içiçe, yüzyüzeydi. Bu içiçelik ve yüzyüzelik ona, olaylar karşısında neden/sonuç ilişkilerini duyumsatıyor ve usunu kullanmasını zorluyordu. İslamiyeti benimseyince uzun süren bir duraksama ve şaşkınlık geçirdi. Tam kendine gelmeye, olup bitenleri eski *Şaman*

alışkanlığıyla, kavramaya başlamıştı ki, bu kez de İslamda felsefe yani, usu kullanma yasaklandı. O günden sonra da bütün işlerimiz Tanrı'ya kaldı. Dünyada ve öteki dünyada herşeyin önceden tasarlanmış, hazırlanmış ve düşünülmüş, düzenlenmiş olduğu büyük bir baskıyla gündeme geldi. Artık insanların, özellikle de müslümanların, düşünmelerine, felsefe yapmalarına ve uslarını kullanmalarına gerek yoktu. Us, şeytana özgü bir yetenektir. Oysa insan, usuyla değil duygularıyla insandır. Us, saptırıcı ve yanıltıcıydı. Bundan dolayı da müslümanların uslarını kullanıp şeytanlaşmamaları gerekiyordu. Kitap, özellikle felsefe/mantık kitapları ölçü ve us ürünü olabileceklerinden, uzak durulması gereken nesneler olarak dayatılıyordu.(3) Aradan yüzyıllar geçti. Müslüman ortaçağını yırtan ilk müslüman toplum olduk. Bir karanlık çağı kapadık, bir aydınlık çağı açtık sanıyorduk, yanılmışız. *Karakaplı kitap* korkusunu hâlâ yüreklerimizden atamamışız. Özellikle 1950'lerden sonra estirilen sam yelleri, beyinlerimizde, yüreklerimizde ve belleklerimizde yeni yeni sızlanmaya başlayan ne varsa yaktı, kavurdu geçti.

Bu, kitaptan kaçış, kitap korkusu sürecektir mi? Kitaptan kaçarsak, kitap korkusunu yüreklerimizden atamazsak; uygar olduğumuzu, demokrat/laik bir toplumun, aydınlanma sürecine girmiş bir ulusun bireyleri olduğumuzu; hele hele *İNSAN* olduğumuzu nasıl kanıtlayacağız dünyaya?...

(Türk Dili Dergisi, Ocak-Şubat '94)

(3) Bkz. İmam Gazzalî ve yapıtları.

KİTAP DEYİNCE

12 Mart darbesinden tam bir ay sonra, 12 Nisan sabahı, saat dört sıralarında, kaldığım otel odasının kapısı çalındı. Gelenlerden biri astsubay giysili, öteki ıksiyse polis giysiliydi. Kimliğini istediler, gösterdim. Seni Ankara Sıkıyönetim Savcılığı arıyor, hazırlan gi-deceğiz dediler. Ben hazırlanırken onlar da, odada bulunan dergi, gazete, kitap ne varsa toplayıp bir çuvala doldurmaya başladılar. Bu arada baktım, polis giysili olanlardan biri elinde tuttuğu küçük bir şiir kitabını, sık sık "amırım" diye seslendiği arkadaşına gösteriyor. Onlar aralarında konuşurken, yanlarına astsubay da geldi. Bir sonuca varamamış olacaklar ki, bana döndüler, nedir bu diye sordular. Kitap, dedim, şiir kitabı. Bu ne biçim şiir kitabı, şifre gibi diye söylendi jandarma astsubayı. Amır rütbesindeki polis sert çıktı: "Bu, şiir mır değil, halis muhlis şifre kitabı. Adına

bak, içindeki yazıya, resimlere bak.". Çuvala doldurduklarının dizelgesi yapıldı. Dizelgenin sonuna rastlayan 124. sayfaya şöyle yazdırdı amir, "Bir de şifre olduğundan şüphelenilen 'Om Mani Padme Hum' adındaki risale." Dizelgenin altını birlikte imzaladık.

F. Rıfku Atay, *Çile* adını verdiği küçük yapıtının bir yerinde, uygar dünya karşısında derbederliklerimizden yakınırken *"En önce değiştirilecek şey ki, kafamızdı. Onu hâlâ omuzlarımızın üstünde iki tarafa sallaya sallaya taşıyoruz. Herşeyimizi değiştirdik, asıl değişmesi gerekeni değiştiremedik"* diye söylenir. İsmet Kemal Karadayı, *"Çağımızın gözü, çağların kanıtıdır kitap"* sözleriyle vurgular kitaba verdiği önemli. Sonra şöyle sürdürür düşüncesini: *"... Bir ülke ki insanını kitaba aç bırakmıştır, o ülke boşlukta sallanır. Bir ülkede okumak, öğrenmek yok mu, o ülke yerinde sayar. Yerinde saymak korkunç, boşlukta sallanmak ise korkutuculuktur. Korkunç olmanın, korkutucu davranmanın ise çağdaş yöntemler ve güçlü yönetimlerle bir arada bulunabileceği düşünülemez."*(1) Kitaba, günümüzde, uygarlık belirgesi, uygarlık nesnesi olarak bakılması bizi yanıltmamalı. Bugüne gelinceye değin az çekmemiş insanoglunun elinden Konfüçyüs'ten, Danthe'ye, Galileo, Boccacio, Milton, Voltaire ve Rousseau'ya değin nice yazar ve düşünür, yakılan, parçalanan yapıtlarının külleri, yırtıkları arasında gözyaşı dökmek durumunda kalmışlardır. Daha dün değin yakın dönemlerde İskenderiye, Bağdat, Berlin kitaplıklarının ateşe verilmesine ne demeli?... İnsanoglu, kitapla barışık yaşama sürecine gelinceye değin nice kitap küllerinin

(1) **Türk Dili**, Eylül 1975

üstünden geçmek durumunda kalmıştır. Bugün kımlı inananlarca kutsanan dın kitaplarının; bir zamanlar yakılan, ayaklar altında çığnenen sayfalar üzerinde yüceldiklerini ne çabuk unutuyoruz...

Yakılmış, yırtılmış; dönem gelmiş şeytan ışı diye lanetlenmiş, ama gene de aranmış; kendini aratmış kitap. "Kütüphane bulabilmek için Winchester'e taşındık" diye başladığı mektubunu şöyle sürdürüyor John Keats, "Oldukça ucuz ve iyi odalar bulduk. Bu son iki ay içinde 1500 mısra yazdım. Bunların büyük bir bölümünü ve daha önce yazdıklarımı belki bu kış okursun. Biri Boccacio'dan 'Basil'in Kûpü', diğeri bir halk ınanışından alınan 'St. Agnes Gecesı' adlı iki de hikaye yazdım. 'Laima' adlı bir diğertni yarılardım. Ayrıca 'Hyperion' onun bazı kısımlarını yazdım ve trajedinin dört perdesini tamamladım. (...) Eğer bu iki şeyi birkaç yıl içinde gerçekleştirebilirsem memnun olarak öleceğim." (2) Yahya Kemal de, Abdülhak Şinasi Hisar'a yazdığı mektubunda kitap ve okuma özleminden söz eder, okumasız, kitapsız geçirdiğı günlere yanar: "... Sâıy haricinde muttasıl okuyorum, edebiyatın sağlam ve sahih nev'i olarak nazarında tarih kaldı. Şiir edebiyattan sayılmadığı için onu nâdir ve müstakıl bir cevher olarak bir tarafa bırakıyorum. Dediğim gibi bir hayli eski tarih okudum. Şimdi, bu yaşamımda daha iyi anlıyorum. Diyebilirim ki vatanda milli teşekkülümüzü ilk defa iyi anladım. Etrafında İstanbul kütüphaneleri bulunmadığına yanıyorum. İstanbul'da iken vaktimi beyhude geçirdiğimi, az okumuş olduğumu idrak ediyorum." (3)

(2) Tercüme Dergisi, Mektup Özel Sayısı, sayı 77-80, 1964

(3) Türk Dili, Mektup Özel Sayısı, Temmuz 1974.

Okuma alışkanlığının, kitap sevgisinin bir bilinçlenme işi olduğunu vurgular çağdaş eğitibilimciler. "Okuma'yı bilincin yöneldiği olgu ya da nesnelerin kendi eyleşimsel ilişkileri ve neden/sonuç bağlamı çevriminde kavranması, algılanması.." olarak değerlendirirler. Nermi Uygur da okuma uğraşında anlaksal edilgenliğin sakıncalarına değinir bir yazısında. "Okumak (sözgelimi okumak diyorun, dinlemekle, seyretnemekle okumayı ayırtmamalıyız birbirinden), okumak edilgin olmayı gerektirmez. Okuduğunu bilgi içeriği, sanat değeri, güttüğü amaç yönünden yorumlamalı okuyan. Bütün bunlardan bana ne, diyen, okuduğunu hiç okumamış sayılır. Okuduğuna bir kişilik olarak yaklaşmayan, yazarın kullandığı bir canlı araç durumuna düşer."(4) Osmanlı eğitim düzeninde "Okuma uğraşı" bir bilinç işi değil, otuz üç ünsüzden oluşan Elifba'yı sökmekten ibaretti. Gene F.R. Atay, yukarıda adını verdiği kitabının bir yerinde şöyle diyor: "Birinci Dünya Savaşı sırasında lise ve medrese düzeyinde öğrenim görmüş olanları yedeksubay yapmak için topladılar. Bir subay geldi. Önce bir yazılı yoklama yapacağını söyledi. Bir paragraf yazdırdı. Sınavın sonunda baktık ki toplananlar yarıya imiş. Meğer medreseden gelenlerin hepsi, okuma bildikleri halde yazma bilmiyorlarmış. Sınav kağıdını boş verip er sınıfına ayrılmışlar." (5) Kitabın suç aracı, suç ögesi olarak değerlendirildiği; salt bir eğitim kurumundan diploma almak için gerekli olduğunun algılandığı ya da göz gibi, us gibi kimi organlar için zarar verici bir nesne olarak görüldüğü bir

(4) Nermi Uygur, *Güneşle*, s. 101.

(5) F.R. Atay, *Çile*, s. 75

süreçten geçiyoruz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün, 11-13 Kasım 1981 günlerinde yaptığı "Çocuk Yayınları Sempozyumu"nın "Bildiriler" derlemesinde gördüm. A. Salgır adında biri, bir yazarı ve kitabını karalamak için, sakıncalı bir örnek diye sunduğu bölümün başına "Atatürk Türkiye'yi Tam Kurtarmamış" başlığını koyarak şöyle diyor: "Öğretmen, Atatürk Haftası dolayısıyla Atatürk'ün yaptıklarını ve devrimlerini anlatır. Kurtuluş Savaşıı özetleyerek Türkiye'yi tam bağımsız bir ülke durumuna getirdiğini söyler. Çocuklardan biri parmak kaldırarak: — Öğretmenim, Atatürk Türkiye'yi tam kurtarmamış, der. Bizim Adana'da Amerikan askeri dolu (...) Tam bağımsız ülke isek, Amerikan askerinin yurdumuzda işi ne?"(6)

Konuşmacı, dahilce(!) bir buluşla, öğretmenin anlattıklarını, Atatürk dönemini ve Atatürk'ün yaratmak istediği Türkiye ülküsüyle, kitabın yazıldığı dönemi ve yazarın demek istediklerini doğru algılamakta zorlanan bir ilkokul öğrencisinin saf mantığından yararlanıyor. Bu kitap Atatürk'ü bile karalıyor, demeye getiriyor. Yeni yazı okumayı, anlamayı kolaylaştırdı. Demek ki, aramızda gene de okuduğunu anlamakta zorluk çekenler ya da anladıkları halde domuzluk olsun diye, anlamazlıktan gelenler var, hem de küçümsenemeyecek değin çoklukta var. Bir İngiliz atasözünün anlattığı gibi, "Öylesine çok okumuşlar arasında olup da, at'ın dokuz dilde karşılığını bilen, at üstüne onca yazı yazmış olduğu halde, gidip binmek için bir inek satın almış" gerzeklere değil; bildikleri,

(6) Çocuk Yayınları Sempozyumu, s. 9-10

doğru anladıkları şeyleri salt domuzluk olsun diye bilmezlikten, anlamazlıktan gelenlere, çarpıtanlara sözüm.

(Karşı, Ağustos 1992)

TARİH OKUR MUSUNUZ?

Tarih konusu, tarih düşüncesi bana; rahmetli öğretmenim Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın, *"Tarih bir toplumun en önemli bellek öğelerinden biridir. Osmanlı, tarih içinde bulunmuş, tarih yapmaya çalışmış. Fakat, tarih yazmasını bilemediği için belleksizdi. Biz, Osmanlı'nın yaşamöykülerini, özgeçmişlerini bile yabancı devlet elçilerinin yazışmalarından öğreniyor; yabancı elçilik kadınlarının ve hizmetçilerinin anılarından, aşk mektuplarından derleyerek tarih yapmaya çalışıyoruz"* diye bir dersinde konuştuğu günden beri ilginç gelmeye başlamıştır.

Ben Köy Enstitüleri'nden yetiştiğim için, tarihi, bir tür kişiler ve toplumlar/uluslar arası 'arena' olarak değil, 'yaşam savaşını süreci' olarak kavradım. Tarihi; geçmişin olumsuzluklarına nasıl bakmam gerektiğini

öğreten ve gelecekten neden ve nasıl umutlanmam gerektiğine ışık tutan bir süreç olarak algıladım. Gerçi Osmanlı padişahlarının hiçbirinin, egemenliği altındaki toprakların haritasını çizdirmediğini ve de haritaya bakmaya gerek görmediğini öğrendiğim zaman ırkılımedim değil. Fakat bana asıl, ırkılı ile karışık tiksinti veren; *'... Ve kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların dahi nizamı-ı mülk için katletmek münasiptir...'* biçimindeki *'Kanunname-i Âl-i Osman'* hükmü olmuştur. Bu hükme dayanarak *'Cihan Padişahı Kanunı'nın* öz oğlu *Şehzade Mustafa'yı* yedi dilsiz boğdurtması ve sonra o dilsizlerin başlarını vurdurtması da... *Makyavel'in* bir sözünü görmüştüm bir yerde, şimdi kaynağını anımsamıyorum; şöyle diyor: *'Osmanlı toprağını ele geçirmek zor. Fakat bir kez ele geçirtince de yönetmek kolay. Suçlu suçsuz demeden iki kelle uçuruverdiniz mi ortalık sülیمان olur.'* Oysa ben, Osmanlı'nın *"mülk kültürü"* olmadığı için; ele geçirdiği toprakları yönettiğini, fakat *"mülkleştiremediğini"* tarih okuyarak öğrenmiştim.

Türkçede *"zoralım"* kavramıyla karşıladığımız Arapça *"müsadere"* sözcüğünün, önceleri Arap/İslam hazinesi ve daha sonra Osmanlı hazinesiyle doğrudan ilişkili olduğunu da gene tarih yoluyla öğrenmiştim. Önce Halife Ömer'in *Muhammed Peygamber'in* bir uygulamasından esinlenerek, öldürülen kimselerin malvarlıklarının hazineye alınmasını *"vacip"* kıldığını; bunu, Emevî yönetiminin *"Ömer'in sünneti"* olarak yasalaştırdığını; Osmanlıların da *"sünnetin sünneti"* diye benimsediklerini, vb. hep tarihten öğrenmiştim. Örneğin *Cengiz Orhonoğlu'nun Osmanlı Tarih Belgeleri'nde* yazıldığına göre, Padişah 3. Ahmet, Yemişçi

Hasan Paşa'dan üç bin altın ister. Hasan Paşa, uzun bir "arz" ile hazinenin çok zamandan beri tamtakır olduğunu bildirince Padişah, "Tiz, başı vurulan Vezir-i râzam Hadım Hasan Paşa ile Ali Ağa'nın giysilerini mezar ıdın ve parasını bana getürün"..." diye buyruk verir. Söz konusu giyeceklerin para etmez şeyler olduğunu, satışının zaman alacağını söyleyen Vezir-i râzam'a sınırlanan padişap, çok geçmeden onun da başını vurdurtur ve malvarlığına el koyar.

Bir süre Osmanlı maliyesini incelemek ve düzeltme önerilerinde bulunmak üzere çağrılan Parvus Efendiye göre Osmanlı, *"Kırım Savaşı dolayısıyla girdiği borç batağından çıkamamıştır. Para gereksinmesi giderek büyümüş; Avrupa'dan gereksinme duyduğu parayı elde edebilmek için, birtakım önemli gelir kaynaklarını, borçlandığı, ülkelere kiralamak durumunda kalmış; bu yolla Galata bankerlerine borçlanmış; öte yandan, modern paraların hem ağırlığını hem ayarını düşürmüş, gelişigüzel kağıt para basımına girişmiştir".*(1) Borcun anaparasını ödemek şöyle dursun, üremini (faizini) ödeyebilmek bile sorun olmuş. Parvus Efendi, bu gerçeği vurgularken şu örneği verir: Dolmabahçe Sarayı'nın yapım yerine giden Padişah Abdülmecid dönemin Maliye Nâzırı'na sarayın kaç mal olduğunu sorar. Nâzır *"3.500 kuruş, bu sarayın yapımı için gerekli 70 milyon franklık kağıt paranın baskı ve kağıt gideridir hünkârım!"* diye sözlerini açıklamak durumunda kalır. Tarihçi Hediborn, 1874/75 Osmanlı gelirlerinin 25 milyon Osmanlı Lirası olarak gösterildiğini, oysa o dönem Osmanlı gelirlerinin 17

(1) Parvus Efendi, **Türkiye'nin Mali Tutsaklığı**; Çev: Muammer Sencer.

milyon dolayında olduğunu, bunun 13 milyonuna, borçlanılan devletlerce daha önce el konulmuş olduğu için gerçek Osmanlı bütçesinin o yıl 4 milyon dolayında olması gerektiğini saptar. Bunu birtakım verilerle açıklamaya çalışır.

Tarih okumasaydım, Osmanlı'da "*Düyun-u Umumiye*" oluşturan devletlerin kendi işlerinde çalıştırdıkları insanları da Osmanlı memuru saydıklarını ve aylıklarını Osmanlı hazinesinden ödettiklerini öğrenemezdim. Dahası, 1881 *Muharrem Kararnamesi*'nin Osmanlı için bir "*iflas*" belgesi olduğunu ve borç batağında sürüklenen Osmanlı'nın zaman zaman "*iflas*" bayrakları çektiğini de bilemezdim. Kendi maliyesini yönetemez duruma gelerek iflastan kurtulamayan Osmanlı'nın; Fransa ile anlaşarak, "*Maliye memurlarını daimi bir teftiş ve denetim altında bulundurmak, memurlar arasında görev ahlâkını ve görev sorumluluğunu sağlamak amacıyla, Maliye Memurları Genel Müfettişliği'ne Mōsyō Joli adında bir Fransızı atamak zorunda kalış*"'nı da gene tarih bize söylüyor. Tarih bize, devletler arasındaki borç sözleşmelerinin, salt parasal yanıyla kalmadığını; borç alınan her kuruluşun, kendi hukukunu ve yönetsel dayatımını da birlikte getirdiğini söylüyor. Nitekim Fransızların Osmanlı maliyesini igneden ıplığe denetime aldığı günlerde İngilizlerin de "*İçişleri*"ne el attıklarını, merkezden illere doğru bütün bir "*İçişleri*" kadrosunu denetlemek üzere bir "*İngiliz Dahiliye Umum Müfettişliği*" kadrosu oluşturduklarını ve Osmanlı gümrüğünün denetimi ve ıslahı için İngiliz uyruklu *Sir Crawford* adında birini yetkilendirdiklerini de yazıyor tarih. 1838 iflasından sonra tarihçi *Lütfi Efendi*, şöyle yazacaktır:

"...Çalışüpürgeſi, ağaç kaſık ve tahta taraklara varıncaya dek en baſit ſeyleri dıſarıdan alıyoruz. Bunları getirip bize satan yabancılar ſervetimizi ſülûk gibi emiyorlar."

Natma'nın "Türki bed-liva" (çirkin suratlı Türk) diye nitelediği elliye yakın Türk köylü ailesinin, Osmanlılarca Ege'de *Lamartine*'e özgülenen çiftlikte telef oluşunu ve Osmanlı'nın *Lamartine*'e yılda 80 bin kuruſ ödenek bağlamak zorunda kalışını okurken, tarihten neden hâlâ ders alamamış olduğumuzu düşünmüş; "*Mehmet Akıf*"ın, "*Tarhi tekerrür diye tarif ediyorlar/Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdil...*" dizelerini anımsamışındır.

(Cumhuriyet, 16 Eylül 1994)

OKURKEN

İlkokumayı söktüğümde *Vakit* gazetesi evimizdeydi. Ne dediğini anlamadan, yazı başlıklarını okur geçerdim. Pazarören Köy Enstitüsü'ne geldiğimde; *Muhammed Haneî Cengi*, *Muhammed Haneî Yezidilere Karşı*, *Hız. Ali ve Karı Kalesi*, *Karacaoğlan*, *Aşık Garip*, *Sümmani*, *Sürmeli*bey, *Köroğlu*, *Aşık Kerem*, *Yedi Cüceler*, *Kırk Haramiler* ve *Ali Baba* vb. halk ozan ve masallarıyla, çoğu "bir varmış bir yokmuş" diye başlayan dünya kadar masalı ezbere biliyordum.

Köy Enstitülerinin kuruluş yılları olduğu için, her şey darmadağınktı. O dağınıklık içinde, kapağı yırtılmış, yaprakları sararmış küçük bir kitap geçti elime, Saffet Nezihî'nin *Zavallı Necdetî*. Roman "Anadombayı sağdın mı?" diye başlıyordu; romanla karşılaşmam böyle oldu. Okuduğum ikinci roman rah-

metli ildeşimiz Niyazi Ağınaslı'nın "*Elem Kaynağı*"dır. Benden sonra belki yüz arkadaşım daha okudu *Zavalı Necdet* ile *Elem Kaynağı*'nı. Türkçe derslerimiz sürerken, öğretmenimiz Fikret Madaralı; Sadri Ertem, Memduh Şevket ve Sabahattin Ali ile tanıştırdı. S. Ertem'in *Çıkrıklar Durunca*'sından, S. Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf*undan, M.Ş.E.'nin öykülerinden örnekler getirdi sınıfa. Önce Sadri Ertem'den, *Çıkrıklar Durunca*, *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* ve *Süündür Şapka Giyen Köylü'yü*; peşinden S. Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf*, *Değirmen*, *Kağı* ve *Ses'i* ile M.Ş.E.'nin bulabildiğim öykülerini, sıra sektirmeden okuyup bitirdim. Bundan sonra okumada hep böyle bir sıra tutturdum .Örneğin, önce Esat Mahmut ve Kerime Nadir'in yapıtlarını bütünüyle okuyup geçtim. Her yazarın bütun yapıtlarını birlikte okuma sardı beni. Yabancılardan ilk *Balzac*'a tutuldum. Dilimize çevrilen neyi varsa bulup okudum. Nasıl oldu bilmiyorum, peşinden *Panait Istrati* geldi. Çehov'u hiç bırakamadım. Bugün de elimin 'altındadır, sıkıldığımda, bunaldığımda açar bir öyküsünü okurum, şiir tadı alırım, dinlenirim. Onun "Bozkır" öyküsünü belki yüz kez okumuşum, hayran kalmışumdır. Bozkır yaşayan Anadolu insanıdır. Neden bizde de bir "Bızkır" gücünde öykü çıkmaz, diye düşünürüm. *Dickens*, *London*, *Dostoyevski*, *Steinbeck*, *Tolstoy*, *Maupassant*, vb. birbirini izlediler, okuma tezgâhından geçtiler.

Daha sonra bu toplu okuma düzeni, çoklu ve karşılıklı okuma düzenine dönüştü. Karşı ve yandaş yapıtları birlikte okumaya sardım. Aynı tutumu bugün de sürdürüyorum. Örneğin, bu yaz bir aylığına evden

ayrılırken, okunmayı bekleyen yapıtlardan şöyle bir seçme yaptım: Metin Toker'ın *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*'yla, Alpay Kabacalı'nın *"Bir İhtilâlcinin Serüvenleri"*nı ve Uğur Mumcu'nun *"Kürt-İslam Ayaklanması"*nı bir bağ; Ali Nejat Ölçen'in *"İslamda Kararığın Başlangıcı ve Türk-İslam Sentezi"* ile Şerif Tanielli'nin *"İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi?"*, Turan Dursun'un *"Allah"*ı ve A. Rıza Ergüven'in *"Üniversa-Kozmik Çorba"*sını bir bağ; F. Engels'in *"Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"* ile C. Darwin'in *"İnsanın Türeyişi"*nı, C. Wright Mills'in *"Toplumbilimsel Düşün"*ü ve S.M. Arsal'ın *"Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları"*nı da ayrı bir bağ yaptım. M. Toker'ın *"İsmet Paşalı Yılları"*ndan 4 cildi beklemekten kurtardım. 1944-1960 yılları, yoğun yoğun yaşadığımız yıllar. İsmet Paşa'yı ilk kez 1942 nisanında Pazarören'e gelişinde görmüştüm. Enstitünün revirinde sıtmadan yatıyordum. Elimdeki kitabı gördü. Geldi başucuma dikildi. Okuduğum G. Petrov'un *"Beyaz Zambaklar Memleketi"*ydi. Kitabı karıştırırken, altını çizdiğim *"Mene, tekel, Fares"* sözcüklerini gördü. "Bu ne demektir, biliyor musun?" diye sordu. Bilmiyorum, dedim. "Bu, yakında bütün diktatörlükler yıkılacak, bütün diktatörler yok olacak, her yere demokrasi gelecek, demektir, unutma" dedi. H. Âli Yücel, İ.H. Tonguç ve daha bir sürü kişi vardı. O arada H. Âli Yücel'in hafifçe gülümsediğini ve yüzünün aydınlandığını anımsıyorum.

A. Kabacalı, *"Bir İhtilâlcinin Serüvenleri"*nı, Hasan Amca'ya da Çerkes Hasan adındaki bir karmaşık özgürlük özlemcisinin anılarıyla oluşturmuş; İmparatorluğun bozgun yıllarının bir tür

değerlendirilmesi. Uğur Mumcu'nun "Kürt-İslam Ayaklanması"nı kıyısından bucağından biliyordum. Mumcu'nun titizlikle saptadığı belge ve tanıklıklarla da, bu konuda bildiklerimi sağlamlaştırmış, Devrimin ilk yıllarını bir kez daha gözden geçirmiş oldum. Sevgili Tanıllı'nın, özgün ve yetkin bir çalışması olarak nitelenebileceğim "İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi?"'sini, daha çıktığı gün edinmiştim. Bir ikincisini de, sağolsun kendisi, Sayın Mustafa Ekmekçi eliyle imzalı göndermiş. Bir solukta okudum. Döndüm yine okudum. Cumhuriyet Kitap'ta Mehmet Ali Kılıçbay, Tanıllı'nın bu özgün çalışmasını "*Latık manifestosu*" olarak nitelendirdi; doğru bir değerlendirmeye bence. Tanıllı'nın yapıtı, Anadolu aydınlanmacılığına ışık tutacak, yol açacak bir yapıt. Ali Nejat Ölçen'inki de öyle. Yalnız, Ölçen'in yapıtını okurken bir soru kafama takıldı. Acaba, Ölçen'in vargılarıyla, İslamı karartan olaylar olmasaydı, İslam o ilkel yapısını, *sudûr* felsefesini aşıp insan usuna yol verebilir miydi? Ben sanmıyorum. Tanıllı de sanmıyor. Akli başında hiç kırkse de sanmıyor. Tanrı sorunsalıyla ilk kez, Cumhurbaşkanlığı özel zamanlarından Zühtü Uray'ın dilimize çevirdiği ve 1943'te devlet kitapları arasında çıkan *Tanrı* adındaki küçücük kitapla karşılaşmıştım. Orada yazar, *Tanrı* düşüncesini üç aşamada inceliyordu. Üçüncü aşamada Muhammed'in Tanrısını en akla yakın buluyor; ancak bununla da yetinmiyor, "*Umalım ki, gelecekte insanlık, göklerden gelecek birtakım güçlerin ve düşüncelerin etkisinde kalmasın; iltirassız, yalansız, akılcı ve insanı bir tanrı yaratmanın yolunu bulsun*" diyordu. Turan Dursun, *Allah* sözcüğünün kökenini irdeleyor. Sözügün kaynağını araştırırken, ilkel toplum-

larda *Allah* sözcüğüne yöneltilen anlamları sergiliyor; *Tanrı* sözcüğü ile *Allah* sözcüğü arasında bir anlam ayrımı varsayıp sayılamayacağını tartıştıktan sonra, kıtaplı dinlerdeki Tanrıların bile nasıl insel önad ve niteliklerle yoğunlaştırılmış olduğunu belirtiyor. A. Rıza Ergüven, Tanrı kavramına bir başka boyuttan yaklaşıyor. "*Kozmik Çorba*"sıyla, Tanrı'yı insel bir tasarım olarak algılayan A.R. Ergüven, bütün dinsel kaynakların tanımına göre, "*Tanrı ne zamanda, ne de yerlekte (mekân) olmadığına, hiçbir şey de onu kapsamadığına göre; evreni nerede, ne zaman ve nasıl yarattı?*" diye soruyor.

F. Engels'in "Allenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"ni, *Dün ve Yarın Tercüme Kültiyatı*'ndan, öğrencilik yıllarımda okumuştum. Yüksek Köy Enstitüsü'nde; Bekir Semirci, Talip Apaydın, Veli Demiröz, Tevfik Uğurlu, İsa Öztürk, Naci Tataroğlu gibi, belirli arkadaşlarla oluşturduğumuz bir okuma kûmemiz vardı. Toplumsal-sanatsal yayınları tezelden bulup, ya okuyup değiştirerek ya da topluca okuyup tartışarak değerlendirirdik. Örneğin yukarıda sözünü ettiğim *Tanrı* olsun, gene devlet kitapları arasında yayımlanan Max Beer'in "Sosyallzmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi"ni, M. Muzafer'in "İnkılâbın Ruhu"nu olsun; S. Ertem'in "Türk İnkılâbının Karakterleri", Albert Soboul'un, "Fransız İnkılâbı Tarihi" ve daha nicelerini o kûme içinde okudum ve edindim. Nazım o yıllarda Bursa Cezaevindeydi; sarı kâğıtlara yazılmış olarak sıcağı sıcağına şiirleri gelirdi elden ele. "*Memleketimden İnsan Manzaraları*"nı olsun, "*Kuvayı Milliye*"sini olsun, o sarı kâğıtlardan okur ezberlerdik o dost kûmesi içinde. O kûme yaşamda da hiç fire vermedi.

Naci Tataroğlu, sonradan anlattı. "Ben", dedi, "ta Pazarören'den yöneticilerce solcu arkadaşlarımı izlemek için görevlendirilmiştim. Baktım ki, öyle korkutucu bir durum yok, bana görev verenlerin dediklerine uymadım, sizleri ispiyonlamak içinden gelmedi." Darwin'i de o yıllarda okumuştum. Fakat bugünlerde bir kez daha okumak geldi içinden. Darwin'i, Engels'i, C. Wright Mills ve S.M. Arsal'ı birbirine karıştırarak bir kez daha okudum. Bir kafatasçıyla tartışmamızda bana, S.M. Arsal'ın sözünü ettiğim yapıtından bir takım şeyler söylemişti. Baktım, o söylediklerinin hiçbirini yok kitapta. Demek adam beni uyutmuş. Okunmuş yapıtların yeniden okunmasının yararını biliyordum; Darwin'i, Engels'i, S.M. Arsal'ı yeniden okurken o düşüncem daha da güçlenmiş oldu.

Roman okumayı çok sevdiğim halde, bu gidişimde yanıma roman almamıştım. Gittiğim yerde Milan Kundera'nın *Ölümsüzlük*'ü geçti elime. Arada onu da okumuş oldum. Kundera'dan hiç okumamıştım. Benim kötü bir huyum var, öyle birden bire yıldızı parlayan yapıtlara elim kolay varmaz. *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'ne de elim varmamıştı. Kundera, "Bir başka romanıma *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği* adını vermekle yanıldım, asıl bu romanımın adı olmalıydı" diyor *Ölümsüzlük*'ün bir yerinde. Kundera'nın *Ölümsüzlük*'ü bir değişik anlatımlı roman mı, yoksa gene bir değişik çatılı uzun öykü mü ya da hiçbirini mi, insan kestiremiyor. Yalnız güzel bir çeviri, dinlenerek ve zevkle okudum. Kundera, dünya görüşünü, yaşam felsefesini yapıt boyunca serpiştirmiş. Kişilerinden birine, "Savaş ve kültür Avrupa'nın iki kutbudur" (s. 139) dedirtirken; bir

başkasına, "Ben avukat değilim, savunma şairiyim" (s. 142); bir ötekine, "Sevgilinin yutulmasından daha mutlak ve daha gerçek bir aşk tanımadığı"nı söyler. Kundera'nın, yapıt boyunca süren ve birtakım eğretilemelerle karmaşıklaştırılan ve daha çok bedensel alımı ağırbasan, fiziksel seçime öncelik veren sevil söylemleriyle tıkabasa dolu Ölümsüzlük'ünü de bu arada okumuş oldum.

5 Eylül'de döndüm Ankara'ya. Emekli yargıç Erenberk, peşinden Osman Bolulu aradı. Mehmet Aydın, Mahmut Makal da dönmüşler. *Ankara Yaranı*'nı toplayalım, dedi. Savunman Cemal Gürlek de Ankara'da ise, *Ankara Yaranı* 10 Eylül'de yılın ilk toplantısını yapacak. "Yarenlikte" neler anlatılır? Herkes yediğini içtiğini bir yana eder, gördüğü güzellerden konuşur. Dost selamları, dostluk anıları gelir kurulur çilingir soframıza. Ben, pek konuşamam, kem küm ederim bir şey söylerken. Makal da bu konuda benden geri kalmaz. Bolulu, Aydın ve Gürlek, doğrusu sözün hakkını verirler. Bir yandan da kim ne okumuş, kim ne yazmış dökülür sofraya. Osman Bolulu, bu dergide üç sayıdır dilimizin altını üstünü kurcalıyor. Bolulu'nun *Türk Dili Dergisi*'nin Eylül/Ekim '90 Sayısında Türkçenin ilgeç ve bağlaç yeteneğiyle ilgili bir yazısı çıktı. Bunu, aynı derginin 22. Sayısında Erhan Ekici'nin bir eleştirisi izledi. Bolulu sevindi buna. Ne güzel, demek dilimizin sorunlarıyla ilgilenen başkaları da varmış, dedi. Bolulu yazılarını sürdürüyor; kendisi buna *dili kurcalamak* diyor. Keşke güzel dilimizi kurcalayanlar Bolulu gibi, Ekici gibi olsalar. Gürlek, ikinci şiir yapıtını hazırladı; Makal'ın sanırım 16. yapıtı çıkacak üzere; Mehmet Aydın sessiz ve derinden çalışır. Onun, "*Bayat, Bayat*

Boyu ve Oğuzların Tarihü" çalışması gerek Anadolu tarihçileri, gerekse dil-köken çalışanları için güzel bir kaynak. Gene sevgili Aydın'ın *"Açıklamalı Deyimler Sözlüğü"* de değerli bir yapıt. Aydın'ın bu iki değerli çalışması üzerinde ileride ayrıca söz edeceğim. Bunlardan başka sanırım yedi ya da sekiz de şiir yapıtı var M. Aydın'ın. *"Bir sevgi yalvacı doğdu/Kıraç Anadolu bozkırından"* dizeleriyle başlayan ve dergimizin Eylül/Ekim '91 Sayısında yayımlanan *"Sevgi Güneşi Yunus Emre"* şiiri ne kadar güzeldir. Öğretmenim Sabahattin Yüboğlu; *"Sevgi inançtan önce gelir, Yunus inanç eğil, sevgi yalvacıdır"* derdi. Selam olsun, güzel dillerle sevgiler üreten yalvacılara...

(Türk Dili Dergisi, Kasım 1991)

NE OKUR, NE OKUMAZ?

Giden yılın mart ayındaydı. Keçiören'de küçük bir kitap satış yeri açan emekli bir dostumuzun çağrılısı olarak bulunuyorduk. Çağrılıların çoğunluğu emekli olmuş, ya da çalışmakta olan öğretmenlerden oluşuyordu. Gelenler birbirimizle tanışırken, henüz emekli olmuş bir lise yöneticisi, kendi öğrenim dalının da Türkçe öğretmenliği olduğunu açıkladıktan sora, Mahmut Makal'a dönerek; "Adınız yabancı değil, ama siz ne iş yapardınız?" diye sormaz mı. Ağzım açık kaldı. Makal'a baktım, yüzüne o "aldırma sen" gülümsemesi yayılmış; burnunun ucu kıpkırmızı olmuştu.

Gazeteler yazdı. Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin yaptığı bir araştırmaya göre; halen

alışan ğretmenlerin yüzde 60'ının kitap okumadığı; kitap edinme ve kitap üzerinde çalışarak düşünme alışkanlıkları olmadığı saptanmış. Radyoda yayımlanan, 31.7.1992 günü saat 18.00'deki "Okuma-Alışkanlığı" konulu tartışmada açıklandığına göre de, *Red Kıt*, *Tom Mıks* gibi, çoğu ana babanın ve eğitimcinin çocuklara yasakladıkları yayınları en çok politikacılar, niversite rektör ve dekanları ile kamyon şoförleri, temizlik işçileri ve hayat kadınları okuyorlarmış. Gene ilginç, ilginç olduğu ölçüde de ürkütücü bir başka gazete haberine göre, bir işe girebilmek için sınava alınan *ODTÜ*, *SBF* ve *Boğaziçi* gibi, kımlı anlı şanlı niversite ve fakltelerimizden diplomalı 1355 kişiden 135'i Robinson Crusoe'nun devlet adamı/politikacı olduğunu; 184 kişi bilim adamı; 194 kişi sanati; 310 kişi edebiyati; 453 kişi başbakan olduğunu; geri kalan 78 kişi de, Robinson Crusoe adını hiç duymadığını yazmış.

Liselere, niversite ve fakültelere eşnizli dostunuzu ziyarete gidersiniz. Masalarında gördükleriniz, evrile katlana yaprakları sararıp solmuş bir iki kitap, birkaç eski dergi; telvesi tabağına taşmış kahve fincanlarıyla, ağzına değin tepeleme ızmarıt yığılmış kl tabaklarıdır. Ortaokul, lise ya da niversite "prof"larından kaç kişinin masasında henüz mürekkebi kokan bir sanat, ya da bilim/araştırma yapıtı; yeni çıkmış bir sanat/yazın dergisi; bir şiir derlemesi, bir güzel öykü kitabı, ya da roman görebilirsiniz? Gremezsınız. Onun için, anlı şanlı fakülte ve üniversitelerimizden çıkmış gençlerimizin Robinson Crusoe'yu tanımamalarını çok görmemeli.

Böyle kuşun böyle kuyruğu olur, deyip geçmeli.

Türk eğitim dizgesi giderek medreseleşiyor. Düşünen, arayan/araştıran ve üreten yerler değil, öğretilen ve öğrenilen yerler durumuna geliyor. Bırakınız ilk ve ortaöğretim kurumlarında görevli olanları, çoğu üniversite görevlilerinin, değil kitap/dergi okumaya, parasını aldıkları ders saatlerini doldurmaya bile katılanacak güçleri yok. Adları prof'a, doçente çıkmış niceleri var ki, ya okutmakla yükümlü oldukları ders saatlerini günlerce görmezlikten geliyorlar, ya üç/dört ders saatinin birini ıksını yapıp gerisini kaytıyor, ya da öğrencilerine bilgi/bilim aktaracağı yerde, elinde tesbih, anı ve fıkra anlatarak gıgır geçiyor. Derslikten çıkarken de, filan kitabın filan sayfasından filan sayfasına kadar sorumlusunuz, diyor, çekip gidiyor. İnanmazsanız lisedeki çocuklarınıza, çevrenizdeki üniversite öğrencilerine sorunuz. Bakın ne ilginç, ilginç olduğu kadar da ne korkunç yanıtlar alacaksınız!

Ülkemizde sanat/bilim ve eğitim konularında ciddi yayın yapan, süreli dergi sayısı, iki elin on parmağını geçer mi bilmem. Bu tür ciddi yayınların alıcıları arasında bir araştırma yapılsa sanıyorum çok ilginç sonuçlar elde edilir. Örneğin; ODTÜ'de hiçbir profesörün sanat/yazın dergisi almadığı; anabilim dalları hukuk, siyasal bilgiler, toplumbilim, felsefe, dilbilim, vb. olan ve sözel konularla uğraşır görünen birçok öğretim üyesinin, aynı alanlarda yayın yapan hiçbir dergiye abone olmadıkları; Ankara'da yayımlanan eğitim/meslek dergilerinden çoğu profesör ve doçentimizin haberi bile olmadığı; Ankara'da hiçbir

İlse, ya da fakülte kitaplığına hiçbir sanat/yazın dergisinin sokulmadığı gibi... ne bileyim!...

Toplumcak korkunç bir belirsizliği yaşıyoruz. Kimi *akilevvel* yazarlarımız, yönetici, ya da politikacımız da, insanlarınıza kendi kimliklerini yaratmalarını önerecekleri yerde, kalkıp şurada burada kimlik arayışına çıkmalarını salık veriyorlar. Bundan on yıl, on beş yıl önce beş bin/on bin basılıp satılan bir sanat/yazın yapıtının, bugün bin, bilemedin iki/üç bin basılıp satışının yıllarca sürmesini; nüfus ve okur/yazar artışına karşın, kitap, dergi, gazete satışlarının giderek düşmesini; ülkede hemen hemen bütün günlük gazetelerin lotarya ile ayakta kalabilme savaşı verdikleri gerçeğini görmezlikten gelip "yirmi birinci asır Türk asrı olacak" davulu çalıyorlar. Radyolardan, televizyonlardan, TBMM kürsülerinden, hiçbir yetkilinin, hiçbir politikacının (kitap/dergi yasaklamaları dışında) herhangi bir sanat/yazın yapıtından, okuduğu bir güzel kitaptan; tanıştığı, konuştuğu bir sanat/yazın adamından, ya da herhangi bir sanatçı, yazar, bilim adamı dostluğundan söz ettiklerini duymuşluğunuz var mı?... Geçenlerde, öğretmenlerin çoğunlukta bulunduğu bir toplantıdaydım. Önemli bir bakanlığımızda ve de o bakanlığın önemli bir koltuğunda oturan bir kişi, çok ilginç, ilginç olduğu kadar da düşündürücü bir itirafta bulundu. Eski bir öğretmenle kucaklaştıktan sonra; "Bu öğretmenimiz bize öyle bir bilgi ve kültür verdi ki, okulu bitirdikten sonra daha beş altı yıl hiç kitap yüzü açmadan mesleğimizi sürdürdük" dedi. Ve de alkışlandı. Ben merak ettim, acaba o yetkili eski öğretmenini övdü

mü, yerdı mı?... Bir başka şeyi daha hep merak etmişimdir: Acaba milletvekillerimizin TBMM'deki posta kutularına, ya da ısıtılıp aydınlatılmış, donatılıp döşenmiş olan konutlarına, Türkiye'de ve dünyada yayımlanan sanat, yazın, bilim ve hattâ politika dergilerinden kaç tanesi girer?... Yoksa hiç mi girmez. Bunca nüfus ve okur/yazar artışına karşın, gazete okuma oranının son on yılda yüzde 12'den yüzde 5'e düştüğü bir ülkede politikacılar, devleti yönetenler ve siyasal erki ellerinde bulunduranlar, gerçekten bu ülke için yüreklerinin çarptığını, bu ülkenin insanları için çalıştıklarını ve de bu ülkenin geleceği için var olduklarını bir yanları terlemeden, bulunç rahatlığı ile söyleyebilirler mi?...

Son on yılda, köşe dönücü ve köşe döndürücü politika ağaları, toplumu da, bütün devlet düzen ve geleneklerini de o yöne, yani köşe dönücü ve köşe döndürücü yöne ağırdılar. Hanı Suudi şeyhine sormuşlar, insan nedir, demişler. Şeyh hazretleri de, parmağıyla postunun üzerinden bir çizgi geçmiş, "İnsan kiler ile kenef arasında bir borudur, işte böyle!" deyivermiş. Son on yılda yerden mantar biter gibi biten ve bütün toplumsal kurum ve kuruluşlara el koyan yönetici ve politikacı, insanı salt mide olarak algıladı. Kafasını, beynini görmezlikten, bilmezlikten geldi. İnsanları birbirinin kafalarının içine değil, ceplerine bakmaya; kafasının içindekine göre değil, cebindekine göre değerlendirmeye yönlendirdi. Geçenlerde çok eskilerden tanıdığım ve az çok okuduğunu, düşündüğünü bildiğim bir dostumla karşılaştım. "Yahu sen eskiden bir şeyler yazar çizerdin, şimdilerde

görmüyorum, bıraktın herhalde" dedi. Yok bırakmadım, karınca karınca sürdürüyorum. Sen neler okuyorsun, herhalde benim yazdıklarım gözünden kaçıyor, dedim. Güldü, "Bıraksana kardeşim", dedi. "Bunca yılınızı boşa harcamışsınız. Yok kitap okuyacağız, yok düşün üreteceğiz, olmadı dergi/ kitap yayımlayacağız, hepsi fasafıso bugün. Emeklilik ikramiyemi alavere işine bağladım. Hanım, çocuk aynı işin içindeyiz. Aylığım 15 milyondan aşağı düşmüyor. Hava cıvaymış o okuma üfleme tutkusu. Okumaktan öylesine nefret etmişim ki, inanır mısın eve gazete bile sokmuyorum." İnanırım dostum, dedim, inanırım!...

Aziz Nesin bir yazısında *"Bizim okuyazarlarımızın azlığı bugüne özgü bir durum değil. Tarihsel bir olay. Biz, 60 milyonluk Türkiye olarak, herhangi bir Batı ülkesindeki 2-3 milyonluk bir şehrin gerektirdiği kitap kadar ancak okuyoruz. Bizim az okumamız, eğitim düzeyimizin bozukluğunu gösterir."*(1) Aziz Nesin de bu sözleriyle; yukanda sözünü ettiğimiz, kuş kuyruk gerçeğini vurguluyor. Devlet adamları, bakanları, milletvekilleri, öğretim görevlileri ve öğretmenleri okumayan bir toplumun sıradan insanları okur mu?... Dr. Erdal Atabek'in dedikleri çok doğru. Atabek diyor ki: *"Modern dünyanın sunduğu iyi yaşama araçlarına, iyi yaşama olanaklarına karşı değilim. Karşı olduğum, onlar tarafından tutsak alınmaktır. Karşı olduğum, iyi yaşama araçlarının, yaşamın amacı yerine konulmasıdır. Karşı olduğum, insan emeğinin, insan varlığının taşıdığı değerlerin her gün biraz daha meta-*

(1) **Dünya Kitap**, Sayı 9, Temmuz 1992.

laştırılmasıdır. Bütün bunlara karşı durmamız gerekiyor. İmaj kültürüne karşı insan kültürünü savunmamız gerekiyor. Avantı kültürüne karşı yaratıcı kültürü savunmamız gerekiyor. Onun için 'KİTAP İNSANDIR', 'KİTAP GELECEKTİR' diyorum."(2)

Al benden de o kadar!...

(Karşı Dergisi, Mart 1993)

(2) Cumhuriyet Gazetesi, 27 Temmuz 1992.

ANADİLİ ÖĞRETİMİ ÜSTÜNE

Çoğunluğunun anadilli Türkçe olmayan bir derslikte Türkçe'nin söz ve ses değerlerini tartışıyoruz. Öğrencilerimizden biri:

"Türkçe'de bazı sözcükler var ki, insana çok anlamsız, çok aykırı geliyor" dedi. "Örneğin" dedim; "örnek verebilir misin?"

"Örneğin '*gözetmek*', *göze getirmek*' gibi. Göz, hiçbir zaman alınıp atılamayan bir nesne; '*göze getirmek*' ise olanaksız bir eylem!"

Üzıldüm. Lisenin son sınıfına gelmiş; geride bıraktığı on yıllık öğrenim süresini Türk diliyle yaparak lisenin son sınıfına gelmiş bir genç, dilimizin anlambilimsel yeteneğinden bu denli uzak bulunuyordu. Bu yetmezliğin suçu, kusuru kimde, diye düşündüm.

Yasalar, yönergeler ya da öğretim yetişekleri ne denli kusursuz ve iyi hazırlanmış olurlarsa olsunlar; eğer o yasa, yönerge ya da yetişekleri uygulayacak olanlar, o işin gerçekten isteklisi olarak, iyi yetiştirilmemiş, işin uzmanı ve ustası olarak eğitilmemişlerse; gene de işler yolunda gitmeyecek; düşünölen, umulan sonuçlar alınamayacaktır. Hele de bu, eğitim/öğretim alanı gibi, oldukça karmaşık, dallı budaklı bir alansa; üzerinde durulmasını daha da önemli kılacaktır. Onun içindir ki Batı eğitim/öğretim dizgelerinde, anaokulu ve ilk sınıf öğretmenlikleri için, çocuk ruh sağlığı ve anadili dallarında uzmanlaşmış, ustalaşmış, deneyim kazanmış kadrolar öngörölmüştür. Oralarda eğitim/öğretim yetişekleri; bölge ağızlarının, yerel ve bölgesel birtakım söylem ve vurguların, ölçönlü anadili öğretimine yansıtılmasını önleyici bir içerikte düzenlenmiştir. Anadiliyle ilgili bütün araç ve gereçler de ona göre hazırlanmıştır.

Bızın eğitim/öğretim düzenimizde ise bu, hiçbir zaman düşünölmeyen, üzerinde durulmayan bir konudur. Onun için de, çoğu yüksek okul, üniversite çıkışlı kimseler bile, ölçönlü söylem ve yazım kuralları ne derse desin, doğup büyüdükları yerlerden, çevrelerden getirdiklari söylem ve vurguları sürdürörler. Kimi sözcük ve deyimlerin başını gözünü yarararak konuşur, yazarlar. Kimileri de, emiştikleri dilin sözcük ve söylemiyle anlatımı küçömsediklerinden olacak, sonradan öğrendiklari dil ve dillerle "ifade-ı meram"a kalkışırılar, sözcöklari, kavramları birbirine karıştıarak. Daha geçenlerde eski bir öğretmen, "abece" yerine "alfabe" sözcöğünü "alfaa-be" biçiminde söylemekte direnen genç bir öğretmeni

uyarmak durumunda kalmış; "abece" demeye yerinlyorsan, barı bildiğinin doğrusunu söyle, demişti.

Bilindiği gibi, çocuk, anadilini yazılı konuşmaya, ilkokuma yazma öğrenimiyle başlar. Bu başlangıç, çocukta, yaşam boyu sürecek birtakım okuma, yazma, yazılı ve sözlü anlatma, düşünme ve düşün üretme alışkanlık ve edinimlerinin de yollarını açar; ona, anadilinin ses, vurgu, durak, söylem ve göstergelerindeki gizemleri duyumsatır. Gerçekten bilinçli ve bilimsel içerikli bir ilkokuma yazma öğretimi, çocukta, anadili sevgisi yönünde coşku ve istek uyandırır. Çocuğun ileride elde edebileceği dilsel kazanımlarının ve anadiliyle düşünme ve düşün üretme yönelimlerinin temeli bu dönemde, yani ilkokuma yazma döneminde atılmış olur. Kuşkusuz ilkokuma yazmaya geçilmeden önce, duyumsatıcı, sezdirici çalışmalar yapılması gerekir. Örneğin, çocuğun dilsel kazanımlarına ve sözcük dağarcığına uygun masa, öykü, bilmece, bulmaca, tekerleme, şır; hattâ az kişiyle oynanabilecek kısa oyunlar, kimi hayvanların ses ve devinim biçimlerinin yansıtılması, vb. iyi hazırlanmış izlencelerle çocuğun bilinçaltı uyarılır; çocukta, anadili sevgisi, dilin söylem, vurgu ve durak özelliklerindeki ölçünlülük sezdirilmeye çalışılır. Bu tür bilinçli bir hazırlık dönemini yaşayarak ilkokuma ve yazma aşamasına gelen çocuğun sözlü anlatımı oldukça gelişmiş; sözcük dağarcığı varsıllaşmış; olaylar-durumlar karşısındaki davranışı mantıksal bir anlam kazanmaya başlamıştır. Kağıdı, kalemi tanımış, eli birtakım çizimlere yatkınlaşmıştır. Gözü renkleri seçmeye; kulağı birtakım ses bileşimlerini ayırt etmeye başlamıştır. Az-çok, büyük-küçük, uzun-kısa, yakın-

uzak, alt-üst, ön-arka, aşağı-yukarı, düz-yuvarlak, yanında-uzığında, berisinde-ötesinde, birinci-ikinci, ilk-son gibi, varlıkları birbirleriyle ilişkilendiren birtakım önadları da kavramaya; bu önadların birçoğunu kendi ilişkilerinde kullanmaya da başlamıştır.

Anadili öğretimi; çocuğun, anadilini yazılı konuşmasıyla başlayan, ilkokuma ve yazma, yazın kuralları, seslendirme ve söylem, gösterge tanımı, ses seçimi, sözcük türleri ve sözcük türetme gibi, birtakım dilbilgisel konuları da içeren karmaşık bir konudur. Bu aşamada çocuk, dağarcığındaki kavram ve sözcüklerin dilsel özelliklerini, anadili öğreticisinin ağzından; onun, sözcükleri konuşur ve yazarken gösterdiği dikkat ve özenden alımlar; öğretmenin sözcükleri nasıl kullandığına bakar, onun ağızına öykünür. Özel bir ilkokulun 3. sınıfında okuyan torunum, bazı sözcükleri yanlış kullanmaya başlayınca dikkatimi çekti. Çocuk, "*pahalı*" yerine, "*pahallı*", "*küçük*" yerine "*güççük*" demeye başladı. Okuluna gittim, araştırdım ki, Türkçe derslerine giren yaşlıca bayan öğretmen de çoğu sözcükleri, kendi yerel çevresinden getirdiği gibi kullanıyor. Belli ki torunum ondan öğrenmiş bu yanlış kullanımları. Torunumun Türkçe çalışmalarını izleyerek daha başka yanlış öğretilerin de tanığı oldum. Örneğin, okuma parçalarında geçen ve anlamı bilinmediği için sözlük çalışması gerektiren sözcükleri "*yabancı kelimeler*" başlığı altına almışlar. Sıradaki ve "*yabancı*" olarak nitelenen sözcüklere baktım, aralarında "*dür*" gibi, "*kutsal*" ve "*gözlem*" gibi öztürkçeleri de var. Burada yanlış iletişim, "*anlamı bilinmeyen*" ya da "*anlamı aranacak sözcükler*" denecek yerde, "*yabancı kelimeler*" denme-

sinden kaynaklanmaktadır. Aynı dizelgede bir başka yanlışlık da sözcüklerin yazılışında yapılmış. Dizelgedeki bütün sözcüklerin baş imceleri, özel ad olsun olmasın, büyük yazılmış. Oysa, sözlük dizimlemesinde özel ad olmayan sözcüklerin baş harflerinin küçük yazılması ve anlam açıklamalarının büyük harfle sürdürülmesi yerleşmiş bir kuraldır. Çoğu sözcük için anlam açıklaması da getirilmemiş, salt eşanlamları verilerek geçirtilmiş. Örneğin; "mutluluk: saadet", "derya: deniz", "rey: oy" gibi. "Mahrumiyet" sözcüğünde hem anlam, hem eşanlam karıştırılmış, "yoksunluk" yerine "yoksulluk" yazdırılmış çocuklara. Otuz beş yıllık öğretmen, nasıl bu tür yanlışlıklar yapar?

Dilimizin henüz yetkin birer tümce, sözdizim ve söylem sözlükleri yapılamadı. Dünyada birçok dilin o tür sözlükleri var. Fakat, gene de anadili öğretiminde asıl etken öğretmen. Sözlük ve yazım kılavuzlarının bilinçli kullanılması; daha ilkokuma ve yazma döneminden başlayarak çocuklara, sözlük ve yazım kılavuzlarına, ansiklopedilere başvurma ve bu tür dilsel araçların doğru kullanılması alışkanlığının verilmesi öğretmene düşüyor. Yetkin bir anadili öğretmeni, sözünü ettiğimiz özelleştirilmiş sözlükler bulunmasa da, bulunanlar arasından iyi seçilmiş sözlük ve yazım kılavuzlarını, dilimizin uygulama aracı olarak, başarıyla kullanabilir. Çocuğun konuşmada, özellikle de anadilini yazılı konuşmada, kullanacağı abece imlerini, ses-sesçe, ses çıkakları, söylem, tınlama ve vurgu bütünlüğü kapsamında, doğru algılaması, doğru bellemesi gerekir. Örneğin, dilimizin abece düzeninde ünsüzlerin kendi yalınlıkları durumunda sesleri yoktur. Biz onları seslendireceğimiz zaman

önlerine "e" ünlüsünü getiririz. "H" ünsüzünü "he", "K" ünsüzünü "ke", "m" ünsüzünü "me" diye okuruz. Bu, daha abece hazırlanırken düşünülmüş, yazımda ve söylemde gelenekselleşmiş bir kuraldır. Az çok anadil-ne saygısı olan bir kişi kalkıp da bunları "aş", "ka" ya da "em" diye ne okur, ne de söyler. Sonra bizim abece imlerimiz, anlatımın özelliklerine göre iki biçimde yazılır. Bunlara "küçük tm" ya da "büyük tm" deriz. Hiçbir zaman kalkıp da "küçük temel tmceler" ya da "büyük temel tmceler" demeyiz. Biz demeyiz ama, bizim marifetli bakanlığımız, hemen bütün belgelerinde der; öğrenci de öğretmenine "Bizim bir de temel olmayan harflerimiz mi var?" diye sorar.

Geçenlerde bir sayın üniversite öğretim üyesi; "Bu nasıl bir lise kültürü ki, birinci sınıfa gelen çocuklar, en basit bir dileklerini bile yazılı anlatıma dönüştüremiyor, basit bir iki tümceyi yanlışsız kuramıyorlar?" diye yakınıyordu. Kuşkusuz bu, ulusal eğitimciliğimizin içine sürüklendiği çözüntünün ve çöküntünün doğal bir sonucudur. Bunun nedenini, nasıldır herkes yazıp söylüyor. "Millî birlik ve beraberlik" adına cart curt edenler, "bilgi toplumu" olacaklarından, "bilgili, yaratıcı ve yapıcı yurttaşlar" yetiştireceklerinden her gün dem vuran yetkili ve etkili kişiler, yıllardır savsakladıkları, bilimsel düzenleme ve her türlü özendirmeden yoksun bıraktıkları bir anadil öğretimiyle, o dediklerini nasıl gerçekleştirecekler dersiniz? Şurası unutulmamalıdır ki, ulusalbilincin öne çıktığı dönemlerden beri süregelen dilsel yetmezliğin altında yatan olumsuzluk, anadil sorunsalının açmazı, anadil öğretindeki dizesizliklerden ve yetersizliklerden kaynaklanıyor. Bunu aşmanın tek yolu,

anaokullarından başlayarak bütün eğitim kurumlarını içeren, gerçekten sağlıklı ve bilimsel bir anadili öğretimi dizgesi oluşturmaktır. Unutmamalıyız ki, sağlıklı iletişimin de, yaratıcı düşüncenin de en etkin aracı, sağlıklı bir anadili bilinci ve anadili eğitimidir.

(Türk Dili Dergisi, Mayıs 1991)

GENE TÜRKÇE DERS KİTAPLARI

Milli Eğitim Bakanlığı Talım ve Terbiye Kurulu'nca, 1992 yılından geçerli olmak üzere, beş yıllığına *ders kitabı* olarak kabul edilen, dil, anlatı(1) ve yazın yanlışlıklarıyla dolu *Türkçe 1*'den, bu derginin Aralık '93 sayısında söz etmiştim. Bu kez, aynı yazarların hazırladıkları ve gene Talım ve Terbiye Kurulu'nca beş yıllığına *ders kitabı* olarak kabul edilen *Türkçe 5*'ten söz etmek istiyorum. Söz konusu kitabın yazarları, *ilköğretim* ve bu bağlamda *ilkokul* kavramlarının, *tedrisat-ı iptidaiyye*, *mekatib-i sıbyan* ve *mekatib-i iptidaiyye* gibi, Osmanlı dönemi eğitim öğretimiyle ilgili olmayıp Cumhuriyete özgü, Cumhuriyet eğitiminin özüne ilişkin birer devrim kavramı olduklarını bilindikleri için, *ilk öğretim* ve *ilk okul* biçimindeki yanlış yazımlarını *Türkçe 5*'te de sürdürüyorlar. Birinciden

(1) Tahkiye

beşinciye değin elden geçirdiğim kitaplarında yazarlar, dilimizi kekeletmeyi iyi beceriyorlar. Yazım ve anlatı tutarsızlığı, bilgi ve açıklama yanlışlıkları ınatla sürdürülüyor.

Amaçlarının ne olduğunu bilemediğim yazarlar (Türkçe 5'in yazarları), çoğu sözcüklerin hem Türkçesini, hem Osmanlıcasını aynı metin içinde kullanmakta bir sakınca görmüyorlar. Örneğin; tahsil-*öğrenim*, hayat-*yaşam*, etraf-*çevre*, kaybetmek-*yıltırmek*, emir-*buyruk*, hatura-*arı*, kumandan-*komutan*, tedbir-*önlem*, devir-*dönem-çağ*, diğer-*öteki*, vb. sözcük ve kavramlar aynı sayfada ya da aynı metin içinde çekincesiz kullanılabiliyor. Yazarların kafasında *yazım kuralları-yazımbirliği* diye bir kavram oluşmadığı için, hem böyle ikili bir dil kullanıyorlar, hem de yazım yanlışlıklarının sürmesinde bir sakınca görmüyorlar. Örneğin; özel ad olan *Edison* bir yerde *edison*, başka yerde *Edison*, bir yerde *fabl* başka yerde *fablı*, bir yerde *operlör* başka sayfada *hoperlör*, övünmek kavramı bir sayfada *ögürmek* başka sayfada *övünmek* biçiminde yer alıyor. *Ali Canıp Yöntem*'in adını *Ali Galip Yöntem*, *Don Kişot*'un adını *Konkişot*, *Bizans*'ı *bizans* diye yazabiliyorlar.

Yazarların beş kitabına da *krvat* yöntemi egemen. Okuma ve alıştırma konusu olarak alınan metinler, rasgele seçilen birtakım sözcük ve deyim anlamlandırmaları ile (açıklamalarıyla değil) geçiştiriliyor. Ne metinlerin özüne, anlatım ve dil özelliklerine inılıyor, ne de metinlerdeki sözcük türlerine bakılıyor. Sözcük türlerinin tanıtımında ilkel bir tutumdan çok rasgele bir yol izleniyor. Sözcüğün türü metin içinde gösterilmeden, konuşma ve yazma yoluyla işlevi,

görevi sezdirilmeden, birtakım soyut tanımlamalarla geçirtiliyor; dilbilgisi çalışmalarına girildiğinde, örnekten çok tanıma yer veriliyor. Örneğin; *Türkçe 5*'in 95. sayfasındaki "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadınları" adlı metnin çalışmaları arasında *eylemlerde kişi* (onlar fiillerde şahıs diyorlar) konusu ele alınıyor. Ancak anlatımın hiçbir aşamasında konu, okunan metin ile ilişkilendirilmiyor, metinden örnek alınmıyor. Aslında kipta yer alan metinler de dil çalışmalarını kolaylaştıracak nitelikte seçilmediği için, yazarlar, metni boş vermeyi yeğlemişler. Metin seçimindeki *rasgelelik*, dilbilgisi çalışmalarındaki *rasgeleliği* tamamlıyor. Yazarların tutarlı(!) görünen tek yanları da zaten bu.

Yazarlar, sayfalar boyunca ve hemen her metnin sonunda;

"Kelime ve deyimleri tanıyalım"

"Okuduğumuz metinden ne anladık?"

"Güzel dillimiz"

başlıkları altında: Sözcük, anlam araştırması ve dil çalışması yapıyorlar. Gelin görün ki, bu güzel başlıklar birtakım bilgi ve anlatım yanlışlıkları ile sürekli kırletiliyor. Örneğin; bir evi, bir arsayı ya da bir işyerini ücreti karşılığı, bir başkasına *kiraya vermek* anlamına ge'en *kiralamak* kavramını yazarlarımız öğrencilerine; "Bir yeri belirli bir süre para karşılığında tutmak" diye öğretiyorlar. Osmanlıca *hükûmranlık*, egemen olma durumu karşılığı olarak dillimize yerleşen *egemenlik* kavramını, "bağımlı olmamak, hükûmdarlık" olarak açıklıyorlar. Yazarlarımız *arzuhâl* ya da *istida* kavramlarını bilmedikleri, *dilekçe* demeyi de yazarlıklarıyla bağdaştıramadıkları için, devlet dai-

relerine yazılan dilek yazılarını *resmî mektup* sözleriyle açıklıyorlar. *Dilekçe* diyemiyorlar. Farsça demir, su verilmiş demir, anlamına gelen ve halk arasında *polat* olarak bilinen *pulat* sözcüğüne de *sûlâh* karşılığını uyduruyorlar. *Kitaphane*, kitapların sıralandığı raf anlamına kullandığımız *kitaplık* sözcüğünü ise "kitapların saklandığı yer" diye tanıtıyorlar çocuklara. Bir de dil ve *aradili* tanımları var yazarlarımızın. Yazarlarımıza göre; "*Ana dili bir insanın milletinin dilidir*" ve de "*dünyada her ulusun ayrı ayrı dili vardır*". Dilbilgisi terimi olarak bir de *ad* tanımlamaları var yazarlarımızın. Bizim; canlı, cansız, somut ya da soyut varlıkları belirleyen sözcük, olarak tanımladığımız *ad* kavramını onlar, "Varlıklara ve kavramlara ad olan kelimelere *ısm* denir" diye tanımlıyorlar. Dilbilimcilerin ve dilbilgisi kitaplarının; kendi başına bir anlamı olan ve tümce içinde anlamı etkileyici işlev yüklenen ses ve ses birliği, olarak tanımladıkları *sözcük*'ü, *Türkçe ders kitabı* yazarları; "Anlamı olan ya da cümle kurmada görev alan ses birliklerine kelime denir" diye öğretiyorlar.

Anlaşılmayan bir başka kavram, yazarların sık sık yineledikleri "*kurallı cümle*" kavramıdır. Bir tanım da vermiyorlar "*kurallı cümle*"nın ne olduğu, nasıl olduğu konusunda. Kavramı kendileri getirdiklerine göre, hiç olmazsa birkaç örnek vermeleri, "*İşte kurallı cümle budur*" demeleri gerekmez miydi? Demiyorlar, örnek de vermiyorlar. Oysa kitaba alınan metinlerde yığınla öznesi yüklemi belirsiz, nesnesiz; geniş zaman kipiyle başlayıp şimdiki zamanla biten, gelecek zaman kipiyle başlayıp geniş zaman kipiyle sürüp giden tümce var. Örneğin; "... *parmağına bir yüzük geçirdi: Oğul sana ok*

batmasın. Tentin kılıç kesmesin der" ya da "... iki oğlu vardı, bir oğulunu verip bir kalmıştı" ,*"Türkiye coğrafi yeri, sahip olduğu cumhuriyet yönetimi yönünden önem taşımaktadır"* tümceleri mi acaba kurallı cümle diye düşünüyor. Yazarlarımız bir de soru eki olan "mı", "mu" ekleriyle gelecek zaman çağrışım eki olan "mi" ve "mu"ları birbirine karıştırdıkları için bunları ayrı yazıyorlar. Örneğin; "vurdummu (vurunca) ters dönersin" ya da "girdikmi (girince) görürüz" sözlerinde olduğu gibi, gelecek zaman ve niyet belirten ekler Türkçe 5 kitabında hep ayrı yazılmış. Kitaptan örnek: "*Bahar geldi mi kura gideceğiz*". Bunun anlamı, "Bahar gelince kura gideceğiz"dır. "Mi" ımının ayrı yazılmasına gerek yoktur.

Bileşik sözcükler karmaşası yazarların hazırladıkları beş kitap boyunca sürüyor. Yazarlar, bir yandan "*Birden fazla kelimenin birleşerek yeni anlam oluşturmaya bileşik kelime denir*" biçiminde acayip bir tanım getirirken, öte yandan; *dalgıç, gözlemlerini, yazdırdı, bittirebilmek* gibi kımlı ad, tamlayan eki ya da çekim eki almış sözcükleri bileşik sözcüklere örnek diye sunuyorlar. Bir başka tuhaflık, bütün yazı ve açıklamalarında ayrı yazmayı yeğledikleri *ilkokul* sözcüğünü, *ilk+okul* biçiminde ayrımlayarak, bileşik yazılan sözcüklere örnek gösteriyorlar. Oysa kendileri, gerek bizzat kaleme aldıkları metinlerinde, gerekse çalışma önerilerinde *ilköğretim* sözcüğünü *ilk öğretim, ilkokul'u ilk okul, atasözü'nü ata sözü, özdeyiş* sözcüğünü *öz deyiş, kestimevi'ni kesim evi, anneanne'yi anne anne, cankurtaran'ı can kurtaran* biçiminde yazıp duruyorlar. Talim ve Terbiye Kurulu'nun *türkçe ders kitabı* olarak kabul ettiği ve beş yıl süreyle ilkokula

giden çocuklarımızı anadillerinden soğutma aracı olan sözkonusu kitapların her sayfası, nice yazılara konu olacak dil, yazım ve anlatı yanlışlıklarıyla dolup taşıyor. Arapça *kader* kökünden gelen *takdir* ile Arapça *katr*, *katra* kökünden türetilen *takdir*'i birbirine karıştıran (Türkçe 5. s. 96) ve gene Arapça *ech* kökünden türetilen ve dilimizde karşılığı bilmezlik, bilgisizlik, bilisizlik gibi kavramlarla karşılanan *cehalet* sözcüğünü "*Bilgisizlik yüzünden işlenen kusurlar*" olarak açıklayan Türkçe ders kitabı yazarlarının(!) elinden kurtulmanın yolunu bulamazsak, kısa sürede ulusça kekelemeye, kargalar gibi gaklamaya başlarız.

Gerçekte korkunç bir dil yetersizliğinin işaretleri uç vermeye başlamıştır bile. Önümde, 1989 yılında ÖSYM'nin "*ÖSS ile Yoklanan Bilgi ve Beceriler Farklı Okul Tür ve Sınıflarında Ne Ölçüde Kazanılmaktadır*" konulu bir araştırma duruyor. Bursa, Isparta ve Elazığ illerine bağlı kimi düz lise, kız ve erkek meslek liseleriyle imam-hatip liseleri ve fen liseleri düzeyinde yapılan ve aynı illerin ilkokullarının son sınıflarını da içeren sonuçlara göre, anadili öğretimi ve Türkçe becerisi bakımından acı saptamalar var. Sözü geçen araştırmanın 17. sayfasında özetle şöyle deniyor: "*Türkçe alt testi ortalamaları yönünden durum: İl farkı gözetilmeden hesaplanan Türkçe alt testi ortalamaları (üç il ortalamaları) İlkokul 5. sınıf için 10,92, sınıf farkı gözetilmeden ortaokul için 13,69 bulunmuştur. Bu ortalamaya lise dengi okullarda okul tür ve programlarına göre, en düşük ticaret liselerinde ve en yüksek lise fen kollarında olmak üzere 16,91 ile 19,31 arasında değişmektedir.*"

Ne acı değil mi? Vurula çarpıla öyle bir eğitim

düzeni dayatıldı ki, bu düzen, değil bilgilendirmek ve bilgi üretimini yönlendirmek, anadili becerisi kazandırmaktan bile aciz kaldı.

İlköğretim okulları ve ortaokul Türkçe kitapları başka bir yazımızın konusu olacak. Daha sonra da lise kitaplarına bakacağız.

(Çağdaş Türk Dili, Mart 1994)

BİR KÖKENBİLİM SÖZLÜĞÜMÜZ OLMAYACAK MI?

Geçenlerde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir daire başkanının yanında otururken, elinde birtakım kağıt ve damgalarla içeri giren görevli, daire başkanına; "Efendim, bu yazıya; çok *ivedi* damgasını mı, yoksa çok *acele* damgasını mı basacağız?" diye sordu. Daire Başkanı, yazıya şöyle bir gözattıktan sonra; "Tabii ki, çok *acele* damgasını basacağız, onlar bizden çok *acele* istiyorlar, biz de öyle yapacağız. Çünkü çok *ivedi*, çok *acele*'nin yerini tutmaz" dedi. Yüzüme baktı. Sanırım onay bekliyordu. Onayladım. Tutar, dedim. Tutar da ileri bile geçer. *İvedi*, *ivedici*, *ivecen*, *iveğen*, *ivedili*, *ivedilik*, *ivedileşmek* ya da *ivedileştirmek*, vb. birçok kavram ve türevin halkımızın ağızında öteden beri yaşayageldiğinin; oysa

acele sözcüğünün Arapça olduğunu, eskiden beri kullanımı oldukça yaygın olan *acele*'nin anlamı çoğunlukla bilinse bile *a'cl* kökünün türevleri olan *acul*, *istî'cal*, *müstacel*, *müstaceliyet* ve aynı kökten türetilen, fakat tam tersi bir anlamda kullanılan *istî'cal* gibi sözcüklerin anlamlarını herkesin bilemeyeceğini anlatmaya çalıştım. Sonra da, şimdi çok gerilerde kalmış, *ivedi*/acele tartışmalarını anımsadım. Nasıl da şaşırıp kalmıştım, anamın babamın dilindeki *ivedi* sözcüğüne, kimi yazar çizerlerin, kimi devlet adamlarının, politikacıların, karşı çıkımlarına.

Bugün güzel Türkçemizin ne sağlıklı bir sözlüğü var, ne de yazım kılavuzu. Atatürk'ün *Türk Dil Kurumu* işi kolaylaştırılmış, *Türkçe Sözlük*'ü de, yazım kılavuzunu da dilimizin temel kaynakları, temel belgeleri durumuna getirme yoluna girmişti ki, cuntaca el konuldu. Hazırlanan bütün belgeler, devlet dairesine dönüştürülen büronun eline geçti. Onlar da herşeyi çarçur ettiler. Elli yılda alınteriyle, göz nuruyla oluşturulmaya çalışılan söylem ve yazım kurallarını altüst ettiler. Oysa ne verimli bir yola girilmişti. Güzel dilimizdeki sözcüklerin kökleri, ekleri, ses ve sesletim düzeni, ağız ve söylem özellikleri; tıpkı halk ağzından derleme ve yapıtlardan tarama yoluyla oluşturulan sözlüklerin hazırlanmasında olduğu gibi, dilbilim yöntemleri de gözardı edilmeksizin, sağlıklı birer veri tabanına bağlı belgelikler oluşturulacaktı. Gerek anlambilim (semantics), gerek sesbilim (phonology) ve söylembilim (discourse) alanlarını içeren sağlıklı bir belgeliğimiz olacaktı. Türkçe sözlüklerimiz, yazım kılavuzlarımız, hattâ kökenbilim çalışmalarımızda, hazırlanmış o sağlam belgelerden, verilerden yararla-

nacaktık, fakat olmadı. Bundan sonra olacağı da ben-
zemez. Devlet bürosuna dönüştürülen ve atanmış,
aylıklı kişilerin ınsafına bırakılan yeni Türk Dil Kuru-
mu'nun bu yönde bir isteği ya da çabası olabileceğini
sanmıyorum. Çünkü onlar, herşeyi olmuş bitmiş, dili-
mizin bütün sorunları çözülmüş sayıyorlar. Amaçları,
güzel dilimizin çağrışım, türetme, yeni kavramlara
karşılık üretme, vb. olanaklarından yararlanarak,
hattâ gerektiğinde bu olanakları zorlayarak dilimizin
kullanım alanlarını genişletmek değil; aksine, bu tür
etkinliklere boşverip, kıyasından bucağından Os-
manlıcayı kurcalamak ve Osmanlıcanın yeniden ege-
menliğine ortam hazırlamaktadır. Çünkü bugün orta-
ya koydukları yeni hiçbir şey yok. Dil belgesi(!) hattâ
dil anıtı(!) olarak allayıp pullayarak önümüze
sürdükleri, geçmişin ipe sapa gelmez, günümüz
insanı, günümüz sorunlarıyla ilgisi, bilgisi kesilmiş,
Arapça/Farsça kırmısı dil ürünleri; ne bilimle ilgisi
var, ne sanatla.

Kuşkusuz, sağlam bir Türkçe sözlük ve
tartışmasız bir yazım kılavuzundan yoksun-
luğumuzun altında, henüz bir kökenbilim
sözlüğümüzün olmayışı yatıyor. Gerçi kökenbilim
sözlüğü bütün dünya dillerinde tartışmalı bir konu.
En yetkin sanat ve bilim dili olarak bilinen dillerin bile
tartışmasız birer kökenbilim sözlüğüne sahip olduk-
ları söylenemez. Fakat var. Hiç olmazsa bizim gibi te-
melden yoksun sayılmazlar. Anımsadığıma göre, 60'lı
yılların başlarında, Türkçe'nin kökenbilim sözlüğünü
hazırlamak üzere, Prof. Dr. Hasan Eren
görevlendirilmişti. Çok istekli de görünüyordu. Bilim-
selligi tartışılabilir birkaç örnek de vermişti.

Sanıyorum, çalışmalarında kendisine parasal destek bile sağlanıyordu. Fakat o sürekli kenar gezindi. Üzerinde çalışarak sonuçlandığı ve yayınladığı sözcük sayısının iki elin parmak sayısını geçtiğini sanmıyorum. Çalışmadır mı, yoksa hazırlıklarını sakladı mı, bilemem. Hasan Eren Kurum başkanlığına meraklıydı. Seçilemedi ama, atamayla amacına erdi. Tamam, artık şu otuz yıldır süren yılan öyküsü sona erer, H. Eren de kökenbilim çalışmalarını ortaya çıkarır, diye düşünüyordum. Bir şey göstermedi, buyruğundaki dergide, yavan yanlış, herkesçe bilinen birkaç sözcükten söz etti o kadar. Oysa, parasal, insansal bütün olanaklar elinde ve buyruğundaydı. İnsan yoktu, para yoktu, diyemezdi.

Ne var ki, kökenbilim sözlüğüne kaynak gösterilebilecek, örnek verilebilecek çalışmalar, sürekli değişen ve sözcük dağarı genişleyen *Türkçe Sözlük*'te başlatılmıştı. Sözlük'e giren ve anlamı açıklanan sözcüklerin yazında, yazışmalarda ve konuşmalarda kullanım örnekleri veriliyor, sözcüğün geçtiği metin ve konuşmalardan örnekler gösteriliyordu. Üretme, türetme ve çağrışım yoluyla dilimize yeni kazandırılan sözcük ve terimleri içeren sözlükler yapılıyor, yazında ve söyleyişte kullanım örnekleri belgeleniyordu. Kurumca, *Özleştirme Kılavuzu*, *Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Kılavuzu*, *Sözcük ve Terim Üretme Yolları* alanlarında yapılan çalışmalar, kökenbilim konusunda çalışacaklar için kaynak oluşturunuyordu. Bugün ardı ardına baskı yapan Ali Püsküllüoğlu'nun "*Öz Türkçe Sözlük*"ü tam bir kökenbilim ön çalışması niteliğindedir. Kabul etmek gerekir ki, bürolaştırılmadan önceki Türk Dil Kurumu olarak, bizler de bu alanda

gevşek ve ağırkanlı davranmışız. Neden dersentiz, Kurumca üretilen ve dilin dolanımına giren binlerce sözcük ve terimin ne zaman üretildiği ya da türetildiği; kımın ürettiği ya da türettiği; kımın nerede, ne zaman nasıl kullandığı ya da nasıl söylediği hep bilinliyordu. Bunların günü gününe saptaması yapılabilir, belgeleri, kullanım örnekleri elde edilip saklanabilir, dilimizin kökenbilimi için değerlendirilebilirdi. Bunu yapamadık, yapmadık. Bugün bir Ataç sözlüğü, bir Yaşar Kemal sözlüğü var. Bunları da gene Ali Püsküllüoğlu'ya borçluyuz. Bunlarda da kullanım örnekleri sınırlı, kullanıldığı, alıntı yapıldığı belge ise hemen hemen hiç yok. Rahmetli İsmet İnönü'nün *anane* karşılığı olarak *gelenek* sözcüğünü, M. Cevdet Anday'ın *kelime* karşılığı olan *sözcük*'ü, eski Malye Bakanlarından Kemal Kurdaş'ın *mevduat-plasman* karşılığı olarak *yatırım* sözcüğünü ürettiklerini kulaktan kulağa öğreniyoruz. Örneğin, hemen herkesin rahatlıkla ve her yerde kullandığı bir *vurgulamak* sözcüğü var. Osmanlıca hangi sözcüğün ya da hangi kavramın karşılığıdır bilir mısınız? Ben bilmiyorum. Rahmetli Ömer Asım Aksoy'a sordum. Osmanlı'nın dilinde *vurgulamak* kavramının karşılığı yoktur, dedi. Peki, dillere destan *yaklaşım*, *dolanım*, *uçkur*, *eğlek*, vb. sözcük ve kavramların karşılığı var mı Osmanlı'nın dilinde? Yok. Neden yok? Çünkü Osmanlı'nın kafası bohçalı, gözleri şaplaklıydı.(1) Düşünmeye gerekmesi olmadığı için olanla yetiniyor, olmayanı Arap ve Acem'den ödünç alıyordu. Fakat bugün *açık toplum* sürecini yaşıyoruz. İçeriden ve dışarıdan sürekli yeni

(1) *şaplak*: At gözünün iki yanındaki gölgelik.

yaratılan, yeni olguların, değişik yapınbilim(2) ürünleriyle karşı karşıyayız. Birtakım dayatmaların çevrimindeyiz. Dilin olanıyla yettirmeyiz.

Geçenlerde *Edebiyatçılar Derneği*nce düzenlenen eğitim/öğretim üstüne bir toplu konuşmada konuşmacılar *müfredat* sözcüğüne takıldılar. Her biri birer sesçkin eğitimci-yazar olan arkadaşlarımız, konuşmalarında *müfredat* sözcüğünü kullanmamak için büyük sıkıntı çektiler. Gerçekte eğitim öğretimle hiç ilgisi olmayan *müfredat* sözcüğü dilimize 1910'lardan sonra girmiş, uydurma bir sözcük. Ama biz, şimdiye dek ne bunun üstünde durmuşuz, ne de eğitim ve öğretim işlevleri içinde yer alan bu kavrama dilimizde bir karşılık bulma çabasına girmişiz. Gene bu yakınlarda birkaç arkadaşla bir başka yabancı sözcüğü, *kozmopolit* sözcüğünü tartıştık. Düşüncemizde işlevsel olarak *kozmopolit* kavramı var, fakat dilimizde karşılığı yok. Atatürk'ün kurduğu dernek Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı *Batı Kaynaklı Sözüklere Karşılık Bulma Kılavuzu*'nda *kozmopolit* karşılığında *evrendeş* önerilmiş. Kullanıma girmediği için tartışılmamış, daha uygun bir karşılık aranmamış. Tartışırken şu sonuca varıldı ki, dilimiz, dil sorunlarımız, bugün üretici bir kurumlaşmadan yoksun. Türk Dil Kurumu'nu büroya dönüştürmekle yaratılan boşluk, giderek büyüyor. Bürosal Türk Dil Kurumu'nun ortaya attığı ya da yürürlüğe koyduğu sözde dilsel belgelere, sözlük ve yazın kurallarına kimse güvenmediği için, dilimizin yazılı kullanımında olsun, Türkçe ve Türk dili ve yazını derslerinin

(2) *yapınbilim*, teknoloji; *kökenbilim*, etimoloji karşılığı kullanılmıştır.

hazırlanmasında ve dilbilgisi derslerinde olsun büyük bir kargaşa yaşıyor. İlk ve ortaöğretim kurumlarında, üniversitelerde önüne gelen bir kural koyma yolunu tutuyor, ne dile saygı sözkonusu olabiliyor, ne de anadili bilinci oluşturulabiliyor. Bir kökenbilim hazırlığı, bir dil felsefesine yönelme girişimleriye zaten hakgetire. Dil Derneği'ne, dilsel yayın organlarına iş düşüyor.

(Türk Dil Dergisi, Mart/Nisan 1994)

"HÜZÜNLÜ", "LEYLİ" ve "NAÇAR"

Geçenlerde iki arkadaşımı birbiriyle tanışırken "ozan" sözcüğünü kullandım. V'yi N'ye "*Değerli ozanlarımızdandır*" ' diye tanıtmak istedim. Keşke tanıştırmaz olaydım. Ozan dostum açtı ağzını yumdu gözünü. Ne şîrden, yazıdan anlamazlığımı bıraktı, ne de *şâtır* ile *ozan* arasındaki anlam ayrımını bilmezliğini bıraktı. "Ben şâtırım" dedi, "ozan değilim". Orada bir şey demedim. Ama içime dokundu. Eve gelince, elimin altındaki kaynaklara baktım. Hemen hepsi de *şâtır* ve *ozan* sözcüklerini aynı içerikli, *eşanlamlı* sözcükler olarak açıklamış, tanımlamışlar. Daha sonra, *Dil Derneği'nin* düzenlediği, dilsel içerikli iki ayrı toplantıda *hüzûn*, *leylî*, *naçar* gibi sözcükler üzerinde duruldu; bir tür *şâtranelik*lerden (ne demekse) söz edilerek kımlı şîrlerden örnek dizeler okundu; kımlı

sözcükler özellikle vurgulandı ve o sözcüklerin şîrde "olmaz olmazlığı" açıklandı, tartışıldı.

Açıklamaları, tartışmaları dinlerken; "Ben mi dil bilmiyorum, yoksa konuşmacılardan kimleri başka bir dili mi konuşuyor", diye düşündüm. Efendim, sözgelimi *hûzûn*, ya da *leylî* ya da *naçar* sözcüğü öyle bir otururmuş ki şîrde bir dizeye, ya da dizelere, *şatr*, o bağlanımdan kendini kurtaramaz, o sözcük, ya da sözcüklerin oluşturduğu *gizemli(!)* aşamaz kendini, anılardan bağımsızlaştıramazmış. Yani, anlatımdan çıkan sonuca göre, *şatr*, ağzından çıkıp dizelerde yerleşen kendi sözcüklerinin tutsağı olur, burgacından kurtulamazmış. Bir tür sözcük fetişi mi diye sordum, kendi kendime. Bilindiği gibi dil, insel bir üretti, insel bir etkileşim ve iletişim aracıdır. Onun için de insan, kendi ürettiği bu aracı istediği yerde, istediği ölçüde kullanabilir. Kuşkusuz kimi sözcüklerin kimi kavramların "olmazsa olmazlığı" kullanım alanları vardır. Örneğin, bilim dalları, uygulayım alanları gibi. Özgülenmiş sözcük, ya da kavram kullanımını gerektirmeyen sözlü ve yazılı anlatım alanlarında herhangi bir sözcüğe, ya da kavrama "olmazsa olmazlık" yüklemek, bence ya gereksiz bir düşlem, ya da hastalık ölçüsünde tutkudur. Özellikle ozan-yazar gibi, kendi içinde pışırıp kotardığı birtakım duygu ve düşünceleri başkalarıyla paylaşmak, başkalarının da yararlanmasına sunmak konumunda olan kimseler, kendilerini herhangi bir sözcüğün, ya da kavramın tutsağı durumuna düşüremezler. Bilim ve sanat adamları, doğanın sürekli değişim ve dönüşüm yasaları koşutluğunda, sürekli iyileşme ve kendilerini aşma savaşımı içinde olan insanlardır. Bu bağlamda

ozan, ya da yazar, "Ben hüzünsüz, leylisiz, naçarsız dize kuramam, ya da o sözcükler olmadan diyeceklerimi diyemem, duygularımı iletemem", diyorsa; o kışının ozanlığı da yazarlığı da orada biter.

Yukarıdaki sözlerimden, hüzünlü, leylili, naçarlı bütün dizeler tukaka, bütün yazılanlar çöplüğe, demek istemiyorum. Bizler, dil devrimine gönül vermiş insanlarız. Elimizden geldiğince anadilimizden üretip türettiğimiz sözcük ve kavramları kullanmaya çaba gösteririz. Yeri geldiğinde, ya da yerine koyabileceğimiz herhangi bir sözcük bulamadığımızda, hüzün-leyli-naçar'ı ve daha başkalarını da kullanırız. Benim karşı olduğum, o sözcüklerin kullanılması değildir. Ben, o sözcükler olmazsa dize kurulamaz, şîr-şîrsellik olmaz sanma; bu tür sözcük fetişi yaratma yönündeki düşüncelere karşıyım. Bence asıl olmaz olmazlık, dil-düşünce bağlamındadır. Birtakım duygu ve düşünceleri içinizde, kafanızda üretip çoğaltabilirsiniz. Fakat, rahatlıkla kullanabileceğiniz, düşündüğünüz iletiyi yükleyebileceğiniz sağlıklı bir dil dizgesi olmaksızın, o duygu ve düşüncelerinizi dışavuramaz, başkalarıyla paylaşamazsınız. İletinizin doğru sunumu ve karşınızdakının sunumunuzu doğru alımlayabilmesi ise, kullandığınız aracın, yani dilinizdeki kavram ve sözcüklerin hem yerinde ve doğru kullanılması, hem de karşınızdakının dilsel beceri ve alımlama yeteneğiyle doğru orantılıdır. İleti ne ölçüde karşı yanın anadilli öğeleriyle yüklüyse alım ve algılama da o oranda yoğun olacaktır. Çünkü "Bir ülkedeki felsefenin durumu, gidişi, gelişmesi, o felsefenin ortaya çıktığı dile bağlıdır varlıkça. (...) Felsefe, özü gereği, dille, dilde kendini dışavurur. (...) İşte bu önemli

gerçeği gözönünde bulundurduğumuzda, başta Türkçe yazarı her çeşit felsefe yazarları olmak üzere, tüm ilgililerin Türkçe'ye özenle bakım göstermeleri vazgeçilmez bir ödevdir".(1)

Burada bir noktayı daha vurgulamak istiyorum. Bilindiği gibi dilin oluşum ve kurumlaşım mantığı içinde sözcükler, bir tür adlandırmalar dizgesi oluştururlar; sözel bir düzen kurarlar. Kimse de çıkıp neden *keçiye koyun, koyuna at* denilmediğini sormaz. Çünkü sözcükler, dilin genel mantığı içinde, birtakım anlam ve kavramlar yükletilmiş göstergelerden başka bir şey değildir; biz onları yazma ve söylemede amaçlanımıza, ereklerimize göre değerlendiririz. Biri çıkar;

"Bü şehr-i Sûtanbül kı bt-mısl-û behâdır.

Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedâdır"

der, çalma çırpma sözcük ve kavramlarla şairanelik işler yapar. Öteki de çıkar,

"İstanbul'u dînliyorum, gözlerim kapalı;

Başında eski âlemlerin sarhoşluğu,

Loş kayıkhaneleriyle bir yalı;

Dınmış lodosların uğultusu içinde

İstanbul'u dînliyorum, gözlerim kapalı."

diye, ozanca bir türkû tutturur.

Düşüncelerimi bundan dokuzyüzyıl öncesinin bir söz ustasından aktardığım şu sözle noktalamak istiyorum: *"Ey oğul, eğer şair olup şîr ayıtmaya kadsersen*

(1) Nermi Uygur. **100 Soruda Türk Felsefesinin Boyutları**, s. 99-100.

cehdet ki şîr de sôzûn murabba ola yanı ruşen ola, açık ola. Ve sakın ki gaamız söylemeyesin, yanı örtülü söylemeyesin. Meselâ bir şîrde bir sôzûn ki mânası şerhîn sen bilesin ve ayruk kışî bilmeye, anın bilgi söyleme. Zira şîrî halk için aydırlar, kendi kendiler için ayıtmazlar.”(2)

(Çağdaş Türk Dili, Haziran 1990)

(2) *Keykâvus, Kubusname*, s. 252 (Millî Eg. Bakanlığı, Şark Klasikleri Dizisi).

TÜRKÇENİN ANLATIM ÖZELLİKLERİ

Bu yazımı, 13 Ocak 1973 günü aramızdan ayrılan değerli öğretmenim Sabahattin EYÜBOĞLU'nun anısına sunuyorum.

Sabahattin Eyüboğlu İNSAN'ı, bilinç olarak algılar, bilinç olarak yorumlardı. Dil'i de, bu bilinci oluşturan başlıca etmenlerden biri sayardı. "Sözcükler, terimler ve kavramlar, insanın kendi kendini yenilemesinin, kendi kendini aşmasının basamak taşlarıdır" derdi. İnsanın kendi kendini yenilemesinin, düşünsel ve anlaksal gelişiminin, kullandığı sözcük ve kavramlarla doğru orantılı olduğunu savunan öğretmenimiz; İngiliz ressam ve ozanı William Blake'ın, "Görüşlerini yenilemek gücünden yoksun insan, akıntısı olmayan su bir kintisine benzer; zihninde düşüncenin yılanlarını üretir" dediğini sık sık yinelerdi. Köy Enstitüleri Dergisi'nin

küçük odasına her uğrayışında unutulmaz dil ve Türkçe dersleri verirdi. Giderek arınmakta ve yabancı dil öğelerinden kurtulmakta olan güzel dilimizin kullanımına çok dikkat ve özen gösterilmesi gerektiğini; buna dikkat edilmezse, ileride birtakım sorunlarla karşılaşabileceğimizi söylerdi. Türkçenin malı olmayan "ve" ve "ki" bağlaçlarından olabildiğince sakınmamız gerektiğini; uzun, bileşik, sıralı, girişik tümceler yerine, anlatılmak istenenin tam kapsayan kısa tümce kuruluşlarını yeğlememizi öğütlerdi. Yazıda noktalamanın önemine dikkatimizi çekerti.

İtiraf etmeliyim ki, Eyüboğlu'nun o sözleri hep kulağımda takılı durduğu halde, yazılarımda o düzene, o sağlamlığa ulaşabilmiş değilim. Yazmada ve konuşmada salt dil devriminden yana olmak, salt öztürkçeden yana olmak yetmiyor. Bunun yanında sağlam bir tümce bilgisi ve yazı ustalığı da gerekiyor. Özen ve dikkat istiyor. Örneğin, biraz dikkat ve az bir özen gösterecek olsa yılların gazetecisi Oktay Ekşi "... Böyle toplumun sürgit devam edebileceğini siz sanıyor musunuz?" (Hürriyet, 3.8.1994) ya da yazılarını sevecek okuduğum Memet Baydur "Tepenin ucunda ilerlemeye çalışıyorduk", "Aslanlarla çevrili mahsur kalmıştık." (Cumhuriyet, 7.8.1994) biçiminde tümceler kurarlar mı? Hele de benim sevgili abım M. Kemal "... bir çok sayfalarda geçiyor..." diye yazar mı? Biraz özenden, biraz dikkatten yana olsa TRT'nin ünlü sunucusu M. Yolaşan "Demek ki hata yapmamak için tecrübeli olmak bir neden değilmiş." (tv.I, 2.10.1994) diye, TRT'nin bir başka konuşmacısı da "Maalesef bir alternatif olarak gündeme girdi ve başka seçenek de ~~halmadı~~" gibilerden ahkâm keserler mi? Ya, "Hiç

peşnatsız kitap satışları.." başlatan kitapçıya ne dersiniz? Ekim 94 başında yayma giren bir yazın-sanat dergisinin yöneticileri, yayımlanmak için gelen yazıları dil ve anlatım yetkinliği açısından inceleselerdi "... *ilk takas alış veriş*" gibi bir diyeme izin verirler miydi? Vermezlerdi kuşkusuz.

Bir özensizlik örneği de *Cumhuriyet Kitap'tan*. "*Bu Anadolu var ya, üstüne dızın, üstüne yazın yapılacak yurt; bir destan yumağı olmuş yazar gönüllerde...*" (Sayı 243, s. 23) Görüldüğü gibi bu *girişik* tümcede anlamını bilemeyeceğimiz hiçbir sözcük yok. Ama gene de anlamı yakalamakta zorlanıyoruz. Neden dersiniz, kimi sözcükler yersiz kullanılmış, kimi diyemler de çeviri kokunuş da ondan. Yazar bir şîr kitabını tanıttığına göre, tümcenin birinci bölümünde geçen *dızın* sözcüğü *dize* yerine kullanılmış. *Dızın* ve *dize* sözcüklerinin birbirinin yerine kullanılamayacağını yazar da bilir, *dızmen* ve *düzeltmen* de bilir. Ama dikkat etmedikleri için anlam sakatlanmış. Sonra "*üstüne yazın yapmak...*" ne demek? Bu da bir özensizlik ve dikkatsizlik ürünü. Belli ki, yazar *yazın* sözcüğünü *edebiyat* karşılığı kullanmış. Çeviri yöntemiyle "*edebiyat yapmak*" yerine "*yazın yapmak*" derim olur sanmış. Oysa olmamış. Bilindiği gibi "*edebiyat yapmak*" küçümseme ve alaysama içeren argo bir deyim. Ciddi bir diyem ve anlatım ögesi olarak kullanılmaz. Kuşkusuz Anadolu güzel bir yurtluk. Bu yurtluk üstüne çarpıcı şîr dizeleri, güzel ve kalıcı yazın ürünleri yaratılabilir. Ama "*dize ve edebiyat*" yapılamaz. Sözü geçen yazıda yazarın, *dızın* ile *dize*'yi birlikte kullanması, onun bu iki sözcük arasındaki anlam ayrılığını bilmediği kuşkusuna götürüyor. Şöyle

diyor: "Anadolu'nun zamanlara boy veren, zamanları kucaklayan d n n  de almış Mustafa Kemal yolunun yanına b  r ne d zelerinde, d zininde." Bilindiği gibi düze sözcüğünü mısra, d zin sözcüğünü ise f hrst-
indeks karşılığı olarak kullanıyoruz dilimizde. Yazar bilmiyor olamaz. Fakat sonuç olarak öyle görünüyor. Yazar noktalama imlerini de çoğu yanlış yerlerde kullanıyor. Örneğin; "Bu, var Zeki Büyüktanır'ın Anadolu destanında..." sözleriyle süren tümcede "v rg l" n(.) "bu" sözcüğünden sonra değil, "bu var, ..." sözlerinden sonra kullanılması gerekirdi. Yazı boyunca buna benzer yersiz ya da gereksiz noktalama imi kullanıyor yazar. Sanmıyorum ki, söz konusu yazıyı yazan kişi, Türkçe yazı imlerinin, noktalama imlerinin nerede kullanılacağını, nasıl kullanılacağını bilmesin. Fakat dikkat etmediği ve belki de çalakalem- alatu  yazd i için sonuç olumsuz çıkıyor.

Bir başka metin var önümde: "Grev ve Lokavt Kanunu". (Bu yasanın adı bile Türkçe düşünenlerin tüylerini  rpertmeye yetiyor.) Bu yasanın 1988'de de i tirilen 11. maddesini birlikte okuyalım: "Bir toplu i  sözleşmesi, üyelerinin sayısı ba lı olduğu işkolunda çalışan işçilerin en az yüzde onunu temsil eden i  i sendikalarından en çok üyeye sahip olan sendikanın yapmış olduğu bir toplu i  sözleşmesini Bakanlar Kurulu, o işkolunda i  i veya işveren sendikaları veya ilgili i verenlerden birinin veya  alı ma Bakanlığının talebi  zerine, Yüksek Hakem Kurulunun g r  n  aldıktan sonra tamamen veya kısmen veya zorunlu değişiklikleri yaparak o i kolunun toplu i  sözleşmesi bulunmayan diğer i  yerlerine veya bir kısmına te mil edebilir." Lütfen ne anlad ınızı s yley misiniz? Doğru dürüst bir

anlam çıkarabilmek için üç kez okumak zorunda kaldım bu maddeyi. Tam 74 sözcükten kurulu karmaşık, dolaşık ve çapraşık bir anlatım. Üstelik anlamı bilinmeyen, tûze ve yazılı anlatım dışı olmuş hiçbir sözcük ve terim yok. Fakat bu yarım kitap sayfası uzunluğundaki tümceden anlam çıkarana aşkolsun. Oysa anlatılmak istenen çok basit. Bir iş kolunda sendika bir toplu sözleşme yapmışsa, Çalışma Bakanı, Yüksek Hakem Kurulunun da görüşünü alarak, sözleşme kurallarını öteki sendikalar için de geçerli sayabilir. Türkçeyi bilenler, yasa dilini bilenler, bunu daha da kısa ve özlü olarak anlatabilirler. Yasalar, tüzük ve yönetmelikler, yönergeler, insanlar anlasın ve kendini ona göre davranmaya hazırlasın diyerdir. "Yasayı bilmemenin özür sayılmadığı" bir tûzel yargı ortamında dil, dilin yazılı konuşulması, yazılı anlatım aracı olarak kullanılması daha da önem kazanıyor. Konuya anlaşılabilirlik açısından yaklaşıncı, yukarıki yasa metni ha Osmanlıca olmuş, ha İngilizce ya da Farsça olmuş hiç değişmiyor. İçinde anlamını bilmediğimiz, karşılığını bulamadığımız hiçbir sözcük ve terim yok. Fakat bütününden anlamsal bir sonuç çıkaramıyorsunuz. Öyleyse bu sözümona Türkçe metnin bir yabancı dilde yazılanından ayrımı ne? Hiç!.. Dikkatsizliğin, özensizliğin de ötesinde, devlet eliyle üretilmiş anadil-ne saygısızlık örneği.

Bir inci de Sosyalist, Edebiyat ve Kültür Dergisi'nden. Şöyle deniyor bir yazıda: "1960, 28 Nisan olaylarında Turan Emeksiz'in öldürülmesi üzerine, yurtdışındaki Nazım Hikmet, 'Alında kızıl bir karanfil gibi açtı kurşun yarası' şürlü yazıp Budapeşte radyo-

sunda okutmuştu. O zamanın muhalefet lideri İsmet İnönü bu şîrin gücünü farketmişti. Altına imzasını atarak şîrküle ettirdi ve ertesi gün halk içinde yüzbinlerce nusha dağıttırdı." Ben ellili, altmışlı-yetmişli, hatta seksenli yılları birtakım serüvenlerle dolu dolu yaşadığım halde yazıdan bir anlam çıkaramadım. Ankara'da bilenlere sordum, yazıyı gösterdim, onlar da bir anlam veremediler. Anımsayamadılar böyle bir olayı. Tuttum bir mektup yazdım dergiye. Ben bu olay sırasında uyumuşum. Beni lütfen aydınlatın, varsa belgesini de isterim, dedim. Şu satırların yazıldığı güne dek bir yanıt ya da açıklama alabilmiş değilim. Yazıdan aktardığım satırların vermeye çalıştığı bilginin doğruluğu yanlışlığı bir yana, birtakım yanlış diyemlerin öğelerini de taşıyor o sözler. Örneğin; "...şîrküle ettirdi ve ... dağıttırdı"deniliyor. "Şîrküler", "şîrkûlation", dolanım, dolaşım, yayılma anlamlarına gelen Batı kaynaklı bir sözcük. Sözcüğün içeriğinde (dağılım, dağıtım) anlamları zaten var. Öyleyse burada ya yalnızca "dağıttı", "dağıttırdı" denilmeliydi ya da "şîrküle etti" denilmekte yetinilmeliydi. "Dağıttırdı" denilerek, bilgilendirme yanlışlığına bir de anlatım yanlışlığı eklenmemeliydi.

23 Ekim günü TV Kanal 1'in haber saatinde konuşan bir siyasal parti sorumlusu, göğsünü gere gere; "*Biz inançlı, muhafazakâr ve ilerici bir partiyiz*" demez mi. Başımıza taş yağacak, diye düşündüm. Ne demek "*inançlı-muhafazakâr ve ilerici*" olmak? Tam bir lâf salatası. İnançlı ve muhafazakâr olabilirsiniz, amenna. İnancınızı, iman ettiklerinizi muhafaza etmek... olabilir. İnançlarınızı, bilgi ve edinimlerinizi bir muhafza içinde bulunduracaksınız. Buna bir diyeceğimiz olamaz. Ama hem "*muhafazakâr*", hem "*ilerici*"

olacaksınız, işte bu saçma. Bu yazıyı hazırlarken, o kişinin bağlı olduğu partinin tüzüğüne baktım. Televizyonda söyledikleri, parti tüzüklerinde de aynen yazılı. Düşündürücü değil mi?

İngiliz ozanının dediklerine dönelim: "Görüşlerini yenileme gücünden yoksun insan, zihninde düşünenin yılanlarını, çıyanlarını üretir." İyİ mi?..

(Türk Dil Dergisi, Ocak-Şubat 1995)

TÜRKÇENİN ANLATIM YETENEĞİ

"Hâlâ bu dili kullananlar varsa kendileri söyleyecekler, kendileri dinleyecekler, az bir zaman sonra susacaklar, bu gökkubbede seslerinin yankısı bile kalmayacaktır. Hâlâ bu yolda gezenler varsa bu hayal ikliminde yapayalnız gezinecekler, arkalarından gelen kimseyi de göremeyecekler, izleri bile silinecektir."

(Abdûlbakî Gölpinarlı, Divan Edebiyatı Beyanındadır, 1945, s. 12)

Bana Kayseri'den, Çorum ve Yozgat'tan, Devrek'ten, Keşan ve Denizli'den yerel gazeteler gelir. Merakla, ilgiyle bakar, okurum o gazetelerde yazılanları. Oralarda yazılanlar, verilen haberlerin dili bana daha bir yakın, daha bir Türkçe gelir. Geçenlerde Keşan'da yayımlanan Önder Gazetesinde iki ozan tartışılar. Ozan Necdet Tezcan, Türkçeyi savundu. Ozan A.

Satoğlu'nun bir yapıtında kullandığı "teveessül", "mâtem", "melâl", "ulvî", "İsm-i Celâl" vb. birtakım ölü sözcük ve tamlamaların gereksizliğini; "Lale devri" ağzının geçersizliğini söyleyince Satoğlu, alındı. Gazeteye yolladığı savunmasında "Hadî bakalım yoldan geçen iki kişiyi çevirip sorun, benim şîrindeki 'Ne mâteme ne de melâle benzer/Bir türkû tutturdum lâle üstüne./Elif elif İsm-i Celâl'e benzer/Bir türkû tutturdum lâle üstüne' mısralarıyla; 'Kalpler İmânı taşır, ibadettendir beden/En ulvî duygularla döndüm yurda Kâbe'den!' beytindeki konusu ve hitapettiği kitle itibarıyla 'mâtem', 'melâl' ve 'ulvî' gibi kelimeler mi, yoksa sizin yazınızda kullandığınız 'saptamak', 'nesnel', 'savlamak' ve 'kanıtlamak' gibi halkınızın 'dışladığı' 'sözcükler' mi dilimize daha uygundur?" diye soruyor. Bunca yazar çizerin, bunca insanın gözünün içine baka baka "halkınızın 'saptamak', 'nesnel', 'savlamak', 'kanıt-kanıtlamak'" gibi sözükleri dışladığını ve kendi kullandığı Arapça ölü sözcüklerin "dilimize uygunluğu"nu savunabiliyor.

İnsan bir kez kimliksizlik ve kendine güvensizlik batağına batmaya görsün, kolay kolay çıkamıyor o baktan. Hele bir de rahatına düşkünlük, anlaksal tembellik ve kendini yenileme korkusu gibi, insanı yaşarken taşılaştıran açmazların içindeyse, vay gele o kişinin başına. Dil devriminin üstünden bunca yıl geçmesine yazı, yazışma, yazın ve bilim dilinin Türkçeleşmesine, alınan bunca aşamalara karşın hâlâ aramızda Arapça/Farsça ve Osmanlıca özlemcileri var. Anadilimizin kaynağından süzülüp gelmiş birtakım sözcükleri, terimleri yadırgayanlar var. Adam söze "Türk'le, 'Türklük'le, "Türk milliyetçiliği" ile giriyor.

Konuştugu dile bakıyorsunuz, ne Türklük'le, ne Türk milliyetçiliğiyle ilgisi ilişkisi var. Dilin bireyde özgüven oluşturunca, yaratıcılık kazandırıcı; toplumda kurumlaştıran, ekinleştiren ve toplumsallaştıran işlevini görmezden, bilmezden geliyor. Belleğinde yer etmiş birtakım içi geçmiş kavram ve savsözlerle "*İfade-i meram*"a kalkıyor. Dilin, bireyin kendini *diyem*mesi, toplumsal katılım aracı, paylaşım aracı... olduğu gerçeğini göremiyor. Örneğin; "*Müslüman Türkiye*" "*Müslüman Türk Devleti*" diye söze başlıyor. Kendi karinesinden birtakım düşsül uluslar, düşsül devletler üretiyor. Oysa, ne "*Müslüman Türkiye*" ne de "*Müslüman Türk Devleti*" adında bir devlet ya da ulus var yeryüzünde. Evet, "*Türkiye Devleti*" adında bir devlet ve "*Türk Uluğu*" adında bir ulus var yeryüzünde. Ancak bu *devlet* ve bu *ulus*, devletin niteliklerini belirleyen hiçbir temel yasasında "*müslüman*" olarak nitelenmez. Yürürlükteki Anayasasına göre "*Türkiye Cumhuriyeti.. Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir..*"

Atatürk devrim ve ilkeleri, özünde dını, dinsel birtakım inak ve kuralları değil; "*Dinsel ve etnik köken ayrımı gözetmeyen, bu özellikleri ve özel kimliği özgürce açıklama olanağı vererek her yurttaşı tam eşitlikle kucaklayan Atatürk milliyetçiliği ile tüm hak ve özgürlüklerin, bağımsızlık, egemenlik, çoğulcu, katılımcı kurallar ve kurumlar düzeni olan demokrasinin güvencesi, siyasal, hukuksal ve ulusal birliğin ögesi; toplumsal barışın, aydınlıkma ve çağdaşlaşmanın üçü gücü olan laikliği..*"(1) temel almıştır. Atatürk, ulusal

(1) Yekta Güngör Özden, *Anayasa*, "Seçkin Yayınevi, Önsöz"den.

bağımsızlık savaşını kaynağından üreterek insel (beşeri) bilimlerin verileriyle donattığı laikliği, ulusumuzun varlık nedeni, yaşam dinamığı olarak gündeme getirmiştir. Atatürk devrim ve ilkeleri sürecinde "dil devrim" salt dilin sadeleşmesi, yabancı sözcük ve kurallardan arındırılması işlemi olarak görülmemelidir. Atatürk önderliğinde Türk dil devrim, Türkçenin anlatım yeteneğinden yararlanarak, bütün kurum ve kurallarıyla derneşik ve laik bir toplum düzeninin kurumlaştırılması olarak algılanmalıdır. Öğrenmenin ve düşünmenin temel aracı olan dilin bu işlevinden yararlanarak, insanı/toplumu sıkboğaz eden bilgisizlik çemberini kırmak; inancın yerine usu, dinin yerine bilimi ve bilimseli koyarak uygar dünyaya katılma devrimini olarak değerlendirilmelidir Türk dil devrim.

Emin Özdemir demişleyin, bir "avurdu yelli" de Hürriyet'te var. Bakın ne diyor: "Konuşma ve yazı dilinde benî çok ifrit eden yeni ukalalıklardan birisini, 'Allah' sözcüğü yerine 'Tanrı' kelimesinin kullanılması oluşturuyor. 'Allah bağışlasın' yerine 'Tanrı bağışlasın' türünden bir uydurukça duyduğumda bütün cınlerim başıma sıcıyor. Tüylerim diken diken oluyor. Çünkü 'Allah ızası için' diye el uzatan dilenciyi 'Tanrı versin' şeklinde yapay bir lisanla savmak benim anadıl hazinem içinde yer almıyor. Müslümanlıkla yoğrulmuş aidiyetim bu abesliğe ızın vermiyor."(2) Bu çokbilmiş ve avurdu yelli yazarımız "Allah", "Tanrı", "Rabb", "İsa-Mesih" kavramlarından girip "Güneş Dil Teorisi"nden çıkar görünerek dibtini bilmediği, bilemeyeceği denizlere dalıyor. En sonunda da baklayı ağzından çıkarıyor.

(2) Hürriyet, 2.8.1994.

"Zira, Allah tarihimizi, Tanrı ise tarih öncemizi simgeliyor. Ve bugün hâlâ Tanrı'ya karşı Allah'ı savunmak gerekiyor, tarih olmadan tarih öncemiz olabileceğini sananlar ise tekrar yanılıyor" diye de kocaman kocaman laflar ediyor. Dilinin altındaki belli. Tarih/toplum ne varsa müslümanlıkla başlar, demeye getiriyor. İslamdan önceki Türklüğü yok sayıyor. Bir de kehanette bulunuyor. "Tarih olmadan öncesi olmaz" diyor. Tarih, kendi deyişleyle bir uydurukça değil ki. Tarih, başlangıcı birtakım olay/olgu ve varsayımlarla belirlenebilen, sonsuza açık bir süreçtir. Bu sürecin öncelleri ve öncülleri bilinmeden ya da varsayılmadan bugünü ya da geleceği bilinebilir, varsayılabilir mi? Sonra Arapın Allah sözcüğü birtakım dinsel belgelerde kullanıldı diye, ondan öncesini nasıl yok sayarsınız? Açın bakın İslam'dan önceki Arap ozanlarının seçkisi "Muallakad"ı, kaç yerde Allah sözcüğü ile karşılaşacaksınız. Arapçada Kuran'dan önceki Allah kavramı çok daha kapsamlı ve insel yaşamla içiçedir. Kuran, kavramı daraltarak almış ve belli bir varlığa sınırlamıştır. Tanrı sözcüğü ise hem doğasal, hem de insansal içeriğiyle çok daha anlamlı, çok daha kapsamlı bir kavramdır. Arap dilinin ürünü olan "Allah" sözcüğünün, dinsel bir nesneye özgülennmiş bir kavram olarak Araplar tarafından kullanılması çok doğaldır. Ancak ben Türküm. Dilim de Türkçedir. İnancımı, yakarımı Türkçe olarak açığa vurmam neden doğal sayılmasın? Tapınacağım şeyi anadilimle adlandırmam neden yadırgansın?..

Aynı yazısında çokbilmiş yazarımız, bir inci daha yumurtluyor: "Allah, dillerin yapısını belirleyen kimlik şuurunu içeriyor." Nedenmiş o? Din birliği, inanç birliği

dese neyse. Dillerin yapısıyla, dillerin kimliği ve "şuuru" ile ne ilgisi, ilişkisi var *Allah* kavramının. Bunca Hristiyan toplumları, bunca çok tanrılı dinlerle yaşayan uluslar, Museviler, ateşe, doğaya tapanlar tek "*Allah şuuru*" ile mi derneşip kurumlaşıyor? Hayır. Eloğlunun umurunda bile değil kimin neye inandığı, neye tapındığı. Dilini, dil bilincini inanç, tapınma aracı olarak değil; ulusal örgenleşim, bilimsel yaratı ve üretili aracı olarak yoğunlaştırmanın, varsıllaştırmanın yol ve yöntemlerini arayıp buluyor. Gelecek kuşaklarda bunun bilincini oluşturmaya çalışıyor. Çağımızda insanlar/toplumlar, geçmişlerini, bugünlerini ve geleceklerini birtakım dinsel/inaksal şablonlarla değil, ürettikleri bilimsel/matematiksel ürünlerle ölçümlüyorlar. İnsanlara, gelecek kuşaklara birey kimliği kazanmanın, ulusal katılımcılığın ve insansal yaratıcılığın onursallığını duyumsatıyorlar. Bilmem hangi din ve inanç hamuruyla "*yoğurulup*", bilmem hangi dinde ya da inançta "*aidliyet kimliği mensublyeti*"ni öğretmek gibi, sapkınlığa düşmüyorlar.

Bu yazıyı yazarken 13 Ocak 1973 günü aramızdan ayrılan öğretmenim *Sabahattin Eyüboğlu*'nun bir sözünü anımsadım. Roman tekniği, roman kurgusu ve bu arada İtalyan faşizminin topluma bakışı üzerinde tartışmak için *Carlo Levi*'den çevirdiği ve "*İsa Bu Köye Neden Ugramadı?*" adını verdiği bir metin getirmişti sınıfa. Metin sınıfta topluca okunduktan sonra tartışılmasına geçildi. İlk söz alan arkadaşımız "*Öğretmenim, bu metinde Tanrı ile insan, doğa ile Tanrı içiçe, köy halkı, insanlar bizimkilere, bizim köylere benziyor. Verilmek istenen iletli birbirine karışıyor...*" deyince, *Sabahattin Eyüboğlu*, o tatlı ve yüreklendirici

g l msemestyle; "Tamam tamam. Yakaladığın yeri bırakma. Otur ve arkadaşlarını dinle." diyerek arkadaşımızı öd llendirmişti.

Ah, ş u düşünmek denilen onurlu eyleme bir girebilsek!..

(Çağdaş Türk Dili, Mart 1995)

"ADIMIZ ANDIMIZDIR"

"*Adımız andımızdır*" tamlamasıyla ilkokulun 3. sınıfında karşılaştığımı anımsıyorum. Okumayı sökmeye başladığımda, pervaneli radyonun bulunduğu "*Okuma odası*"na gider, gazeteleri karıştırırdım. Oda'ya birçok dergi ve gazete gelirdi. *Ulus*, *Köroğlu* ve *Karagöz* gazeteleri elden ele dolaşırdı. *Ulus* sözcüğünün altında alt başlık olarak verilen "*Adımız andımızdır*" tamlamasının ne anlama geldiğini kavrayabilmem ve *Ulus* sözcüğü ile ilgisini kurabilmem için aradan yıllar geçmesi gerekiyordu.

O günlerden beri *ad*'lar ilgimi çeker; dillerin *adlandırma* yeteneği karşısında çoğu kez çözümsüzlüğe düşerim, ürküye kapılırım. *Dil*'in, salt *adlandırımlardan* oluşan bir dizge; *İNSAN*'ın, salt *adlandırımlarla* uğraştığı, birtakım *ad*'larla, *adlakımları*

ile düşündüğü; bu yüzden de birtakım ad'ların kavramların tutsağı olduğu kuşkusuna kapılırım. Nermi Uygur, *Dilin Gücü* adını verdiği yapıtının bir yerinde İsis söylencesini özetledikten sonra şu sonuca varır: "... Adların insanın varoluşundaki yeri, değeri hiçbir şeye benzemez. adlandırma insanı insan yapan etmendir.* (s. 105) Varlıkları, görüntüleri ve adlarıyla bütünleştiririz anlağımızda. Kimi kez neden, *masa*'ya *sandalye* ya da *sandalye*'ye *masa* denilmedi diye düşünür, usumu oynatacak duruma gelirim. Ad değişimlerini hiç içime sindiremem. Bizim Akkışla yöresi halkı Bayat boyunun Kuzugüdenli oymadığından olur. Akkışla'nın adı da, Abdülhamit dönemine dek Kuzugüdenli Kışlağı imiş. Ben zaman zaman bu Kuzugüdenli sözcüğünü takma olarak kullanırım. Soyadın Farsça, kimse anlamıyor, madem kullanıyorsun, soyadını değiştir, Kuzugüdenli yap diyenler oldu. Yapamadım, yüreğim elvermedi. Öyle yaparsam, kendi kendimden kaçacakmışım; kendi kendimi, geçmişimi yadsıyacakmışım gibi geldi barfa. Oysa nice insan salt soyadını değil, ilk adını bile değiştiriyor, geçmişini yok sayabiliyor; dönüş gemilerini ateşe verebiliyor.

Geçenlerde bir dostum, hadi İ.K.'ye gidelim. Okulda senden bir yıl sonradır, ama tanırsın, iyi bir iş kurdu, kutlayalım, dedi. Vara vara vardık ki, İ.K. dediği kişi bizim İbiş Kırboğa çıkmasın mı? İbiş'i İbrahim yapmış. Kırboğa'yı Kalemoglu'ya çevirmiş, olmuş sana İbrahim Kalemoglu. Oysa adamın ne kalemle ilgisi var, ne de kitapla. Epey oluyor, Coşkun Yiğitbaşı adında birinden bir yılbaşı kartı almıştım. Uzun süre bu Yiğitbaşı'nın kim olduğunu

çıkaramadım. Nice süre sonra öğrendim ki, Coşkun Yiğitbaşı olan kişi, Köy Enstitüsünden arkadaşımız Senem Cırık değil miymiş. Bir de yıllar önce Afyon Lisesinde beraber çalıştığımız Murtaza Dankı adında bir öğretmenden vardı. Daha sonra, bir öğrencisine sarkıntılıktan soruşturma geçirdiğini ve ceza aldığını duymuştum. Bir nedenceyle illerin millî eğitim müdürlerinin adlarına bakarken Tümtürk İslamoğlu adında birine takıldım. Araştırırken, bilenlerden biri uyardı, o dedi, senin bildiğin M. Dankı. Adını da soyadını da değiştirdi böyle oldu.

Ad'ın çağrışımından birtakım yarar ummayan ya da asıl adıyla birtakım olumsuzluklara, çamurlara bulaşmayan birinin, adından ve soyadından kolay kolay uzaklaşabileceğini sanmıyorum. Ad ve soyadı değiştirmek eylemi, bir tür kişilik bozumu, bir tür kaçıştır. Geçmişin birtakım kirlenmişliğinden, olumsuzluklarından kurtulma çabasıdır. Geçmişten kaçarak, yeni bir sığınak aramak girişimidir. Şundan belli ki, adlarını ya da soyadlarını değiştirenler, güçlü görünmek için ya kansoycul birtakım sözcüklere ya da dinsel birtakım kavramlara sığınıyorlar. Örneğin; Türkmenoğlu, Avşaroğlu, Çerkezoğlu, Germiyançoğlu, Uzunhasanoğlu, vb. ya da İslamoğlu, Hocaçoğlu, Hatipoğlu, Hacıeminoğlu, Kadioğlu, vb. gibi. Dinsel sözcük ve kavramları, çoğuncası, politikaya soyunanlar kullanıyorlar. Kendi çevremden biliyorum. Soyadı *Değirmenci* olan bir dostum, partçiliğe başladığının ertesi günü mahkemeye koşmuş, soyadını *Ramazanogulları*'na dönüştürmüştü; dinsel birtakım ilâhîlere kapı aralamak için.

Ad'sız varlık olamayacağı gibi, ad'sız insan da

kendisi olamaz. Ad, insanın kişiliğine bağlı, onun özü ve tam bir özetidir; kişinin bedensel ve tinsel varlığının göstergesidir. Dilsel bir tür üretilen sözcük, herhangi bir varlığın ya da kişinin adı olunca, kendiliğinden bedensel ve tinsel, maddesel bir içerik kazanır, özelleşir, ekinel, toplumbilimsel bir katkı yüklenir. Bir Yargıtay kararına göre ad, "... kişileri belirleyen, birbirinden ayıran sözcüktür. Her insanın kendine özgü bir kişiliği olduğundan, bu kişiliğinin başkalarından ayırt edilmesini istemek de onun en doğal hakkıdır. Bu nedenle de ad üzerindeki hak, nitelik bakımından tıpkı kişinin yaşamı ve onuru gibi, onun kişilik hakkıdır. Hiçbir kişi ya da kurum, kişinin rızası ve onayı olsa bile buna dayanarak, tanınan bir adı yok sayamaz, kişiyi ad'sız bırakamaz." (Cumhuriyet, 11.6.1992)

Dil adını verdiğimiz insel sürecin en karmaşık, en gerekli tansığı olarak algılıyorum ad kavramını. Bir düşünelim, diller kendi içlerinde böyle bir tansığı üretmemiş olsalardı, nasıl düşünür, nasıl kavradık bunca karmaşık dünyamızı. "Görünüşte pek bir varlığı, ağırlığı, önemi yokmuş gibi gelir adların. Havada bir titreşim, kâğıtta bir lekecik. Ne kulağı işitmeye, ne de gözü görmeye zorlayan gücü var adların. Evrenin sonsuzluğunda adın kapladığı uzay parçası belli belirsiz bir kıy bucak bile değildir. İnsanın ayırıcı niteliği her şey bitti de böylelikle adlara mı kaldı? Bilim, teknik, din, felsefe gibi kültür başarıları ne güne duruyor? Ama bir şeyin önemi doldurduğu uzayla ölçülmez. Tümünüyle insan dünyasının kendisi evrenin kaçta kaç? Bilme, tekniğe, daha da başka insan yaratılarına gelince, işte bunların hiçbirisi adlandırma olmadan gerçekleşemez. Bilimin de, teknolojinin de, insanla ilgili başarı diye ne varsa

herşeyin vazgeçilmez koşuludur dil. Yokluğunun doğuracağı kültürce eksiklikleri tasarlamaya kalkışmak gülünçtür. Çünkü dilsiz ne kültür diye birşeyimiz olurdu, ne de biz kendimiz olurduk. Hayvanlar arasında bir hayvan türüydük o zaman. Biz herşeyden önce dilimizle insanız, dilimizden ötürü insan oluyoruz. (N. Uygur, a.g. yapıt, s. 106) Ve de adımızla; adımızdan dolayı.

Not: Yazıda geçen ad değiştirmelerle ilgili olaylar gerçek, fakat kişi adları yakıştırmadır. A.D.

(Türk Dili Dergisi, Mayıs-Haziran 1994)

ÖLÜMÜNÜN 33. YILINDA HASAN ÂLİ YÜCEL ve DİL DEVRİMİ

"Cumhuriyet, laiklik ilkesiyle ulusumuzun ana sorunlarından birini doğaüstü görüşten alıp, doğalçı anlayışa getirerek toplum yaşamımızda kesin, verimli bir değişme yaptı. Onun içindir ki, 1923 yılından önceki yüzyıllar uzunluğunda bir dünya görüşü, tarihe karıştı ve göçtü; 1923 yılından bu yana yepyeni bir anlayış filizlenmeye başladı. Bütün bu yenilikler, köklü önlemler, devlet ve ulus kalkınmaları; hep bu kaynaktan fışkırdı, hep bu devrimci özden hızını aldı." Köy Enstitüleri Dergisi'nin 1. Sayısına yazdığı "Ülkümüzün Yolculuğu" başlıklı yazısına bu sözlerle giriyor, dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel. Daha sonra şu sözlerle noktılıyor dergideki uzun yazısını:

"Bütün bu düşünceler, bir anaftıkırde toplanıyor: Ne

İçin yaşadığını bilmek. Fikrîlerin en gücü. Başı ve sonu. İşte ülkü budur. İyi yaşayarak, yaşamamızın amacını iyi bilerek ve ona yaklaşmanın mutluluğunu duyarak, kaderimizin bizi getireceği son an'a, güleryüzle ve de gözümüz arkada kalmaksızın varmak... Yaşamı, görevin bittiği anda bitirmek... Ne aldatmak, ne aldatmak; ne avırmak, ne avutmak. Gözü pek, yüreği yumuşak olmak. Doğruyu, kuşun ötmesi gibi sıkıntısız söyleyebilmek. Doğanın yok ettiği anda toplumdaki varlığının en yükseğine varmak. İnandırmayanları inandırmak. Küsmeden, kızmadan sapıkları yola getirmek; uyuyanları uyandırmak. İğrenmeden kirlileri temizlemek. (...) Ulus için yaşamada biriz, ölmeye berabersiz. Türk olmanın mutluluğunda kardeş, Türk'ü mutlu etmeye arkadaş ve ülküdasız."(1)

İşte Hasan Âli Yücel bu. Diliyle, söylemiyle ve yaşam felsefesiyle yüce bir devlet adamı Hasan Âli Yücel. Yaşamını, görevinin bittiği yerde noktalamış. Devrim önderleri, toplumları sarsan, sallayan ve doğrultusunu değiştiren kişilerdir. O sarsılan, sallanan ve doğrultusunu değiştiren toplumlar; yerleştikleri yeni doğrultuda sarsıntılarını dindirmek, sallantılarını durdurmak ve yeni doğrultularında yol almak isterler. O zaman da, devrim önderinin kafasındaki uzak erimleri görebilen, bireylere kişilik, toplumlara yeni kimliklerine uygun yaşama sevinçli, gelecek umudu kazandıracak yapıcı, yaratıcı insanlara gerekseme doğar. Sarsılan, sallanan toplumun çatlaklarını onlar onarır, yollarına çıkacak engellerin aşılmasına onlar öncülük ederler, çakırdikenlerini

(1) H.Â.Yücel, Köy Enstitüleri Dergisi, Sayı 1. 1943

onlar ayıklandılar. Türk devrimini, o devrimin önderi Atatürk'ü en iyi anlayan devlet adamlarından biriydi Hasan Âli Yücel. Anladığı gibi de uyguladı, uygulama çabası içinde bulundu. Önüne çıkan, yoluna çıkanları hiçbir engel karşısında ne duraksadı, ne döndü, ne de ödün verdi. Yaşamı boyunca inanmayanları inandırmak mutluluğunu yaşadı, sapkınları yola getirmek savaşımlarını verdi. Ne küstü, ne darıldı. Ne geriledi, ne duraksadı. Ne üstleri karşısında el ovuşturdu, gerdan kırdı, ne de aslarını tekmeledi, ispiyonladı.

Hasan Âli Yücel, laik bir devlet adamıydı. Laiklik olmadan, devrimin yerleşemeyeceği, İslam ortaçağı çemberinin kırılmayacağı kanısındaydı. Bunun için de, öncelikle Kur'an ve tapırma dilinin Türkçeleşmesinden yanaydı. H.Â. Yücel'e göre: *"Kur'an, okunacak şey demektir. Yani okuma kitabı. Mübin, beyan eden, açıklayan anlamındadır. Dînimizin temeli olan kutsal kitabı, gizli anlamlar dolu bir sırlar dergisi gibi görüp gösterenler, Allahın kendi kitabındaki açık seçiklik hükmüne ve iradesine karşı koymuş olurlar."*(2) Yücel bu açıklamasını, *"insanın ancak anlamını bildiği sözleri benimseyebileceği"* yargısına dayandırıyor. Dil devrimine bunun için gerekseme duyulduğunu; insanları, toplumları kaynaştıracak olan biricik etkenin, anlamı ve kapsamı bilinen sözcükler olduğunu açıkladıktan sonra, *"bizim dilimiz Türkçe"* diyor ve görüşlerini sürdürüyor: *"...Dil değişimine inananlar, ona yürekten katılanlar, evrimizde oturup düzgün kafiye, Nedim ağzından gazeller yazarak kendimizi ve iki-üç tiryakiyi eğlendirmek hevesinde değiliz. Bizim*

(2) H.Â. Yücel, Hürriyet Gene Hürriyet, 2. Cilt, s. 26.

bütün düşüncemiz, derisi katılaşmış elleriyle sabanını tutan, çatlak topuklu, çorapsız ayağıyla yurt topraklarının göbeğine basan yurttaşlarımızın dediğini anlamak, istediğini yapmak, yapmasını istediğimizi ona kolayca anlatabilmektir. İşte Öztürkçe, bu kaygıları, bu dilekleri, bu ülküleri anlatan; bu kaygılarda, bu dileklerde, bu ülküde ulusun anlaşmasına yarayan bir dildir." (3) Sevgili Yücel ülkü sözcüğünü nasıl bir rahatlıkla, nasıl bir sevecenlikle kullanıyor değil mi?... Bir başka yazısında, konuşma diliyle yazı, dili arasındaki açıklığın dil devrimini için en büyük sakıncalardan biri olduğunu vurgulayan Yücel, şöyle diyor: "Dil değişiminin kalın çizgisi; düşünmede, konuşmada, yazmada Öztürkçe'ye varmaktır. Hepimizin ilkönce yapacağımız iş, kafamızın içeri Türkçeleştirmek olmalıdır. Öztürkçe düşünmeye kendimizi alıştırmaksızın, ne güzel Türkçe söyleyebiliriz, ne de güzel Türkçe yazabiliriz." (4)

Hasan Ali Yücel, Milli Eğitim Bakanı olur olmaz, bir yandan Bakanlığının yeniden yapılanmasını sürdürürken, öte yandan Tercüme Bürosu'nun kurulması ve Batı klasiklerinin Türkçeye kazandırılmasıyla uğraşır, dilin Türkçeleşmesi, özellikle bilim dili terimlerin, Türkçeleştirilmesi için savaşım verir. O zaman bakanlığına bağlı olan üniversite ve yüksek okullara genelge üstüne genelge göndererek, işlenen derslerde Öztürkçeye önem verilmesini ve bunun öneminin öğretim üyelerine, öğrencilere duyumsatılmasını; her dalda bilim terimlerinin Türkçeleştirilmesi için özel

(3) H.Â.Yücel, Pazartesi Konuşmaları, s. 44

(4) A.g.y., s. 46

yarkurullar oluşturulmasını önerir. Örneğin Ocak 1941 tarihini taşıyan bir genelgesinde şunları der: "Dilimizin ulusal bir kimlik kazanması yolunda terimlerin büyük önemini gözönünde tuttuğumuz, gerek Türk Dil Kurumu'na gerek yüksek bilim kurullarımıza bu konuda çalışmalar için yakın bir ilgi gösterdiğimiz ve direktifler verdiğimiz sizce de bilinmektedir. Bu ana sorunun bir parçası olarak hukuk terimlerimizi de ele almak gerektir. Bunun için kanunlarımızın başı ve temeli olan Teşkilâtı Esasiye'den başlamak en doğru yol olacaktır inancındayız. Ana kanunumuzla ilgilenen profesörlerle el ve işbirliği yaparak, en çok iki ay içinde dilbilgisi kuralları ve kelime bakımından en ileri emeği ve dikkati harcayarak bu kanun maddelerini başından sonuna kadar Türkçeleştirip, varılacak şekli Bakanlığımıza göndermenizi, takdir edeceğinize şüphe etmediğimi ehemmiyetle rica ederim. Maarif Vekili Hasan Âli Yücel." Bu yazı, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne yazılmıştır. Rektör, genelgeyi, gereği için Hukuk Fakültesi Dekanlığına yollar. O sıralarda Dekan da, gerici gericisi, Ali Fuad Başgil'dir. Ve de gerek Kur'an dilinin, gerekse yasa dilinin Türkçeleştirilmesine ve dil devrimine şiddetle karşıdır. **Hatıralar** adını verdiği kitabında sayfalar boyu bu genelgeden söz eder. Dil devrimine ateşler püskürür. "Türk tefekkür hayatının yüz seneden evvel yoluna girmeyeceği..." kehanetinde bulunarak, Anayasa yerine "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu" demenin asıl halkın dili olduğunu savunur. Bilindiği gibi, devrim kuralları yürür ve Anayasanın dili Türkçeleşir. Bu çalışmalar sırasında Milli Eğitim Bakanı olan H.Â.Yücel, aynı zamanda Türk Dil Kurumu'nun da doğal başkanıdır.

Çalışmaları yakından izlemektedir. Son günlerinde kendisini evinde ziyaret eden H.Â.Yücel'in kızı Canan Eronat'a Ömer Asım Aksoy, H.Â.Yücel'in, dilimizin Türkçeleştirilmesine, bilim terimlerinin Türkçeleştirilmesi için harcanan çabalara ve Anayasa dilinin Türkçeleşmesine büyük destek ve katkısı olduğunu söyler.(5)

H.Â.Yücel'in en büyük özelliklerinden biri, çevresinde, yanında yakınında bulunan herkesi, başarılmasını istediği işin çevresinde toplayabilmesi ve onların ilgi ve dikkatlerini o iş üzerinde yoğunlaştırabilmesidir. Oysa daha başından, bakanı olduğu partisi içinde bile yapayalnızdır H.Â.Yücel. Fakat o yapayalnızlık içinde bile çağdaş bir bakanlık yapılması oluşturabilmiş, kendisinden önce ve sonra hiçbir bakanın el atamayacağı işlere el atmış ve o başarılarıyla Cumhuriyet tarihine saygın bir devlet adamı olarak geçmiştir.

Teknik öğretimin çağdaş bir yapıya kavuşturularak kurumlaştırılması; üniversitelerin özzerleştirilmesi; Öğrtmen Kursları ve Köy Enstitüleri gibi dünyada örneğı bulunmayan iki eğitim kurumuy-la üretilerek Cumhuriyet eğitimciliğine çağdaş boyutlar kazandırılması; resim-heykel müzelerinin açılması ve Devlet Tiyatrosu'nun kurumlaştırılması; beş yüze yakın evrensel değer taşıyan başyapıtın Türkçeye kazandırılması, vb. hep H.Â.Yücel döneminin başarılarıdır. Türk toplumu, Türk ekini ve ekonomisi, Türk eğitim ve sanat düzeni asıl devrımı O'nun döneminde yaşamış; laik içeriğı O'nun döneminde ka-

(5) Canan Eronat'ın görüşmesinde Ö.A. Aksoy'un kendi sesinden bant.

zanmıştır. Şimdi O'nun, "Dil Bayramından Esitiler" adını verdiği şu sözlerine bakalım: "Atatürk, Dil Devrimi ile, Kurtuluş Savaşı sonunda bağımsızlığa kavuşturduğu Türk ulusuna 'Kültür bağımsızlığı'nı da kazandırmak istiyordu. 'Genç Kalemler'den beri dil üstüne zihni yormuş, düşünce söylemiş olan Ziya Gökalp de 'yabancı dillerden kelime alınır, fakat kaide alınmaz' demişti. Ama sözcük alırken kuralların ayırda olmaksızın dile girmesini önleyememişti. 'İdeal' için uydurduğu 'mefkure', 'realite' için yaptığı 'şe'niyet' sözcüklerinde kendi koyduğu kurallar bile doğal olarak bozuluyordu. Şu halde Türkçeyi bağımsızlığa kavuşturmak için başka ilkelere gerekmemiz vardı. İşte Atatürk, Dil Devrimi ile bu temeli aramak ve aratmak istiyordu. Ararken, Tarih Kurumu'nda olduğu gibi, sınırlı üyeli bir kurum düşünmedi. Bir akademi de kurmadı. Olanak bulursa bütün Türk aydınlarını, hattâ bütün Türk ulusunu bir araya gettirdi. Çünkü ekin sel ruhu n kurtuluş bilincini onlara aşıl amak, sindirmek dileğindeydi."(6)

33 yıl sonra dönüp H.Â.Yücel'den kalanlara bakıyoruz. Bütün kötücüllerin, bütün Atatürk ve devrim düşmanlarının yerden yere çala çala eskitemedikleri; taştan taşa vura vura kırıp parçalayamadıkları kurumlar, kuruluşlar, yapıtlar. Sırasında devletin, kimi hükümetlerin, övünç iletisi olarak yabancılar önüne çıkarmaktan çekinmedikleri yapıtlar, yaratılar. Fakat neye yarar. Bunca yapının sahibi, bunca dürüstlüğün örnek adamı H.Â.Yücel gene yapayalnız. Bir gecede 30-40 üniversite birden dikildi. H.Â.Yücel'in

(6) H.Â.Yücel, Hürriyet Gene Hürriyet 2. Cilt, s. 260.

özerklik temelini attığı üniversite sayısı yoz bir düzlemde, 50'yi 60'ı buldu. H.Â. Yücel'in turnağı olamayacak, gölgesi olamayacak insanlar adına üniversiteler kuruldu. Fakat eşsiz insanın, o eşsiz devlet adamının adını, herhangi bir üniversite ya da herhangi bir fakülteye vermek hiç kimsenin usuna gelmedi. Vay bizim adamlığınıza, vay bizim insanlığınıza."

(Abece, Şubat 1994)

UNUTULMAZ EĞİTİMCİ HASAN ÂLİ YÜCEL

Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, *Hasan Âli Yücel* için şu yargıyı vermiş: *"Hasan Âli Yücel, eğitim ve kültür alanında yaratıcı ve üretici'döneme damgasını vuran ve bu görevde en uzun kalan devlet adamıdır."* Haklı bir yargı. Ne var ki dürüstlüğü, çalışkanlığı, yaratıcılığı ve üreticiliğiyle dünya devlet adamları ve dünya ünlüleri kaynaklarında hakettiği onurlu yeri almış olan H. Â. Yücel, kendi ülkesinde o sıcaklığı bulamamıştır. Bugün H.Â. Yücel'in özerkliğe kavuşturduğu hiçbir üniversitede, onun adına açılmış ne bir fakülte var, ne bir kütüphane, ne de bir salon. Bir gecede 30-40 üniversite ve yüzlerce fakülte açabilen ve bu üniversite ve fakülteleri, H. Â. Yücel'in tırnağı ya da gölgesi bile olamayacak kimselerin adına sunan TBMM, nedense H.Â. Yücel adını bir türlü

anımsayamamıştır. Daha dün, eski İki Milli Eğitim Bakanının adları Ankara'da İki okula verildi. Adları okullara verilen bakanları İise son sınıftan öğrencilere sordum. Kim, neyi olduklarını bile anımsayamadılar.

Oysa, H. Â. Yücel'in bakanlığı döneminde kurup kurumlaştırdığı eğitim, sanat ve ekın kurumları dım-dık ayakta duruyor. Alınız kız ve erkek sanat okullarını, alınız Devlet Tiyatroları'nı, alınız Devlet Konservatuvan'nu ve Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nı, alınız 1950'lerden sonra ocaklarına İncir dikilen eğitim kurslarıyla Köy Enstitülerini. O Köy Enstitüleri ki, yobazın, toprak ağasının, köktendincinin, uşaklaşmış politikacının bütın çamurlamalarına karşın hâlâ İşın sıcaklığını, etkisini sürdürüyor. Aklınıza gelebilen on eğitimciden, on sanatçıdan, on yazar ve ozandan sekiz, dokuzu Köy Enstitüsü kökenli olarak karşınıza çıkıyor. Daha ne yapmalıydı H. Â. Yücel? Cumhuriyet döneminin ilk eğitim kurultayını toplayan o, ilk ahlâk kurultayını, ilk basın kurultayını toplayan, da... Türk Milli Eğitimi'nin beyni yerine koyduğu Talim ve Terbiye Kurulu'nu oluşturan ve bir tercüme bürosu kurarak beş yüze yakın Batı klasığını Türkçeye kazandıran da. Salt üretici-yaratıcı devlet adamlığıyla da yetinmiyordu H.Â. Yücel, durmadan okuyup yazıyor; anayasa dilinin Türkçeleşmesi, din dilinin, özellikle de İbadet dilinin Türkçeleşmesi, okullarda öğretimin öztürkçe ile yapılması ve bilim terimlerine Türkçe karşılıklar bulunması için çırpınıp duruyor. Bununla da kalmıyor, şİirlerden denemeye, felsefeden mantığa yüzlerce şİir-makale yazıyor, sayıları yırmıyı aşan kitap çıkarıyor, resme tutuluyor, besteler yapıyor. Ondan sonra da dönüp diyor ki, *"Bizim bütın düşüncemiz, nasırlaşmış*

elleriyle sabanı tutan, çatlak topuklu çorapsız ayaklarıyla bu kutsal topraklar üzerinde yaşayan yurttaşın dediğini anlamak, istediğini yapmak ve yapmasını istediğimizi ona kolayca anlatabilmektir. İşte öztürkçeden amaç budur." Sonra şunları ekliyor: "...Ne için yaşadığını bilmek. Düşüncelerin en gücü. Başı ve sonu. İşte ülkü budur. İyî yaşayarak, yaşamın amacını iyî bilecek yaşamak. Varacağımız son ana güleryüzle ve de gözümüz arkada kalmaksızın varmak. Yaşamı, görevin bittiği anda bitirmek. Ne aldanmak, ne aldatmak, ne avurmak, ne avutmak. Gözü pek, yüreği yumuşak olmak."

İşte Hasan Âli Yücel bu. Diliyle, söylemi ve felsefesiyle yüce bir devlet adamı H. Âli Yücel. Yaşamını, görevinin bittiği yerde noktalamış bir er kişi.

Onu bugün ölümünün 33. yılında vefalı Türk aydınları saygıyla anıyor, ilgisiz politikacılara bu sıcak sevgimizi duyuruyoruz.

(Cumhuriyet Gazetesi, 26 Şubat 1994)

ÖĞRENME VE ÖĞRETME ÖZGÜRLÜĞÜ

Çağdaş eğitilimin temel ilkelerinden biridir, öğrenme ve öğretme özgürlüğü. Bu konuda gündeme getirilen savsöz; *"Elerkisel bir yaşam, elerkisel bir toplum için herkes bildiğini özgürce öğretmeli; isteyen de, öğrenmek istediğini özgürce sorup öğrenebilmelidir"* biçiminde düzenlenmiştir. Ama nerede? Oysa bugün içeriden üsterme, dışarıdan dışalım yoluyla öğretmen arayışlarının yoğunlaştığı günleri yaşıyoruz. Öğretmenlik, bırakınız *tarı mesleği* olmayı, hiçbir özelliği, sanatsallığı, edınımlı olmayan, sıradan bir uğraş dalı olarak görülüp değeriendiriliyor. Bir zamanlar *"... odunu aday göstersem seçtiririm.. orduları yedekleriyle de yönettiririm..."* diyen karkuşı zihniyet, günümüzde eğitimi üstermeli, dışalımlı *öğretmenimsilerle de götürürüm* biçiminde hortlamıştır.

Derneşimci/dayanışmacı ve katılımcı çağdaş insan topluluklarının uç vermeye başladığı dönemlerden bu yana, özellikleri ve işlevine özğü yolu yöntemi olan, bir kurumlaşma aracı olarak algılanıp değerlendirilen eğitim/öğretim alanı, günümüz Türkiyesinde, özellikle de siyasal erki ellerinde bulunduranlarca, son derece çarpık ve çağdışı amaçlara kaynak ve araç olarak kullanılmak isteniyor.

Öncelikle bilimsel Kemalist derneşim kurumlarını (*Türk Tarih Kurumu'nu, Türk Dil Kurumu'nu, Halkevleri'ni, Köy Enstitülerini, vb.*), sonra da laik, elerkiyel eğitim/öğretim işlevini esenlikle yürütmeye yükümlü öğretmeni-eğitmeni yetiştiren kurumları ortadan kaldırarak işe girişen antikemalist zihniyet, bu alanda hemen bütün akaçları kendi öz değirmerine su taşıyacak yöne çevirmeyi de büyük ölçüde başarabilmiştir. Onlara göre eğitim/öğretim; anaokulundan üniversitesine, okul yapımından ders araç ve gereçlerine, öğretmeninden çenetim öğelerine değin bir *tecim*, bir *alavere* olgusu olarak gözlenip değerlendiriliyor; insanı özleştiren, özelleştiren, niteliklendiren bir örgenleşim kurumu olarak değil. Bugün çoğunluğu eğitbilimsel edinimden yoksun(1) kimselelerin elinde, bu yaşamsal konu, eğitene ve eğitileniyle, birtakım çağdışı-usdışı dayatımları, nedenini nasilini arayıp sormaksızın benimseyebilen uydu kişilikler, bilinçsiz tezgâhtarlar üreten folluklar olarak görölüyor.

(1) Milli Eğitim Bakanının bir soruya verdiği yanıtta anlaşıldığına göre; il ve ilçe milli eğitim yöneticilerinin yüzde 25'e yakını, orta dereceli okul yöneticilerinin yüzde 35'e yakını eğitbilimsel edimi olmayan, dinsel eğitim veren okul çıkışlıların elindedir. (Gazeteler 12.9.1987.)

Neden dersentiz, günü kutlanan, aralarından "yılın öğretmeni" seçilen ve kendilerinden "Atatürk ilke ve inkılâplarını iyi öğretmenleri..." istenen öğretmen, benim yaşımdakileri (altmış bir yaşımdayım) ve benden hemen sonrakileri yaşama hazırlayan, yüreklendiren öğreten değil artık. Bugün kıyıda köşede kalmış, tutum ve davranışları belli, gerçek yurtsever, gerçek ulussever, gerçek Atatürkçü öğretmen; Atatürk'ün, "... *Cumhuriyet sizden fıkrı hür, vıcdanı hür, ırfanı hür kuşaklar ister...*" diyerek büyük Türk Devrimini yayma ve yaşatma özgöreviyle yükümlendiği öğretmen de birtakım umarsızlıklar içinde, başına dolanan tutumsal ve siyasal açmazlardan kendini çekip çıkarabilecek güçte ve atılganlıkta değildir artık. Çağdışı dayatımların kaskacında "*çağ atladığımızı, transformasyon geçirmekte*" olduğumuzu söyleyebilen zihniyet, öğretmenin bugün, değil birtakım toplumsal olaylara katılmasını, öğrenci/veli ilişkilerinde yoğunlaşan sorunların üstüne gitmesini; zavallının kendi meslek sorunlarını, kendi özlük haklarını, kendi yasal haklarını istemesini, savunmasını bile çok görüyor. Başını dolandırıyor, soluğunu kesiyor. Örneğin basit gibi görünen bir küçük haberi gazeteden kesip saklamışım. Olay başkentte geçiyor. Haberin kaynağı olan öğretmen diyor ki: "... geçen gün ilçe öğretmenleri ve denetçileriyle bir sorunlar toplantısı yaptık. Gelin görün ki hangi sorununuzu ortaya attıysak, yöneticiler aman, dediler, yasaları eleştirmek olmaz, Bakanlığı eleştirmek yasaktır, Talim-Terbiye Kurulundan söz etmeyin, vb. böylece bütün sorunlar sözde çözümlendi(!)..."

Böyle diyor gazeteciye sorunları, soruları gırtlığında düğümlenen öğretmen. "Yılın başarılı

öğretmeni(!), Atatürk ilke ve inkılaplarını iyi öğretecek olan öğretmen(!) bugün öğrenme ve öğretme özgürlüğünden önemli ölçüde yoksundur. Nasıl, şurada burada, kimi içtenliksiz/sözde Atatürkçüler, "Atatürk ilke ve inkılapları" diyor, fakat ötesini getiremiyorlarsa; gerçekten Atatürkçü öğretmen de, elerkişel anlamda öğrenme ve öğretme özgürlüğü olmadığı için, tıpkı onlar gibi ve onlara öykünerek "Bugün dersimiz Atatürk ilke ve inkılapları çocuklar" diyecek ama sonunu getiremeyecektir. Hele bir getirsin de görelim. Sözün sonunu getirir de *laiklik* derse; "çocuklar, Atatürk ilkelerinin ve büyük Türk devriminin temel dayanağı laiklik ilkesidir. Laiklik, bugün kımlerinin kasıtlı olarak sapturdıkları gibi, salt din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması biçiminde sınırlanamaz. Laiklik, birey ve toplum yaşamının birtakım dinsel/ınaksal açmazlardan kurtarılması; toplum ve devlet yaşamında usun öne çıkarılarak Atatürk'ün ınlediği 'bilim ve fen' yolunda yürünmesi; yani insanın özgürleşmesi, yabancılaşmışlıklarını aşarak kendi asıl yaratıcı ve üretici gücüne dayanıp güvenmesi, bu yönde bilinçlenmesidir..." derse ne olur? Hemen bir denetçiyi tepesine dikerler öğretmen. Denetçinin ilk sözü de şu olur: "Be evladım sana mı düştü öğrencilerine laiklik dersi vermek. 'Laikiz' de, 'laiklik' de gitsin." Fakat öğretmen diyemez ki, "Sayın denetçi, bu laiklik ilkesini ben öğretmeyeceğim, sen öğretmeyeceksin de kim öğretecek bu çocuklara?" Diyemez. Derse ne olur? O zaman da üstüne üstlük bir de "amırına karşı çıkmak suçu" işlemiş olur ki, tanrı l .te-rinden saklasın.

Transformasyon(!) geçirmekte olan ülkemizde

şükûrler olsun ki eğitim/öğretim özgürdür.(!) Ama öğretmen de, öğrenci de okullarına ne kitap, ne dergi-gazete getirebilmek azırlığını gösterebilirler. Diyelim öğretmen şaşı, öğrencilerine gerçekten değerli bir öykü, bir şiir kitabını, ya da onların yaş ve öğrenim düzeylerine çok uygun bulduğu bir romanı salık verdi: Ya da bir gazeteden dersle ilgili bir haberli, bir dergiden güzel bir deneme örneğini öğrencilerine salık verdi, ya da getirip sınıfta okudu; ya da kalktı Nadir Nadi'nin 1965'lerde yayımlanmış olan "*Ben Atatürkçü Değilim*" adlı yazısını aldı, sağlam bir ironi, hem de "Atatürkçüyüm" demenin ne anlama gelmesi gerektiğine örnek bir düşün yazısı örneği diye sınıfta okudu... ne olur? Korkunç şeyler olur. Bir kez bir değil birkaç soruşturmacı birden öğretmenin ensesinde biter. Suç; "*Öğrencilerine Atatürk'ü maksatlı anlatmak*" olarak çoktan kılıflandırılmıştır bile. Ama öğretmen; "Sayın soruşturmacılar siz ne anlıyorsunuz Atatürkçülükten, bir de sizin düşüncenizi öğrenelim, diyemez. Derse, bir de "soruşturmaya engel suçu" işlemiş olur.

Öğretmene sık sık "*Atatürk ilke ve tıklâplarını iyi öğretmes!*" öğütlenir. Sözgelimi öğretmen diyebilir mi ki, "Çocuklar Atatürk milliyetçiliği, sayın Başbakanımızın dediği gibi, *Türkocağı milliyetçiliği* değildir. Atatürk milliyetçiliği; tarih bilincine, ortak uygarlık, ortak yaşam ürünlerine dayalı; ülkü ve ülke bütünlüğüyle yaşanan, çağına ve bilime açık, yaşamsal bir milliyetçiliktir." Diyebilir mi? Diyemez. Çünkü öğretmen "*Türk-İslam Sentezi*"'ni tanımıyor, "*Milli birlik ve beraberlik suçu(!) işliyor*" olur ki, o zaman da o öğretmenin yanan çirasını kimsecikler

söndüremez. Diyelim öğretmen bu milliyetçilik konusunu sürdürürken, öğrencilerden biri de kalktı "öğretmenim", dedi "Mehmet Akif'e Atatürk'ten başka çoğu devlet adamı milli şair, diyor. İnanmadığı Türkiye Cumhuriyeti'nin paralarına resimlerini basıyorlar. Atatürk'e, Türk Devrimine, Türk Cumhuriyeti'ne inanan bir kimsenin tutum ve düşünceleri gerçekten Atatürkçü anlamda milli olabilir mi?" Bugünkü dayatımların kuskacındaki öğretmen, öğrencisinin bu sorusunu, belgelere, olaylara ve olgulara dayanarak, gerçekleri saptırmaksızın yanıtlamayı, açıklamayı göze alabilir mi? Alamaz. Alırsa o öğretmenin de ocağı söner. Sözgelimi lise son sınıfta, bugünkü adıyla "İnkılâp Tarihi" dersindesiniz. Konunuz da laiklik ilkesi. Siz konuşurken bir öğrenciniz pat diye kalkıp elindeki gazeteden bir sayın bakanın şu sözlerini okuyor: "*Biz istişare yapmakla İslamı ve şeriatı koşullarını yerine getiriyoruz*"(2) ve ardından sorusunu patlatıyor: "Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sayın bakanı böyle konuşabilir mi?" Ne diyecek öğretmen? Eğer aklını ekmekle yemediyse susacak. Susmaz, bildiklerini, gerçeği söylemek, laik Türkiye Cumhuriyeti'ni şeriatla bulaştırmanın ayıp olduğunu söyleyecek olursa, vay gele o öğretmenin başına.

Ne var ki, çağdaş eğitimin temel ilkelerinin başında öğretme ve öğrenme özgürlüğü gelir. Öğrenme ve öğretme özgürlüğü, elerkişel boyutta, birbirini bütünleyen, birbirini tamamlayan ve besleyen temel öğelerdir. Eğitim ve öğretim temelde bir iletişim/etkileşim olayı olduğuna göre, öğrenci ile öğretici

(2) *Cumhuriyet Dergi*, 25.9.1988.

arasındaki ilişkilerin özgürce oluşmadığı, birtakım kaçamakların ve bilim dışı duygusallıkların, dayatımların ağır bastığı eğitim ortamında gerçek bir bilgilenme ve bilinçlenmeden söz edilemez. Öğrenme ve öğretme özgürlüğünün başlıca araçlarından ikisi, soru yöneltme ve yanıtlama özgürlüğüdür. Bilimsel yönelim, sağlıklı kişilik ve elerkişel tutarlılık ancak özgürce tartışılabilinen ortamlarda oluşur. Bunun için çağdaş eğitibilim, öğretme ve öğrenme özgürlüğüne ket vuran, engel oluşturan her türlü baskı ve dayatımların kaldırılmasından yanadır. Çağdaş eğitibilime göre, eğitim/öğretim alanı herhangi bir *akvaryum* değildir; denizin ta kendisidir. Oraya toplumsal, siyasal, tutumsal, ekinsel, sanatsal, vb. bütün insan ve toplum üretimleri yansır. Yansıyan bu ürünlerin orada tartışılıp irdelenmesi, ölçölüp biçilmesi ve eğitibilim yöntemleriyle yargılanıp değerlendirilmesi de en doğal eğitimleşme olayı olarak algılanmalıdır. Oysa akvaryumlaştırılmış bir eğitim ortamında koşullandırılan kuşaklar, gerçek yaşam ortamında hemen boğulmasalar bile, öz yaşamları boyunca birtakım açmazların, sorunsallıkların, çözümsüzlüklerin tutsağı olmaktan kendilerini kurtaramazlar.

Oysa bugün ülkemize dayatılmak istenen tam bir akvaryum eğitimciliğidir. Çünkü anaokulundan üniversiteye değin ortaya konan yöntem; öğretici ne verirse, ne kadar verirse verecek, öğrenici de verileni, düşünüp tartışmaksızın, alacak biçimde düzenlenmiştir. Sormak, yanıtlamak, araştırmak, denemek, tartışmak, aramak, oranlamak gibi eytişimsel yöntem öğeleri bugünkü eğitim dizgesi içinde yer almamaktadır. Bugünkü kısıtlı-kasır eğitim felsefesiyle

Üretilmek istenen; suskun, tepkisiz, boyun eğici, dın-
gın ve düşün üretiminden yoksun, kişiliksiz insan tıplı-
dır. Uygulamanın asıl gerisinde görülenler, laik ve eler-
kisel toplum düzeninin yerine, çağdışı-şeriat toplum
düzenini getirme çabasıdır. "Türkiye'de eğitimin
çöktüğüne ilişkin yeni kanıtlar aramaya gerek yoktur.
Eğitimde ilke 'ıyl eğitim ıyl para'dır. Devlet eğitim işini
'kerhen' üstlenir duruma gelmiştir. Parası olanlar paralı
ilk, orta ve yüksek ğretim kurumlarında okuyacaklar;
gelecekte ülkede düşünen, kafa yoran, söz getiren yurt-
taşlar olacaklar. Parasız kesim çocukları dinsel ağırlıklı
eğitim izlenceleriyle eğittilecekler, uyuşuk ve donuk birer
insan olarak paralıların yönetimine uyumcu olacak-
lardır. Bunlar 'Hayatta en hakiki mürşit dındır', 'Allahın
dediği olur' zdeyişleriyle büyüyüp varlıklarını
sürdürecekler. Yirmi birinci yüzyılın Türkiyesini için
amaçlanan budur.'"(3)

Çağ atlayanlar, transformasyon geçirenler,
Atatürk ilke ve inkılâpları, diye her gün mangallarda
kl bırakmayanlar!... Buyurun cenaze namazına.

(Türk Dili Dergisi, Ocak 1989)

(3) Doç. Dr. M. Tahir Hatipoğlu, "Çöken Eğitim", Cumhuriyet Ga-
zetesi, 10.8.1987.

BİR ÜLKEDE

Bir ÷lkede okur yazar sayısının artmasına karşın kitap, dergi ve gazetelerin baskı sayısı gıderecek dūřuyor ve de o ÷lkeyi yñnetenler, bu 'dūřuřu daha da hızlandırmak için zam ÷stñne zam getiriyorlarsa; bir ÷lkede siyasi sorumluluğu ÷stlenen kişiler ve kurum gñrevlileri, gece gñndñz seğmen izi sñrmekten, iř takipęilięinden, řuna buna aracılıktan fırsat bulup kitap, dergi, gazete okumaya vakıt ayıramıyor, tesbih çekerek dinlenmeyi yeğliyorlarsa...

Bir ÷lkede bazı yurttaşların işledikleri yñz kızartıcı suğlar için bile ÷zel af yasaları çıkarılabiliyor, bazı devlet sorumluları koltuklarında kurula kurula vergi kaırma suçu işlediklerini itiraf edebiliyor; bazı devlet bñyñkleri "Yasalar, anayasalar arasına çığnense, delinse ne olur" diyebiliyor ve de toplumdan

tıs çıkmıyorsa!... Bir ÷lkede devletin anayasası, laiklığı toplumsal derneşimin temelı olarak benımsediği halde, bir devlet yetkilisi çıkıp "Ben siyasetin emrinde din değil, dinin emrinde siyasetten yanayım" diyebiliyor ve de laiklığı, laik devlet anayasasını koruyup kollamaya namus ve şerefleri ÷zerine ant içmiş olanlar, laiklığın ortadan kaldırılması, şeriatın getirilmesi için, laik devlet bütçesinden aldıkları ödeneklerle toplumu zehirleme savaşımı örgütleyebiliyorlarsa...

Bir ÷lkede vergi rekortmenliğini yıllardır bir genelev patronu üstleniyor ve de gideri 8-10-15 milyarlaraya varan düğün-dernek sahibi varsılların yüzleri bile kızarmıyorsa; bir ÷lkede devletin hazine omurgasını oluşturan gelir vergisinin yükü hâlâ işçi ve memurların üzerindeyse; bir ÷lkede, bazı yurttaşlar devlet malı deniz, yemeyen domuz felsefesi uyarınca deveyi hamuduyla yutuyor, fakat yasalar onlara hiçbir şey yapamıyorsa; yani, bir ÷lkede yasalar adamına göre uygulanıyor, Chateaubriand'ın dediği gibi, büyük böcekler delip geçiyor, küçük böcekler takılıp kalıyorsa!... Bir ÷lkedeki gelir dağılımı bozukluğu, alt üst gelir dilimleri arasında 20-30 katına varan uçurumlar oluşturuyor; ÷lke sürekli dışarıya borçlanıyor, dışalımını artırdığı halde dışsatımını yerinde sayıyor ve de sınıai ürününü artmadığı, parasının değeri sürekli düştüğü halde, ÷lkeyi yönetenler esenlik şarkıları söylemeyi sürdürebiliyorlarsa ve de bir ÷lkede insanlar, "Alıntersız kazanılan mal, vergilendirilmeyen servet haramdır" marşları söyleye söyleye, ellerine geçirebildiklerini, yüzleri kızarmaksızın cuklatabılıyorlarsa!...

Bir ÷lkede rüşvetsiz uçurtma bile uçurtulamıyor,

aracısız türkû bile söylenemiyorsa!... Bir ülkede eğitim gibi, sağlık gibi, haberleşme gibi, devletin temel görevleri arasındaki işlevleri kamunun denetiminden çıkarılmış, piyasa malı gibi alınır satılır olmuş ise. Ve de terörün kol gezdiği, ocaklar söndürdüğü, enflasyonun bütün toplumsal dengeleri, sağtörel değerleri altüst ettiği bir ülkede insanlar, üzerlerine ölü toprağı serpilmiş gibi sessiz kalabiliyorsa!... Bütün bu olumsuzluklara karşın o ülkede siyasal erki ellerinde bulunduranlar ve de onları denetlemek, gözetlemek ve uyarmakla yükümlü olduklarını sananlar hâlâ uyanmıyor, hâlâ gıdışatı toz pembe gösterme çabasını elden bırakmıyorlarsa, o ülkede dirlik ve düzenlikten sorumlu olanlar, hep olayların arkasına düşüyor, olayları, olacakları önceden kestirme, olmadan karşılaşma gibi bir görüş ve yetenekten yoksun iseler; işte tam bu aşamada, Develili Aşık Seyranı'nın "Mahkeme Meclisi İcad Oldu" adlı şiirinin şu son iki dizesini anımsatmanın tam zamanıdır:

"Balık baştan kokar, bunu bilmemek
Seyranı gaafîlîn ahmaklığındandır."

(Cumhuriyet Gazetesi, 21.7.1993)

BİR SORU, BİR YANIT

Soru:

Yazı yazma eylemine geçildiğinde, gençlerimiz için, hangi yapıtların örnek seçilmesini önerirsiniz?

Bakî'nin "Karunî Mersiyesi", bilindiği gibi Türk yazınının başyapıtlarından biridir.

"Ey pâ-y-bend-i dâmgeh-i kayd-i nâm û neng
Tâkey hevâ-yi meşgale-i dehr-i bî-direng"
dizeleriyle başlar.

Yazınının türlü dönemlerinden alıp başyapıt olduğunu belirterek gençlerimize övgü ile söz açtığımız daha çok örneklerimiz var. Çocuklarımız, gençlerimiz bunları okullarında beğeni ile izler, öğrenir. Yazı yazma eylemine geçildiğinde; sevdiğimiz, övdüğümüz bu

yapıtları göstererek "İşte böyle bir dille yazınız, bunlar gibi yazınız" diyebiliyor muyuz?

Bugün bu yapıtların dillerini örnek tutamayacağımıza göre, siz, hangi yapıtların örnek seçilmesini önerirsiniz? Lütfen Türk Dili Dergisi için küçük bir açıklama yaparmısınız?

Ahmet Miskioğlu

Yanıt:

Sayın Miskioğlu,

Dil, insansal bir araçtır. Bir yönüyle anlatı ve ileti aracı, öbür yönüyle de, (bence asıl yönü) düşün, üretim aracıdır. Bu durumlarda dilin asıl işlevi yazılı konuşulmasında, yazılı ileti ve anlatı belgelerinde kendini belli eder. Yazılı konuşulamayan, yazılı ileti ve anlatı sürecine giremeyen diller, ilkel diller, düşün üretimine kapalı dillerdir. Oysa güzel Türkçemiz, yazılı konuşma sürecine girebilmiş en eski dillerdendir. Uygulandığı, hemen her abecede (kı bunların 18 kadar olduğu sanılıyor) anlatı ve ileti aracı olabilmış, iletişim işlevi görebilmiştir. Dinsel dayatımların ulusumuzdan uzak olduğu dönemlerde Türk dili, toplumun en etkili yaşam ve coşku kaynağıdır. Ne zaman ki toplum dinsel dayatımların baskısına girmiş, birtakım inakların açmazına düşmüş, o andan başlayarak Türk dili de yavaş yavaş yazınsal işlevinden gerilemeye başlamış; sonuçta da abecesiz yığınlar sığınmak, onların yaşamlarından ürettikleri söylencelerinde, türkülerinde, ağıtlarında yaşamak zorunda kalmıştır.

Arabı dili, düşüncesi ve yaşamıyla derleyip toplamama aracı olarak ortaya çıkan Müslümanlık, Türkler

tarafından benimsenince, yayılcı ve soğurmacı niteliğiyle en büyük darbeyi Türk diline indirmiştir. Bugün "*Dîvan Edebiyatı*" diye adlandırdığımız yazın olgusu, anadilin ve anadilinin dışında ve anadile, anadiline karşı bir tutumun ürünüdür. "*Dîvan Edebiyatı*" bir üretim, bir düşün ve dil ürünü değildir. "*Dîvan Edebiyatı*" Farsça ve Arapça'nın dine uyarlanan, dinsel biçem ve içerik verilen birtakım mît, söylence ve öykünmelerin, adına söz sanatı dedikleri yinelemelerden başka birşey değildir. Türkçe ile, Türk düşünceyle, Türklükle hiçbir ilgisi yoktur. Sonıda sözügeçen "*Kanunî Merstîyesi*" Türkçenin değil, karma bir dil olan Osmanlıcanın başyapıtı olabilir ancak. *Bakî'yi*, Türk diline, Türk tarihine, Türklerin yaşam sürecine bakarak değil, Arap ve Acem dillerine, birtakım dinsel imge ve söylencelere, Kur'an'da geçen olaylara bakarak anlayabilir, çözümleyebiliriz ancak.

Türk dilini anlatı ve ileti aracı olarak seçmemiş; konusu ve dokusu bakımından anadilinin kaynaklarından beslenmemiş bir yapıt, Türk dilinde başyapıt sayılamayacağı gibi, Türk çocuklarına "yazıya alıştırma örneği" olarak da gösterilemez. Kışide dilin yazılı anlatım olgunluğuna durumuna gelmesi, onun sağlıklı bir anadili eğitiminden geçmesine bağlıdır. Daha anaokulundan başlayarak anadili eğitim ve öğretiminin, çocukta yaratıcı ve üretici anlık ve bellek oluşumuna önatan bir tutumla yöntemlemeyen bir eğitim düzeninden umulan sonuç alınamaz.

Burada bir sürü yapıt adı vermektense şöyle diyebilirim: Anadili eğitim ve öğretiminin ulusal bir zorunluk olarak öne alınmış bir eğitim düzeninde, anadili bilinciyle donanmış bir Türk Dili ve Yazını öğretmeni,

nitelik ve içeriğine bakılmaksızın, Türkçe yazılmış, ya da Türkçeye çevrilmiş her kaynaktan, her yapıttan bir örnekleme çıkarabilir. Bu örnekleme olumlu bir metin de olabilir, olumsuz bir parça da. Yeter ki öğretmen, üzerinde tartışacağı örneklere eleştirel bir tutum ve kendisinde var olan anadili sevgisi ve bilinciyle yaklaşabılsın; sunumuna anadilinin kaynaklarından ve kurallarından aydınlıklar getirebilsin.

(Türk Dil Dergisi, Mart 1989)

KORKUNUN GÖZBEBEKLERİ

Olay başkentte bir lisede geçer. Öğretmen, öğrencisinin elinde İsmet Zeki Eyüboğlu'nun *"Tanrı Yaratın Toprak"* kitabını görünce basar azan: "Çabuk kaldır o paçavrayı gözümün önünden, bir daha da görmeyeyim!". Öğrenci: "Ne var bunda öğretmenim, bu bir tarihsel araştırma denemeleri kitabı" karşılığını verince de öğretmenin tepesi atar: "Seni sapkın!" diye bağırır, "Numaran kaç senin, sorunun karşılığını disiplinin kurulunda alırsın. Toprakların Tanrı'yı değil, Tanrı'nın toprakları yarattığını da orada sana öğretirler!" Altmış iki kişilik sınıf birden buz kesilir. Öğretmen, elinde not defteri, korkudan faltaşına dönmüş gözler önünde, dersliğin arka duvarı ile kara-tahta arasında gider gelir.

Olanaklar elverse de o gün o sınıfta çocukların

işlenen derslerden birşeyler öğrenip öğrenmediklerini ölçebilseydik. Bilindiği gibi, aşırı duygulanmalar, aşırı coşkuların yanında, aşırı korkular da *anlaksal*, zihinsel etkinliklere, dolayısıyla öğrenme ve sağlıklı düşünmeye sekte vurur. Özellikle öğrenim çağında korku, öğrenmenin düşmanı, en sakıncalı engeldir. Hele de bu korkunun kaynağı dersin öğreteni, ya da çocuğu eğitecek olan okulun kendisi ise. Ruhbilimciler korkuyu, herhangi bir çekince, ya da çekince duygusu karşısında duyulan *yürek oynaması*, bunalım olarak tanımlıyorlar, korkunun insanda, yaşama ve var olma güdüsünü doğrudan etkileyen, aşırı yoğunlaşması durumunda da, kişinin yaşamsal etmenlerini durdurucu, saptırıcı bir etken olduğunu ileri sürüyorlar. Varlığın sürmesi ve gelecek duygusu ile çatışma, zıtlasma kaynağı olarak yorumluyorlar. İnsanın sık sık bilinmezliklerle karşı karşıya kalması, yaşamsal varlığını saptırıcı, yok edici birtakım *oldu-bittilerle* yüzyüze bırakılması; yaşamsal *ilintilerden* kopuk *anlak* ve mantık dışı süreçler içine itilmesinin de korkuyu toplum için bir salgın, bir kargaşa etmeni olarak yaygınlaştırabileceğini söylüyorlar yetkili toplum ruhbilimcileri.

Korku etmeninin insanı, toplumları rahat yönetmek, bir disiplini altında tutmak için kullanıldığını da biliyoruz. Özellikle dinler, dinci yönetimler, monarşik ve faşist, vb. yönetim biçimlerinde korku, tam anlam ve kapsamıyla bir sınıdırma, sınırlama aracı olarak kullanılmıştır. O tür yönetimlerde birtakım korkular ve korkuluklar oluşturularak birey ve toplum *sıkıdüzen* içine alınmış; insanın doğal *işlevlerini* yerine getirmesi, *anlaksal* ve

ussal yeteneklerini kullanması engellenmiştir. İnsan-toplum; "Başbuğun dediği olur", "Buyuranın dediği olur", "Allahın dediği olur", vb. savsözlere *uyumlana-rak*, asıl insanca işlevlerini yaşamaktan, *arlık* ve *usunu* kullanmaktan alıkonulmuştur. Yani, insanın varlığını koruma güdüsünden kaynaklanan endişesini, birtakım yapma ve şişirme girişimlerle yoğunlaştırarak gene insana, topluma karşı kullanmışlardır. Çünkü *sıkadüzen* yönetimlerinin başı olan *monark* ve *trian* birer korkutucudur, dinin kaynağı olan Tanrı korkutucudur.

"Eğitimin Üzerine" adlı yapıtının "Korku" bölümünde B. Russell, insanın var olma ve yaşamı sürdürme güdüsünden kaynaklanan endişe ve kaygılarını korku olarak kabul etmiyor. İnsanın varlığını sürdürme ve yaşama endişesi, onun asıl yaratıcı yanı, egemenlik yanısıdır, diyor. Russell'a göre korku, çocuklara ailesi içinde, ya da okullarda öğretilen, büyükler içinse *arlık* ve *uslanılama* yeteneklerini yeterince kullanamamaktan kaynaklanan, yapay bir duygusallıktır. Russell, "Korku, doğal değildir, biz korkuyu üreterek öğreniriz" diyor. Çünkü, diyor Russell, gözlemlerle de kanıtlanabilir ki, fareden korkan bir annenin çocuğunda fare korkusunun öğrenme yoluyla oluşması gibi, düşünmekten, düşündüklerini eyleme geçirmekten korkup çekinen bir babanın çocuğu, ya da bir öğretmenin öğrencisi de, düşünme ve düşündüklerini yaşama korkusunu, babasından ve öğretmeninden öğrenerek kendine mal eder. Yukarıda adını verdiğimiz yapıtında Russell korkunun, bilgisizlikten, insan-doğa ilişkilerinin amaçlı olarak birtakım *gizemleştirmelerinden* kaynaklandığını vurguladıktan

sonra diyor ki: "...Her şeyden önce çocuklarınızın korkusuz olmasını istiyorsanız, kendiniz ürettiğiniz korkularından arınmalısınız. Siz gökgürültüsünden korkarsanız, çocuk sizin yanınızdayken ilk kez gökgürültüsü duyacağı için, sizin korkunuz hemen ona da geçecektir. Toplumsal devrimlere karşı korkunuzu dile getirirseniz, çocuk kullandığınız kavramları doğru algılayamayacağından, onda toplumsal olaylara karşı daha da yoğun bir korku oluşacaktır."(s. 94)

Eğitim Ruhbiliminde korkunun, öğrencide uyum, sağlıklı düşünme ve doğru algılama, doğru duyumlama dengelerini bozduğu yazılıdır. Eğitim, Eğitim Toplumbilimi ve Eğitim Ruhbilimi, vb. bilim dalları, demokratik ve özgürlükçü bir eğitim düzeninde korkuya olanak tanımaz. 1947'de ilk kez ad çekerek Afyon Lisesi öğretmenliğine atandığında, dersimi dinleyen bir denetleyici; "Girdiğin sınıflarda çocukların soru yönetmelerine yol açacak biçimde ders işlemelisin. Sakın sana soru yöneltenlere sert davranma. Bilmiş ol ki, soru çıkmayan sınıfta öğrenme de olmuyor demektir. Korkan, sinen ve çekinen çocuk ne senin dediklerini doğru anlayabilir, ne de kendi kendine yetecek bir öğrenme yolu bulabilir!" demişti.

Fakat bugün üzülerек görüyoruz ki, "... İnsan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, laik sosyal bir hukuk devleti.." olan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim düzeni, giderek daralan bir korku ve yasaklar çemberi ile kuşatılmaktadır. Özellikle dinsel öğrenim çıkışlı öğretmen ve yöneticilerle kuşatmaya alınan eğitim kurumları, neredeyse topluca İmam-Hatipleşmeye

yönlendirilmektedir. Ülkede sanki bir "Eğitim Birliği Yasası" yokmuş gibi, sanki halifesiz, sultansız, laik bir Cumhuriyet düzeni yokmuş gibi, sanki bu ülke, bu toplum Atatürk önderliğinde Büyük Türk Devrimini gerçekleştirmemiş gibi... Ve de sanki Atatürk: *"Dünyada herşey için, uygarlık için, başarı için en gerçek uyarıcı bilimdir, tekniktir. Bilimin, teknolojinin dışında bir uyarıcı aramak, dinstizliktir, bilgisizliktir, sapıklıktır"* dememiş gibi... giderek yoğunlaşan bir antikomünizmin de ötesinde, *"Allahın dediği olur"* savsözüyle bağımlı, dingin bir akvaryum toplumu oluşturma çabasıyla karşı karşıya bulunuyoruz.

Ülkemizin her aşamalı eğitim/öğretim kurumlarında başlatılan bu çağdışı bir toplum yaratma çabalarının başarısını da *"korku"* etkeniyle gerçekleştirebileceklerini umuyorlar. Kullandıkları araç, yıllardan beri çala çabalaya zorunlu dersler sırasına aldırabildikleri din ve ahlâk dersleridir. Dinsel okul çıkışlı öğretmen ve yöneticilerin egemen oldukları okullarda din ve ahlâk dersleri, öğrencilerle birlikte öteki öğretmenler üzerinde de birer korkutma ve baskı aracı olarak kullanılabilir. Sözgelimi, din ve ahlâk dersi öğretmeni, ya da din okulu çıkışlı yönetici, *"Bilim Kur'an'dadır. Bilimin kaynağı Kur'an'dır!"* dediğinde, orada bulunan temel ders öğretmenlerinden hiçbirisi bu yanlışlığı doğrultmak, ya da bu çağdışı sava karşı çıkmak yürekliliğini gösteremiyor. Bunun nedenini sorduğunuzda alacağınız yanıt daha da onur kırıcı ve yüz kızartıcı oluyor: *"Neden karşı çıkayım, alemin enayisi ben miyim. Hem karşılasam ne olacak? Adam oracıkta bağra bağra beni dinstizlikle suçlayacak. Ardından bir soruşturma, bir savunma derken, haksız"*

çıkan, ertici bozulan ben olacağım." Bu yargıya nereden varıyorsunuz diye sorduğunuzda, yakın geçmişte yaşanmış ve yaşanmakta olan yığınla olay çıkarıyor karşınıza. Bir *Darwin ve evrim* tartışmasının yürekler acısı sonuçları geliyor gözünüzün önüne.

Özellikle *anlak* ve *ussal* yeteneklerini özgürce, demokratça kullanabilme deneyimi kazanmamış toplumlarda, yeteneksiz ve ulus sevgisinden yoksun yöneticilerin *korku etmenini* kullanmaları toplumbilimsel bir *olgudur*. Aynı olumsuzluk, kuşkusuz, toplumun öteki kurumları gibi, eğitim/öğretim kurumlarına da yansiyacaktır. Ama bunun *sürgitliliğine bağlanmak* da insan gerçeğine aykırı düşer. Neden dersiniz, korku ve sıkladüzene bağımlı olarak uzun süre var olabilmış, yaşatılabilmış herhangi bir toplum, ya da ulus örneği vermiyor yaşı tarihımız. Belki bir süre birtakım korkular, korkuluklar üretilerek, özgür düşüncenin, laik düşüncenin, demokratik düşüncenin yolu tıkanabilecektir. Ama hiçbir zaman insan aklının yolu kesilemeyecektir. Ne diyor Atatürk: "*Ulusal törelertimiz, uygarlık ilkeleriyle, özgür düşüncelerle beslenmeli ve desteklenmelidir. Bu çok önemlidir; özellikle dikkatlerinizi çekerin. Korku ilkesine dayanan ahlâk bir erdem olmadıktan başka güven de vermez (...)* Arkadaşlar, Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askersel, siyasal, yönetsel devrimler sizin, sayın öğretmenler, sizin toplumsal ve düşünsel devrimdeki başarılarınızla gerçekleşecektir. Hiçbir zaman unutmayınız ki, Cumhuriyet sizden *'fıkrı hür, vicdanı hür, ırfanı hür'* kuşaklar ister." (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II. Cilt, s. 173).

Ozanın dediği gibi "*Tavşan korktuğu için mi kaçır / Kaçtığı için mi korkar*". Korku sahıpsız gelmez. Korku, korkuyu üretenlerin içinde gelir ve öncelikle de onu taşıyıp getirenin içini boşaltır, yüreğini karartır.

(Abece, Kasım 1986, Sayı 8)

ÇOCUK ve DEĞER YARGISI

Eğitim, insel (beşeri) ve yaşamsal bir süreçtir. Her çağda ve *İNSAN*'ın bulunduğu her yerde vardır. Güncel olan bu sürecin, ne zaman ve nerede başladığını; ne zaman ve nerede sona ereceğini kestirmek de olanaksızdır. Eğitimciler ve eğitbilmciler, eğitim olgusunu değerlendirirken, ortaya sürdükleri birtakım kesinlemeleri, *BAŞLANGIÇ* ya da *SON*'a göre değil, eğitim sürecinin zaman içinde kazandığı ya da yitirdiği değer yargılarına bakarak yaparlar. Konumuza bu açıdan yaklaşan çağdaş eğitbilmciler, eğitimi aynı zamanda *DEĞER* yaratan bir süreç olarak algılıyor ve yorumluyorlar; büyük harflerle yazdıkları *İNSAN*'ı da, hem başlıca bir değer, hem de başlıca üretken olarak görüyorlar. Öyle ya, bütün toplumsal, doğasal ve bilinçsel değer yargıları ya da değerler,

İnsan için değilse, ne için, kim için olabilir?...

Değer yargısı dediğimiz kavram, her ne denli anlaksal (zihinsel) bir kavram gibi görünürse de, gerçekte yaşamsal bir olgudur. Birtakım söz değerlerinden yararlanarak değer yargılarına varmamız, değer yargısının yaşamsal bir gereksemeden kaynaklandığı gerçeğini değiştirmez. Onun içindir ki, çağdaş eğitbilimciler, eğitimin değer yaratıcı, değer üretici yönü üzerinde duruyor, eğitim-öğretim yoluyla yaratılacak ve üretilecek değerlerin ve değer yargılarının insel, insel-yaşamsal ve insel-doğasal bağlantısı üzerinde yoğunlaştırıyorlar çalışmalarını. Bedensel, tinsel ve anlaksal gereksemeler; azlık-çokluk, istek-isteksizlik, yararlılık-yararsızlık, güncellik-dünsellik, emekyoğunluk-parasallık vb. niteliklemlerle, oluşturulan değer yargılarının eğitimleşmedeki önemine dikkat çekiyorlar; nesnel varlıklara ve öznel-düşünsel birtakım üretilmelere değer katan, değer niteliği kazandıran şeyin nitelik ve niceliği üzerinde duruyorlar. Burada asıl ve değişmez özne, İNSAN'dır. Bu, aynı zamanda, çağdaş eğitbilimin temel değer yargısıdır; tek değişmez değer ögesi budur. Bu bağlamda birey, her şeyden önce kendini amaç olarak algılamalı ve bütün bireylerde aynı amaç özelliğini görebilmelidir. Eğitim, çocuğa, yaşamda biricik ve değişmez amacın kendisi olduğunu duyumsattığı gibi, başka insanların da kendisinden herhangi bir ayırdı bulunmadığını; başka herhangi bir insanın, herhangi bir yerde ya da durumda, herhangi bir eşya ya da araç olarak kullanılamayacağı gerçeğini, değişmez bir törel bilinç olarak kavratmalı ve benimsetmelidir.

Çağdaş eğitbilim, *Platon*, *Nietzsche*, *Scheler* gibi fil-

lozofların İNSAN'ın üstünde ve ötesinde görüp algıladıkları birtakım değer yargılarını, doğrudan ve bütünüyle insana özgülemiş, insana indirgemıştır. Bu, aynı zamanda insanın özgürleşmesidir. Çağdaş eğitbilim, insanı, kendi dışında ve üstünde oluşturulmuş birtakım yapay değerlerden ve temelsiz değer yargılarından kurtarıyor; gerçek DEĞER'i, gerçek DEĞER YARGISI'nı, İNSAN'ın varlığına ve kişiliğine bağımlı kılıyor. Çağdaş eğitbilime göre; her biri kendi özünde ve kişiliğinde birer değer öznesi olan insanlar arasında, aşağılık-üstünlük, soyluluk-soysuzluk gibi birtakım aşama düzenekleri oluşturmak çağdışılıktır, ilkeliktir. Bir insanı ötekinden ya da bir toplumu bir başka toplumdan ayıran temel özellik, değer yaratmada ve değer üretmede gösterdikleri kişisel ya da toplumsal çabadır. Bireyin ya da toplumun, güçlülüklerinde yoğunlaşan birtakım yeti ve anlakları; bedensel güçlerini kullanma ve değer yaratmaya dönüştürmeleriyle doğru orantılıdır. Ayırt edici özellikleri; insanın, kafa ve beden gücünü aynı doğrultuda değer üretimine yöneltmesi, onun, kendi kişiliğinde yaptığı en büyük aşama sayılmıştır. Böylece insan, doğanın asıl egemeninin kendisi olduğu bilincine varmış ve kişiliğini orada bulmuştur. Kafa ve el emeğinin aynı yönde birleşmesi insana; beğenme, reddetme, seçme, karşı olma, kıyaslama, ölçümleme, sıralama, zamana yayma, erteleme, azaltma ya da çoğaltma gibi birtakım yargılama, uslamlama yollarını açmış; insanın usunu ve anlaksal yetilerini sonsuza değin kullanabilme olanağını sağlamıştır.

Bu bağlamda bir enerji yumağı olan çocuk, artık

üzerine mürekkep damlası düşmemiş bir ak kâğıt değildir. Anlaksal yetileri açılmış, bedensel gücü birtakım deneyimlerden geçmiştir. Ne var ki, her şey henüz darmadağındır. Duyuları, algıları, yönsüz; durmadan tükettiği enerjisi, henüz bir değer yaratma becerisinden yoksundur. Ailesinden, çevresinden aldığı, benimseyip özendiği birtakım değer yargılarına da sahiptir. Kimine göre baba üstün bir insandır, kımilleri analarını evin egemeni sayar. Kımilleri, varsılığın da, yoksulluğun da Tanrı'dan geldiği inancındadır. Kımillerine göre varşılar çok akıllı, kımillerine göre de yoksullar en aptal olanlardır. Kımillerine göre devletin en üst aşamasında bulunan kişi en güçlü; onun kapıcılığını yapan kişiye en güçsüz olandır. Kımillerine göre insanlar kimi akıllı kimi deli, kimi varşıl kimi yoksul, kimi memur kimi amir, kimi çöpçü kimi çiftçi, vb. olarak yaratılmışlardır. Bütün bunlar ve buna benzer söylemler, okula yeni başlayan çocukta henüz kesin yargı ve kesin değer yargısı değildir. Ama vardır; kafasında belleğinde birtakım izler bırakmış olarak vardır. İşte çağdaş eğitimin asıl görevi, önüne birtakım karmaşık yargı ve duygulanmalarla gelen bu çocuğu, o açmazdan kurtarmak ve onun yolunu tıkayan engelleri kaldırmaktır. Bir yandan çocuğa, dilini yazılı konuşma becerisi ve dilsel değerler kazandırırken, öte yandan, çocuğun benliğini saran gerçekdışı, bilin ve usdışı edinimlerin yerine, çocuğun kendi yaratacağı, daha çağdaş, daha ussal ve daha yaşamsal değerleri, değer yargılarını yerleştirmek olacaktır. Eğitim, çocuğun anlaksal, tinsel ve bedensel gelişim süreci içinde varsama, imgelem, canlılama, vb. aşamaları iyi izleyip iyi yakalayarak, sağlıklı değer ya-

ratma amacına ulaşabilir. Eğitim ve öğretim öğrenceleri, çocuğun tinsel ve bedensel gereksemelerine göre düzenlenmiş olursa, çocuk kendini, değer yargısı kazanma ve değer üretme aşamasına daha kolay uyarlanmış olur. Onun yanlış ve kişiliğini gölgeleyen edinimleri üzerine doğrudan varmak ya da ondaki gereksiz edinimleri doğrudan aşağılayıcı bir yaklaşımla düzeltmeye çalışmak, kuşkusuz sakıncalıdır; çoğu zaman istenmeyen durumlar yaratabilir, çocukta ters tepki oluşturabilir. Çocuk bunu, öğreticisinin yüzüne karşı belli etmese de, içinde saklar ve günün birinde, bir başka aşamada ortaya koyabilir. Bu aşamada öğretmenin duyarlılığı, bilgi ve beceri yetkinliği, tutum ve davranışıyla sergilediği tutarlı kişiliği, çevresine verdiği güven, çok önemlidir. Öğretmene, onun bilgi ve becerideki yetkinliğine, kişiliğinin tutarlılığına güvenmeyen, inanmayan çocuk, şuradan buradan edindiği yalan yanlış alışkanlıklarını, edinimlerini kolayca yok sayma yoluna girmez. Öğrencinin, şuradan buradan edindiği yalan yanlış şeyleri doğrularıyla değiştirebilmesi için KÜŞKU itimine girmesi, MERAK aşamasına gelmiş olması da gerekir. İşinin ustası bir öğretmen dersiçi ve dersişi, hemen bütün çabasını, öğrencisinde öğrenmeye karşı küşku ve merak yaratmaya yoğunlaştırır. Öğrenim çağında sağlıklı bir küşku ve merak aşamasına girmeyen öğrenci, değer yaratma ve değer üretmede önemli bir anlaksal yönelim sayılan "olanaksız zorlama"yı göze alamaz. Olanaksız zorlamayı, olanaksız denemeyi göze alamayan bir insandan da hiçbir yaratıcı atılım beklenemez.

Çocuk, daha okula geldiği ilk günden itibaren, bir

değer üreticisi olarak bireyselleştirileceğinden, ona, dolaylı-dolaysız, insan elinin değdiği her şeyin bir değer olduğu bilinci verilmeye çalışılmalıdır. Aşama aşama, karatahtanın, tebeşirin, kağıdın-kalemın, kitabın-defterin; giydiklerinin, yiyip içtiklerinin, ağacın, meyve ve sebzenin, sofrasındaki ekmeğin ve zeytinin, vb. her şeyin insan tarafından var edildiği; insanın bunları var etmek için anlak gücünü, beden gücünü, doğanın gücüyle, doğanın olanaklarıyla bütünleştirip birleştirerek ortaya çıkardığı, duyumsatılarak kazandırılacaktır. Çocuk kimi kez bir başına, kimi kez arkadaşlarıyla birtakım deneylere, gözlemlere katılarak; kimi kez, bir başkasına yardım ederek; kimi kez, bir başkasından ya da başkalarından yardım görerek, gerçek yaratıcı değer üretimine girecektir. Öğretici, çocuğa belli etmeden, katılımcı ve dayanışmacı etkinliklerin, çocukta bireysel yaratıcı gizlilgücü devindirdiği; bedensel işlevlerin giderek anlaksal ve tinsel değer yaratmalara yol açtığı gerçeğini kavratacaktır.

KAYNAKÇA

1. *Pedagojide İhtilâl*, İ.H. Baltacıoğlu.
2. *Tecrübe ve Eğitim*, J. Dewey
3. *Bilgi ve Değer*, H.Z. Ülken
4. *Eğitim Üzerine*, V. Sunomlinski
5. *İşkolu*, Pavel Blonski

(Özgün Eğitim, Kasım 1991)

OKULLARDAKİ "KARA SES"

Ölümsüz Atatürk, bir konuşmasında "... her sarıklıyı hoca sarmayın, hoca olmak sarıkla değil, beyinledir" der. Doğru bir söz. Ancak beynimizi nasıl kullanacağız? İşte sorun bu. Bilindiği gibi "eğitim, insanlara bilgi aktarmaktan çok, onların kafalarının içini aydınlatmayı, yani, düşünme disiplini kazandırmayı, aklını kullanmayı öğretme" uğraşısıdır. Adına okul denilen kurumların asıl görevleri, insanlara akıllarını kullanmayı, yani, kuşkuyu öğretmektir. Peki, ya camilerin görevleri nedir?... Camiler ötedünyasal kurumlardır. Kılıse de öyle, havra da. Çağımızda bu kurumların dünya işleriyle ilişkileri, tam kesilmemiş olsa bile, çoğu toplumlarda en aza indirilmiştir. Örneğin, Hıristiyanlıkta kılıse, devletle ilişkisi kesilince, kendine başka alanlar aramaya başlamış, sonunda da, devlet/toplum ilişkilerinden uzak durmayı, İnsan/Tanrı arasında aracılık etmeyi ve insanlara barış

içinde, "İyi İnsan, İyi Yurttaş" olmanın, doğaya ve insanlara sevgiyle yaklaşmanın yollarını öğretmeyi üstlenerek, saygınlık kazanmanın ipuçlarını yakalamıştır. Havra, doğuştan birtakım giriş çıkışlara önvermeyen, iki ucu kapalı bir kurum olduğu, yayılmayı, devleti yönetmeyi de amaçlamadığı için, baştan beri pek sorun olarak ayaklara dolaşmıyordu.

Çağımızda asıl sorunu, bir türlü dünyalaşamayan, daha açık bir deyişle, bu dünya ile öte dünya arasındaki ayrımları akıl yöntemleriyle tartışmamakta direnen cami yaratıyor. Cami, çağımızda bütün bir insanlığı yönlendiren ve bütün bir insanlığa yaşama gücü, yaşama sevinci kazandıran ne sağduyuya olanak tanıyor, ne de sağlıklı düşünmenin, aklını kullanmanın, bilgi ve bilim üretmenin yollarından başlıcası olan kuşkuya önveriyor. Bilindiği gibi sağduyu, "... İnsanın, yüzbirlerce yıl boyunca başından geçen deneme ve yanılmalar sonunda elde ettiği gözlemsel bilgilerle bu bilgilerin öncülüğünde kazandığı düşünüş ve davranış alışkanlıklarının toplamıdır. (...) Bilim de aslında bir tür sağduyu birikimidir. Sağduyunun uzantısı olan bilim, tıpkı sağduyu gibi, önceki deney ve gözlemlerin, deneme-yanılmaların ürünüdür." Bugün ülkemizde cami, bütün bu toplumsal ve yaşamsal gerçekleri görmezden gelerek okulun yerine geçmeye çalışıyor. Çağincıl okulluğun kullandığı deney, gözlem ve deneme/yanılma yoluyla öğrenme, bilgi üretme yöntemlerini camiye taşıyarak, oraya gelen insanları, akıllarını kullanmaya yönlendirerek "iyi insan/iyi yurttaş" olmaları yönünde donatacakları yerde; çağımızda hiçbir inanç kaynağında dahi benimsenmeyen birtakım dogmaları okula yansıtmaya ve kendisine gelen-

lere uyguladığı "aslını faslını sorup soruşturmadan, hocanın söylediğine inan, ötesini karıştırma" dayatımını, okul çevresindeki genç beyinlere benimsetmeyi zorluyor. Bunu da, halen laik eğitim kurumlarının yönetim ve eğitim öğretim kadrolarının yüzde 37'sine yakını tutan imamhatip, yüksek İslam enstitüsü, ilahiyat çıkışlı yönetici ve öğretmenlerle, laik okul çıkışlı olup da sonradan imamlaştırılan yönetici ve öğretmenler aracılığıyla yapıyor.

Bugün, laik eğitim kurumlarında görevli binlerce dinsel okul çıkışlı yönetici ve öğretmen, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan aldıkları vaizlik ya da gezici vaizlik yetkileriyle, laik eğitim kurumlarında beyin yıkamayı sürdürüyorlar. Dince kutsal şeyleri, özellikle de Tanrı'yı ve Kur'an'ı kullanarak, körpe beyinleri, Atatürk aleyhine, Cumhuriyet aleyhine, laik ve demokrasi toplum aleyhine kandırıyor, kışkırtıyorlar. Her gittiğim camide karşıma vaiz olarak, bir ilkokulun, bir ortaokul ya da lisenin din ve ahlak dersi öğretmeni çıkıyor. Dine, inanca sığmayan, kitapta Kur'an'da olmayan birtakım saldırgan ve sövgülü sözlerle sürekli olarak devlete, devletin temel ilkelerine ve Atatürk'e küfrediyorlar. Cami gibi kutsal bir çatı altında yalan yanlış şeyler söyleyen bu saldırgan kişilerin, okullarda doğru dürüst şeyler söyleyebileceklerine, o küçük beyinleri "iyi insan/iyi yurttaş" olmaya örgütleyebileceklerine inanabilir misiniz? Kimse inanmaz. Ben de inanmıyorum. Bugün devlet -laikim diyorsa, ki diyor- ilk işi, laik eğitim kurumlarındaki bu Kara Ses'lerin sesini kısmaktır.

(Kemalist Ülkü, Mayıs 1994)

EĞİTİM ÇIKMAZI

Geçenlerde Çetin Altan, yazılarının birinde doğru bir yargıda bulundu. *Başarı* kavramı üstüne düşünürken şöyle dedi: "Nedir başarı? Bir şey *yapmak* mı, bir şey *olmak* mı? *Başarı*'yı bir şey *olmak*'ta görenlerin sayısı, bir şey *yapmak*'ta görenlerin çok üstündedir. Ne var ki zamana dayanan *başarı* bir şey *yapmak*'tan geçer. Bir şey *olmak* ise sadece gövdeyi ödüllendirip, gövdeyle biter. Bizdeki siyaset raflarında birincisine örnek *Hasan-Âli Yücel*, ikincisine örnek *Sunay Paşa*'dır."(1)

Sayın Başbakan, ayağının tozuyla eğitim açmazına düştü. *Başarısız* nitelemesinin üstüne basa basa, üniversiteye giremeyen 440 bin öğrenci için üniversite kapılarını zorladı. Bunun adına da "*eğitim*

1) Sabah Gazetesi, 16.8.1993.

seferberliği" dedi. Sanki Türk eğitim sorunsalı, salt bu *başarısız* diye nitelediği 440 bin öğrencinin sorunundan, bu öğrencilerin üniversitelere girememesinden ibaretmiş gibi. Bu çocukların neden *başarısız* olduklarını araştırdı mı; gerçekten *başarısız* sayılan bu gençlerin nerelerde, hangi kesimden, hangi okullardan geldikleri konusunda kendisine, araştırmaya dayanan sağlam bilgiler verilmiş midir? Sanmıyorum. *Başarılı* sayıldıkları için niversiteye girmeye hak kazanan gençler nerelerden, hangi ailelerden, hangi okullardan gelmişlerdir; hangi eğitim/öğretim tacirinin tezgâhından geçmiş, o tezgâhlardan geçişleri ailelerine kaç milyona mal olmuştur; bu *başarı*, kendilerine ve ailelerine, ne gibi tinsel çöküntü ve ailesel çözülmelere, yıkımlara mal olmuştur? Sayın Başbakan bu konuda açık seçik verilere sahip midir? Sanmıyorum. *Başarılı* ve *başarısız* nitelemelerini rahatlıkla kullanan Sayın Başbakan, bu nitelemeleri kullanırken, önünde bir eğitimleşme ve okullaşma haritası bulundurmuş mudur? *Başarılı* dediklerinin hangi bölgelerden, *başarısız* diye nitelediklerinin ülkenin hangi kent ve kasabalarından lise diploması aldıklarını; kaç kişinin varıl, kaç gencin yoksul ailelerden; kimin işçi/memur, küçük esnaf ve köylü; kimin tacir, sanayici, büyük çiftçi ve vekil/vzera çocuğu olduğunu biliyor muydu? Onu da sanmıyorum.

Bütün bunları bilmek ve görmek de yetmez. Sayın Başbakan niversiteden geldi. O kurumların, özellikle son on/onbeş yıldan bu yana, nasıl bir bozulmaya, yer yer *liseleşmeye* ve *medreseleşmeye* doğru hızlı bir ivme kazandığını da bilir mi? Siyasal erkin gölgesinde

ve YÖK kışkacında bir üniversite olgusunun, nasıl bilimsel yeteneğini yitirdiğini, araştırma yaptıramadığını; öğretim üyesi, öğretim görevlisi yokluğu çektiğini ve çoğu kürsülerini lise öğretmenleriyle, dışarıdan ücretle tutulmuş birtakım yeteneksiz ve bilgisiz kimselerle doldurmak zorunda kaldığını da bilir mi? Sanmıyorum Sayın Başbakanın elinde bu konuda sağlıklı veriler bulunsun. Örneğin; hangi üniversitenin hangi fakültesi kendi öğrencilerinin geliş kaynağı hakkında sağlıklı bilgiye ve araştırmaya sahiptir? Öğrencinin mal varlığı, aile yapısı, dili/dini ve kültür yapısı, sınıfsal yeri, kişisel yetenek ve becerileri, hobi ve aile meslekleri, geçim kaynakları; anaokulundan itibaren okuduğu okullarla ilgili bilgi ve verilere sahip, bu konuda ciddi araştırmalar yapmış; öğrencisiyle ilgili bu tür alanları doktora konusu, doçentlik, profesörlük tezi yapmış; araştırmacılar için sağlam veriler hazırlamış, kitap, dergi yayınlamış kaç fakültemiz var, biliniyor mu? Salt varlığının değil, yokluklarının da bilindiğini sanmıyorum. Çoğu fakültenin kitaplıkları karakilit vurulu. Fen bilimleriyle uğraşan fakültelerin bile laboratuvarları doğru dürist çalıştırılmıyor. Dersliklerde öğrenciler üst üste, ortaçağ lise sınıfları gibi. *Taktir'e* dayalı, medrese usulü bir düzen tutturulmuş gidiyor. Ne araştırma yapılabilir, ne tartışma, ne de yaşamsal/bilimsel bir üretim etkinliği.

Üniversiteler, bağımsızlık/bağlantısızlık ve özerklik/özgürlük gibi kavramları da içeren, *bilim üretim kurumlardır*. Öğrenci olarak benimsediği kimselerin, birtakım altyetimsel eksik ve yetersizliklerini tamamlamaktan çok, onu, bilime/bilimsel düşünmeye ve giderek, bilimsel üretim ve kalgıya yönlendirirler.

Kuşkucu, sürekli soru üreten; kuşku ve sorularına sürekli yanıt arayan; sürekli bilgilenme aşaması yapma çabasında olan ve bilgiyi yeniden ve yeniden üretme azmı kazanmış insanlar yetiştirmektedir üniversitelerin asıl görevi. Bunun için de öğrencilerini seçerek alırlar. Ancak bu seçme işi, hiçbir zaman başarılı/başarısız ayrımı yapmak değildir. Toplumsal gereksemeler, iş ve üretim alanlarının gereksemeleri, öğrencinin gızlıgüç ve yetenekleri de öneme alınarak, okuyacağı dalı belirlemek içindir. Kimi insan soyutlama, soyut düşünme, kurdüşün (ütopya) yönünde sağlıklı gızlıgüç ve yetenek sahibidir; kimileri de elleriyle, gözleriyle, kulaklarıyla, hattâ bedensel yetileriyle daha sağlıklı düşünebilirler. İşte çağımızda ÖSS ya da ÖYS'lerin asıl işlevi, ortaöğretim eğitimini tamamlamış insanları başarılı ya da başarısız diye birtakım temelsiz nitelermelerle yargılamak değil, onların gızlıgüçleri, yetenekleri ve edindikleri eğitim doğrultusunda başarılı olabilecekleri alanları saptamak ve o yana yönlendirmektir.

Sayın Başbakan, küçük hesaplarla, kısa süreli başarı görüntüsü verebilecek bir girişimde bulunmuştur. Diyelim ki, bu yıl başarısız saydığınız 440 bin kişiyi, birtakım uyduruk fakültelere yerleştirdiniz. Önümüzdeki, daha önümüzdeki yıllarda ne yapacaksınız? İmam Hatip Okulları açar gibi, uyduruk fakülteler açmayı mı sürdüreceksiniz? Zaten bir müdür/bir mühürle açılmış, öğretim üyeliği yokluğundan yarı aralık duran bir sürü fakülte var. Bir de bu kamburu yüklüyorsunuz. Ne olacak bunun sonu? Sahi kim verdi Sayın Başbakana bu aklı? YÖK'ten ses çıkmıyor. Üniversitelerarası Kurul ben bil-

mem diyor. Eğitim kurultayı toplanmadı, öğretmen kuruluşlarının, öğretmen dernek ve sendikalarının haberi yok. Meclis'e bu konu ne getirildi, ne de tartışıldı. Bayram değil, düğün değil eniştem beni niye öptü?...

Sayın Başbakan, gerçekten eğitim/öğretim konusunu ızlencesine alacaksa; dediği gibi, gerçekten bir "eğitim/öğretim seferberliği"ne girmekse muradı, işe tabandan, ana okulundan/ilköğretimden başlamalı, öğretmenliği *meslek* saymaktan çıkarp, devşirme yöntemiyle öğretmen atamanın ülkeye neye mal olduğunu araştırmalı. Urfa'da, Şırnak'ta, Hakkari'de, Van ve Ağrı'da gıdıp birkaç köy okulunu, birkaç kent ve kasaba lisesini görüp gözlemeli; oralarda çalışan öğretmenlerle konuşmalı. Yıllardır açılmayan binlerce köy ilkokulunun neden açılmadığını araştırmalı. Kent ve kasabalarda haritasız, karatahtasız, laboratuvarsız, kitaplıksız, ışıksız, bahçesiz sözde öğretim yapmaya çalışan ortaokul ve liseleri görmeli. İmam hatipli, İslam enstitülü, ilahiyatlı ilkokul müdürü, denetmen, lise ve ortaokul müdürü yöneticilerin bu laik eğitim kurumlarında ne aradıklarını sormalı. Sonra kalkıp Van'a, Kayseri'ye, Erzurum'a, Gaziantep'e değil; Ankara'da İstanbul ve İzmir'de, bazı üniversitelerin sağa sola serpiştirdikleri ve adına *fakülte* dedikleri birimlerine bir tanrı konuğu olmalı. Bakalım hangi fakültenin öğrencileri dersliklerde üstüste değil, hangi fakültenin çevresinde silâhlı nöbetçiler dolaşmıyor. Ya da hangi fakültenin kitaplığı sonuna değin öğrencilerine açık ve de öğrenci bu kitaplıklarda istediği her yayını bulup okuma özgürlüğüne sahip. Hele bakalım, hangi fakültede, yıl içinde herkese açık, kaç tartışmalı toplantı yapılabiliyor, hangi eğitim/öğretim, ya da ülke

sorunları özgürce tartışılabilir. O büyük kent üniversitelerine bağlı fakültelerin hangisinin; fizik, kimya, biyoloji, biyokimya, biyofizik ve Türkçe, yabancı dil ya da deneysel toplumbilim, deneysel tıbbilim laboratuvarları çalışır durumda; hangisinde tartışmalı ders işlenebilir?...

Sayın Başbakan bilimci'dir. Ekonomi gibi, bireyi ve toplumu, bireysel ve toplumsal davranışları yakından ilgilendiren bilim dalının uzmanıdır. uğraşsal edim ve deneyimlerden yola çıkarak, siyasetin de bir bilim olduğunu, birtakım siyasal kararlar alırken, birtakım sağlam ve sağlıklı verilere dayanmak gerektiğini bilecek edim ve yetkinliktedir. Fakat neden bütün bu edim ve kendisine yetkinlik kazandıran birikimlerinin sesini dinlemiyor da, tepeden birtakım girişimlerle temelli olmayan (palyatif) kararlar almayı yeğliyor: birşey *olmak* için mi, birşey *yapmak* için mi? Sağtörel düşününce bir bilim adamı siyasetçi de olsa, yönetici de olsa, bilimsel düşünür, bilimsel verilere göre davranır sonucu çıkıyor. Oysa ülkemizde son on/onbeş yıldan beri yaşanagelen toplumsal, tutumsal ve siyasal gerçekler, bu gerçekler sarmalında giderek daha da karmaşılaşarak boşa dönen bir çark durumuna gelen eğitim/öğretim sorunlarına çözüm arayan Sayın Çiller, geçici, günü kurtarıcı birtakım önlemlere başvuruyor. Oysa, üniversite kapılarına yığılmalar salt *başarı* ya da *başarısızlık* nitelmeleleriyle açıklanabilecek değin basit değildir. Eğitim/öğretim, bütün toplumsal davranışları da içeren, anaokulundan üniversiteye uzanan tümleşik bir süreçtir. Bu sürecin herhangi bir kesitinde ya da noktasında su yüzüne vuran olumsuzluğun, çok daha

başka noktalarda oluşmuşluğu, çok daha başka alanlarda bulunabileceği gözardı edilmemelidir. Sayın Çiller'in "440 bin öğrenciyi üniversiteli yapma" girişimi, yaşanan gerçekler karşısında sadece bir avıuntu olabilir. Çözüm değil, çözümsüzlük getirir!...

(Abece, Eylül 1993, Sayı 85)

OKULLAR AÇILIRKEN

Yıllardır boşa dönen, hantallaşmış bir çarkı şu günlerde bir kez daha döndüreceğiz. Okullar, üniversiteler açılacak. Bu aşamada eğitimin, eğitimleşmenin ne anlama gelmesi gerektiğini kavrayabilmek için Atatürk'ün şu sözlerini anımsamakta yarar var. Atatürk diyor ki, "... eğitim sözcüğü yalnız başına başına kullanıldığında, herkes kendine göre bir anlam çıkarabilir. Ayrıntılara girilirse, eğitimin erekleri, amaçları çeşitlidir. Örneğin dinsel eğitim, ulusal eğitim, uluslararası eğitim.. bütün bu eğitim anlayışlarının erek ve amaçları da başka başkadır. Ben burada yalnızca yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin gelecek kuşaklara vereceği eğitimin ulusal eğitim olduğunu kestnlikle belirttikten sonra, öteki eğitim anlayışları üzerinde durmayacağım. Ancak ulusal eğitimden ne anlamak gerektiğini kısa bir

örnekle açıklayacağım. Yeryüzünde üç yüz milyonu aşkın müslüman var. Bunlar ana baba, hacı hoca eğitimiyle öğrenim ve ahlâk dersleri almaktadır. Fakat ne yazık ki, bütûn bu milyonlarca insan yığını şunun ya da bunun tutsaklık, güdüm ya da aşağılama zincirleri altındadırlar. Aldıkları manevi eğitim ve koşullandıkları ahlâki yol onlara, bu tutsaklık zincirlerini kırabilecek insanlık erdemini vermemiştir, verememiştir. Çünkü aldıkları eğitimin erekleri ve amaçları kesinlikle ulusal değildir. Bir kez ulusal eğitim temel alındıktan sonra, onun dilini, yöntemini, öğrencelerini (müfredatını) ve araçlarını da ulusal yapmanın zorunluluğu tartışılmaz." (Atatürk, **Söylev ve Demeçleri**, Cilt 2., s. 200)

Okulların, üniversitelerin açıldığı şu günlerde kendimizi, Türkiye Cumhuriyeti eğitiminin, Atatürk'ün gösterdiği doğrultuda ve içerikte işlemesinden sorumlu ve görevli sayıyorsak, bunu "demokratik ve laik cumhuriyete, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalacağım"ıza namus ve şerefimiz üzerine ant içtiğimiz temel felsefe doğrultusunda yerine getirmemiz gerekmez mi? Fakat, lütfen kûlahımızı önümüze koyup düşünelim. İçeriği birtakım dinsel/ınaksal safsatalarla doldurulmuş öğrenceler ve yönetici/denetçi kadroları molla kafalı, şeriat eğilimli kişilerce kuşatılmış bir eğitim/öğretim düzeninden, Ulu Önder Atatürk'ün çerçevesini çizdiği bir ulusal eğitimleşme sonucu çıkarılabilir mi?... Kuşkusuz çıkarılamaz. Kemalizmin öngördüğü eğitim felsefesi; ulusal bağımsızlık savaşımızın içeriğindeki halkçıl, tam bağımsızlıkçı öz'ün eğitsel, ekinsel ve tutumbilimsel alanda sürdürülmesinden, yaşamsallaştırılmasından başka bir şey değildir. Atatürk, eğitimi, toplumları derneştirecek, ulusları

örgeleştirerek ve toplumsal yaşamı kurumlaştıracak olan temel etkenlerin başında görüyor, "... eğitimidir ki, bir ulusu ya özgür, bağımsız, ünlü ve yüce kılar, ya da tutsaklığa ve düşkünlüklere/yoksurluklara sürükler." dedikten sonra, bu bağlamda eğitim kavramının uygulamada nasıl algılanması gerektiğini de şöyle vurguluyor: "Yetiştirilecek kuşaklarınıza ve gençlerinize, görecekleri eğitimin sınırları ne olursa olsun, öncelikle ve her şeyden önce ülkenin bağımsızlığına, kendi benliğine ve ulusal değerlerine düşman olan bütün öğelerle savaşın durumunda olmak gerektiği öğretilmelidir." Atatürk, cemaat olarak, şunun bunun güdümünde değil, derneşmiş, örgeleşmiş ve yaşamsal ülkü ve ilkelerini kurumlaştırılmış onurlu bir ulus olarak yaşamının yollarını gösteriyor. Bu onurlu yolun, toplumun/ulusun, yaşamsal ülkü ve ilkeleriyle emişen, dayanışmacı/katılımcı bir eğitileşmeyle yürünebileceğini öngörüyor; "Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir, fendir. Bilimin ve fennin dışında yol gösterici aramak aymazlıktır, sapkınlıktır, bilgisizliktir" diyor. TBMM'nin 24 Şubat 1921 günlü toplantısında Milletvekili Hacı Süleyman Efendi'nin; "Tarih, ülkü ve ilkelerini şaşırmış ulusların çöküş ve batışlarının tanığıdır. Bilim diyor ki, ulusları kötü sonuçlara götüren, bilgisizlikleri ve onlara dayatılan bilim dışı safsatalardır. İnsanlar bilimsel düşüncelerle donatılmadıkça hiçbir işe yaramazlar. Asıl görevimiz kentlerde büyük büyük camiler yapmak değil, köylerde laik bilimi, laik düşüncüyü işleyecek küçük küçük okullar açmaktır. Hayırlı olan da budur" biçimindeki uyarısı, ulusal bağımsızlık savaşını coşkusuyla ve de alkışlarla karşılanıyordu.

Şimdi, bir yandan bu sözleri yineleyerek "Atatürk'ün ilke ve inkılâplarına bağlılık"tan söz edeceğiz, resimleri, anıtları önünde ant içip şapka çıkaracağız, öte yandan "dîn ve ahlâk kültürü" ağırlıklı, imamlı/hatıplı ve Darwin reddiyeli; bilimsel, çağdaş ve-riler/bulgular yerine, birtakım inaklardan, çağdışı kurum ve kuruluşlardan medet umucu bir tutum ve davranış içinde olacağız. Görevliler, sorumlular olarak bir yandan, insanların "Allahın ipine sarılmaları gerektiği"ni, laik ve demokrat Türkiye Cumhuriyeti öğretmenlerinin "müslümanın demekten korkmama-ları"nı öğütleyeceğiz. Öte yandan, laik eğitimden, laik bilimden, eğitim/öğretim birliğinden yana olduğumuzu söyleyeceğiz. Kim inanır bu ikiye bölünmüşlüğe!...

Eğitim/öğretim kurumları açılırken, kûlahımızı bir kez, beş kez, on kez önümüze koyup düşünmeliyiz. Hemen hemen bütününe yakın yönetici ve denetçi kadroları imamhatip kökenli/molla kafalı kişilerce tutulmuş; öğrenceleri, ders kitapları, bilim dışı birtakım safsatalarla şişirilmiş; Einstein'den Marx ve Darwin'e Batılı; el-Razi, el-Kindi, el-Haytam, İbni Rüşd'den İbni Haldun'a doğulu ne kadar laik düşünceli, laik bilim üreticisi varsa ders kitaplarından kovulmuş ya da birtakım uydurma bilgilerle geçiştirilmiş; felsefe ve felsefesal uğraş alanları, laik bilim, Mu-tezile maslahatı olarak sunulmuş; onların deyişiyle, "maslahatı şeriata müteveccih kılınmış" bir ortamda, cumhuriyet eğitiminden, demokratik ve laik eğitimleşmeden söz edilebilir mi? Ben, edilemez diyorum!

Diyeceğim o ki, ulusal eğitimciliğimizi bu duruma düşürenlerin, laik bilim yolundan, laik eğitim/öğretim sürecinden saptıranların ocaklarından sular çıksın,

sınlarında ısrırganlar bitsın!... Milli Eğitim Bakanlığı
koltuğuna ikinci kez oturan Sayın Menteşe'ye de
Tanrı, tûkenmez sađđörûler bağışlasın.

(Kemallst Ülkü, Ekım 1993)

MİLLÎ EĞİTİM BAKANINA AÇIK MEKTUP-I

Sayın Bakan,

Yeni bir eğitim/öğretim yılına giriyoruz. Sız de bu koltuğa ikinci kez oturuyorsunuz. İlkinde oldukça dumanlı bir havaya rastlamıştı gelişiniz. Çevrenizde yeğın bozkurtlar vardı uluşan. Ne yazık ki, bu gelişiniz de öyle ahım şahım günlere denk düşmüyor. Sızden sonra, köprülerin altından sular daha bir hızlı aktı. Sızden önce başlatılan ve ne yazık ki, sizin döneminizde de süren; eğitimde Atatürk devrim ve ilkelerinden, daha doğrusu bilimsellikten sapma ve kul eğitimciliğine yönelme, daha hızlı bir ivme kazandı. Anayasanın "devrim yasaları" arasında saydığı ve uygulanmasını güvenceye aldığı "Tevhid-i Tedrisat" yasası görmezlikten gelinerek, hattâ zaman zaman yok sayılarak, Türkiye Cumhuriyeti millî eğitiminin içeriği,

anaokulundan üniversiteye değin, birtakım safsatalarla dolduruldu, çağdışı alanlara kaydırılarak ulusçu niteliğinden soyutlandı. Ders kitaplarından, öğrencelerden (müfredat programı) laik içerikli ulus-ulusçuluk-ulusallık sözcükleri çıkarılarak, yerlerine dinsel içerikli millet-milliyetçilik ve millilik sözcükleri yerleştirildi. Ders kitaplarının adı, Arap ortaçağı burgacında bocalayıp duran Pakistan'da, Bangladeş'te ve Suudi Arapların'da olduğu gibi, *islami* sıfatıyla belirlenmeye yakın olsun diye; milli tarih, milli coğrafya, milli kıyma, milli sızık, vb. adlarına dönüştürüldü. *Bilimi Türkleştirmek*, daha da ileri gidilerek *bilimi islamlaştırmak* gibi, avanakça işlere girildi. *Einstein* gibi, *Russell* gibi, *Darwin* ve *Marx*, vb. Batı kökenli bilim adamlarının yanında, *El Razi*, *el Kindi*, *el Haytam* gibi, *İbni Rüşd*, *İbni Haldun* vb. Doğu kökenli felsefeci, bilim adamları ders kitaplarından ayıklandı. Felsefe ve felsefeseli uğraş alanları, bir tür *Mutezile maslahatı* olarak algılandığı için, öğrencelerden ve ders kitaplarından uzaklaştırıldı. Onların diliyle, *maslahat şeriatı müteveccih kılındı*.

Bunlarla da yetinilmedi. Ortaçağvarı bir zihniyetle *Darwin*'i *ke-en-lem yekûn* saymanın yanısıra, eğitimde çağdışılığı pekiştirmek için, *Pakistan* gibi, *Bangladeş* gibi en geri kalmış ülkelerden *öğretmen dışalımına* gidildi. Ankara'da bir üniversitenin eğitim bilimleri fakültesine siparişle "*milli öğretmen yaratma*" görevi verildi.(1) Türkiye üniversitelerinden yetişmiş çağdaş

(1) Bkz."Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin Milli ve Çekirdek Öğretmen Yetiştirme Raporu". 22 Ekim 1987 günlü gazeteler.

kafalı gençlere, *sınav* görüntüsü altında, laik eğitim kadrolarından uzaklaştırılma cezaları uygulanırken, *haddâm-ı dîniyye*'den olanlara ulusal eğitim bakanlığının bütün kadroları sonuna değin açık tutuldu.

Sayın Menteşe,

Bilindiği gibi, *Türkiye Cumhuriyeti* kavramı, içeriğini, Atatürk önderliğinde, utkuyla sonuçlandırılan ulusal bağımsızlık savaşımının oluşturduğu halkçıl, laik ve demokratik bir olgudur. Doğaldır ki, ulusal eğitimciliğimizin içeriğini de bu olgu belirleyecektir. Yani, konumuza toplumbilimsel ve gerçekçi, gerekirci tarih açısından bakılığımızda; Türkiye Cumhuriyeti ulusal eğitiminin, Atatürk devrim ve ilkeleri çevriminde halkçıl, laik ve demokratik bir süreci izlemesi kaçınılmazdır. Yani, Türkiye Cumhuriyeti eğitim kurumlarında din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin ve de hiçbir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık, altlık/üstlük tanınmaksızın, katılımcı, eşitlikçi ve insancıl bir tutum izlemesi, tarihsel ve toplumbilimsel bir zorunluluktur. Fakat Sayın Bakan, sizin de bildiğiniz gibi, bu bilimsel zorunluluk ve tarihsel gerçek, özellikle belli bir dönemden sonra, hiçbir zaman dikkate alınmadı. Zaman zaman bütün insancıl, demokratik, laik değer yargılarını altüst eden sam yelleri estirildi ülkemizde, yüreklere korkular salındı, acı tohumlar ekildi belleklerimize. Bugünlere geldik. Bugün oturduğunuz koltukta önünüze açılan sayfalarda şunları okuyacaksınız Sayın Bakan:

1. Öncelikle bilimi, bilimselliği yok sayan bir çevrimde, dipten doruğa yazboz tahtasına dönüştürülmüş sözde bir eğitim/öğretim alanı;

2. Eğitimde fırsat eşitliği, yaygınlık, katılımcılık, yansız bilgilendirme, eleştirel düşündürme ve özgür tartışma gibi, sağlıklı bir eğitim/öğretim sürecinin temel öge ve dinamiklerinden özellikle soyutlanmış bir okulculuk;

3. Özellikle ilk ve ortaöğretim kurumlarında, öğretmen ve öğrencilerin kullanabilecekleri hemen bütün eğitim/öğretim araçları dil, kavram ve bilgi kargaşasıyla şişirilmiş; bilime ve bilimsel bilgiye aykırı birtakım safsatalarla yoğunlaştırılmış kağıt yığınları;

4. Ders araç ve gereçlerinin laik, demokratik ve bilimsel içeriği ayıklanarak, onun yerine, gençliği şeriat düzenine hazırlayıcı; us'un bilimsel bilginin yerine, kör inancın ve birtakım katı inakların yerleştirilmesini; bireyliğinin bilincinde ve bir toplumun ögesi olmanın övüncüyle onurlanan yurttaşlar yerine; kişiliksiz, boynu bükük, yüzü yerde ve başkalarına kul/köle olmaya hazır insancıklar üretmeye endekslenmiş çağdışı bir düzen;

5. "Sobadan önce bilgisayar" diyerek, hem devlet hazinesini milyarlarca zarara uğratan, hem de kırk camlarını bile taktıramayan, öğrencisini oturtacak sıra bulamayan okulları bilgisayar, radyo ve televizyon mezarlığına dönüştüren akılsızlıkla, boşa geçmiş onlarca ders yılı ve de milyonlarca ders saati ile, utanç verici başarısızlıklara dönüştürülmüş bir alan;

6. Bütün bu olumsuzluklar karşısında sürekli laf üretmekten öteye geçemeyen bir bakanlığın savsaklaması yüzünden Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yıllardır açılmayan, öğretmen gönderilemeyen 2500'ten çok okul ayıbı yaşanadururken, özellikle An-

kara, İstanbul, İzmir, Konya, Adana gibi büyük il merkezlerindeki okulların her birinde sayıları 10'lara, 15'lere varan yedek öğretmen tutma; Doğu ve Güneydoğu illerindeki okullara atanmak üzere kadroya alınan yüzlerce öğretmeni, atandıkları okullarda tutamayarak, bölgenin kimi il ve ilçe merkezlerinde tam aylıklı süresiz dinlenceye sevk etme ayıbından hiç kimsenin utanç duymadığı bir olgu.

İşte Sayın Bakan, bugün ikinci kez oturduğunuz koltuktan izlenebilecek görüntü özetle bu. Şimdi sizi düşünüyorum Sayın Bakan. Siz bir hukukçusunuz. Hak, hukuk, adalet gibi, evrensel kavramları özümleyerek yetiştirmiş olabileceğinizi düşünüyorum. Yukarıda özetleyerek yansıtmaya çalıştığım kötü gidiş, ıyıye dönüştürebilecek mısınız? Hangi kadro ile, hangi siyasal destekle?... Okul yöneticilerinden Bakanlık birimlerine değin, birtakım kişisel hesap ve çıkarıcı çevrelere göre hesaplanmış bir kadroyla nasıl başa çıkacaksınız. İlkokul yöneticilerinden Bakanlık birim başkanlıklarına, talim ve terbiye üyeliklerinden denetim elemanlarına değin, elinizdeki kadroyu lütfen önünüze alıp bir inceleyiniz. Kim, ya da kimler eğitim/ öğretim alanında kaç yıl ter dökmüş, bu süre içinde kaç satır yazı yazmış, kaç kitap üretmiş; hangi özel ve özgün buluşun, uygulamanın, önerinin sahibi?... Gelip giden bakanların ağızına bakmaktan öteye hangi becerinin, hangi bilim dalının emekçisidirler?... Bakanlıkta siz bir siyasal birliktirnin temsilcisi olarak bulunuyorsunuz Sayın Menteşe. İşin teknik yanı, bilimsel yanı, temel felsefesi ve düşüncelerin, önerilerin yaşama geçirilmesi işi uzmanların, teknik kadroların, bürokratların sorumluluğundadır. Doğru ve gerçekçi

bir devlet kadrolaşmasında, devletin anayasasından yansıyan yaşama felsefesinin sürekliliğini; siyasal baskılar, siyasal kurumlar değil, bulunduğu koltuğun hakları veren bürokratik kadrolar sağlar.

Eğitim/öğretim işi, dünyanın her yerinde siyasal kadroların değil, öğretmenlerin, eğitimcilerin sorumluluğundadır, onların işidir. Bakanlıkların asıl görevleri eğitim/öğretim işine soyunanların bilimsel içerikte kadrolaşmalarına destek olmak, çalışmalarını kolaylaştırmaktır. Bir dönem bizim ülkemizde de böyle mutlu günler yaşanmıştır. *Mustafa Necati, Saffet Arıkan, Hasan Âli Yücel* gibi ulusal eğitim bakanlarının adları, yaşanan o mutlu günlerin anısı uğruna ölümsüzleşmiştir. Ha, bir de *Tevfik İleri* var adı unutulmayan. Neden? Türk ulusal eğitiminde meyveye durmak üzere olan yemiş ağaçlarına balta salladığı için. Zemzem kuyusuna işeyen Arap gibi. Ne zaman ki, Milli Eğitim Bakanları, kendi kişisel hesaplarını ve siyasal hırslarını geri çekerek, eğitim/öğretim sorununu uygulamadaki öğretmen ile paylaşma içtenliğini göstermişler, işte o zaman hem eğitim sorunsalının çözümlenmesindeki bütün güçlükler ortadan kalkmış, hem de kendileri unutulmayan, iyi anılan devlet adamları sırasında yerlerini almışlardır.

Milli Eğitim Bakanları, kendilerini yalnızlattıkça, işi öğretmenin elinden alıp yeteneksizlere yükledikçe, hem eğitim/öğretim işi açmaza girmiş, hem de kendileri anılmaz olmuşlardır. Lütfen düşününüz Sayın Mentеше, siz Türkiye Cumhuriyetinin kaçınıcı eğitim bakanısınız. 60. mı, 65. mi? Onu bırakınız, siz öncellerinizden (selefi) son beş bakanın adını sayabilir mısınız? Unutuldular. Neden?... Eğitim/öğretim işini

ben bilirim dedikleri için. Eğitim/öğretim işinden hiç haberi olmayan, o uğurda bir damla ter dökünemiş; Atatürk devrim ve ülkelerine yabancı, Türkiye toplumunu sevgiyle, bilgiyle kucaklamak özveri ve yeteneğinden yoksun kadrolarla ülfeti yeğledikleri için.

Bugün ikinci kez oturduğunuz koltukla siz ve hükümetiniz tarihsel bir sorumluluğun altındasınız Sayın Menteşe. Ya yüce bir erdem ve vicdan sorumluluğuyla davranarak, cumhuriyet eğitimini çembere alan örümcek ağını yırtacaksınız, ölümsüzleşeceksiniz, ya da o zehirli şeriat örümceklerinin ağına dolanıp yok olacaksınız. Tarih önünde seçim ve sorumluluk sizde Sayın Menteşe.

Saygılarımla.

(Abece, Eylül 1993)

MİLLÎ EĞİTİM BAKANINA AÇIK MEKTUP-II

Sayın Bakan,

Yeni bir ders yılına daha girmekte olduğumuz şu günlerde kuşkusuz, danışmanlarınızı, uzman ve öteki yardımcılarınızı çağırıp geniş bir danışıklıkta bulunmuşsunuzdur. Hiç kuşkusuz onlar da size; laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti eğitim dizgesinin dip-ten doruğa bozulduğunu, laik, bilimsel ve katılımcı özünün boşaltıldığını uzun uzun anlatmışlardır. Olan ki, uzman, danışman ve yardımcılarınız size örneğin, bugün ülkemizde;

2 endüstri meslek lisesine karşı 3 imamhatip lisesi,

1 sağlık meslek lisesine karşı 3.5 imamhatip lisesi,

1 tarım meslek lisesine karşı 4.1 imamhatip lisesi,

ve de

1 çvâklık eğitım kursuna karşı 5 kıran kursu düşmekte olduğu hakkında da geniş sayısal bilgiler sunmuşlardır.

Kuşkusuz onlar size, başında bulunduğunuz ve sorumluluğunu üstlendiğiniz eğitim/öğretim dizgesinin hızla bir kara deliğe doğru itilmekte olduğunu; örneğin adları *laik lise* olan öğretim kurumlarında öğrenci sayısı üç kat, teknik, tarım teknik ve sağlık liselerinde dört kat artmasına karşın, imamhatip liselerinde tam on dört kat arttığını; son yirmi yılda yönetici kadrosunun yüzde 20, öğretmen kadrosunun yüzde 40'lara yaklaşan oranlarda imamhatipleştığını; uygulamada ise mutavva gibi, ketibe gibi, pastar gibi(*) düşünen ve davranan görevli sayısının hızla çoğaldığını da, olaylara ve sayımlara sonuçlarına dayanarak bir bir açıklamış, örneklemiş olmalıdır.

Uzmanlarınız, danışman ve yardımcılarınız belki size; Ulu Önder Atatürk'ün, Türk eğitim/öğretim dizgesinin kesinlikle ulusal ve laik olmasını öngördüğünü; çünkü çağımızın akıl ve bilim çağı olduğunu; bu nedenle eğitim/öğretimde laik ve ulusçu öz'ün yitirilmemesi, duygunun inanca, aklın dine kaptırılmaması gerektiği yönünde, yaşamsal örnekler vererek, uyarılarda bulunduğunu da fısıldamışlardır. Belki onlar size; bugünkü eğitimleşmede görülen niteliksizliğin, bugünkü eğitim/öğretim tezgâhından

(*) *Mutavva*: Şeriatla yönetilen ülkelerde din bekçisi, insanları namaza, oruca zorlayan zabıta. *Ketibe*: Din önderinin koruması, dinsel savaşlarda ganimet askeri. *Pastar*: İran şeriat düzeninde *Mutavva* ve *Ketibe* sorumluluğunu üstlenen din görevlisi, asker. A.D.

geçenlerin çapsizliklarının düzenin medreseleşmesi'nden kaynaklandığını; düzendeki dinsel dayatımın artışıyla ters orantılı olarak, bilgilenme eğitileşme oranının düştüğünü de birtakım sayımlama sonuçlarına dayanarak açıklamışlardır. Okuma yazma oranının yükselmesine karşın, nitelikli kafa yapısına sahip insan sayısının artmadığını; gazete, dergi ve kitap tirajlarının yerinde saydığını, hattâ gerilediğini; örneğin kişi başına Japonya'da 5, Bulgaristan'da 6, Çekoslovakya, Macaristan, Avusturya gibi Ortaavrupa ülkelerinde 7-10, İngiltere ve Fransa'da 9-13 kitap düşerken, ülkemizde yılda 3-4 kıştıye ancak 1 kitap düştüğünü ve de bunun toplumbilimsel(!), siyasetbilimsel(!) verileriyle, neden ve sonuçlarını da açıklamışlardır kuşkusuz(!)...

Sız, Atatürk önderliğinde kurulan bir devletin, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Millî Eğitim Bakanısınız Sayın Ayaz. Anayasamıza göre "*Devrim Yasaları*"nın en başında yer alan ve Anayasal güvencede sayılan "*Tevhidi Tedrisat*" yani, eğitim/öğretim birliği yasasını yürürlükte tutmak, Bakanlar Kurulu adına Bakanlığınıza verilmiştir. Söz konusu yasanın gerekçesinde şöyle denilmektedir: "*Bir devletin genel kültür ve eğitim siyasasında ulusun duygu ve düşünce yönünde birliğini sağlamak için eğitim ve öğretim birliği en gerçekçi, en bilimsel, en çağrıcı ve her yerde yararları, olumlu sonuçları alınmış bir ülkedir. 1839 Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye döneminde Osmanlı eğitim düzeninde eğitimin birleştirilmesi istenmiş ise de, bunda başarılı olunamamış, aksine ikilik ortaya çıkmıştır. İkiliğin sürmesi, eğitim ve öğretim alanında birçok zararlı sonuç*

doğurmuştur. Bir ulusun bireyleri ancak bir türlü eğitim/öğretim görebilir. İki türlü eğitim/öğretim, bir ülkede iki türlü insan yetiştirir. Bu ise ulusumuzun duygu ve düşünce birliği, ulusal bütünlüğümüz için çok zararlıdır. Önerdiğimiz yasanın kabul edilmesi durumunda, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bütün eğitim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanacaktır. Bu suretle bütün okullar ve eğitim/öğretim kurumları bundan böyle, Cumhuriyetin kültür siyasasından sorumlu ve ulusal kültürümüzü, duygu ve düşünce birliği içinde ilerletmeye görevli ve sorumlu olan Milli Eğitim Bakanlığı, olumlu ve akılcı bir milli eğitim siyasası yürütecektir." (Vasıf, Saruhan. 2 Mart 1924)

Dilini sadeleştirerek yukarıya aldığım gerekçe, Bakanlığınıza özellikle bu günlerde ağır bir sorumluluk yüklüyor sayın Ayaz. Ben ne yapabilirim. Bugün önüme konulan sonuç, ta 1950'lerden beri birikegelmiş olumsuzluklardır. Bunca imamhatip okulunu ben mi açtım? Bunca imamhatipliyi eğitim/öğretim kadrolarına, devlet dairelerine, kıtlere ve belediyelere ben mi yerleştirdim? Atatürk düşmanlığı öğreten, gerici kuruluşlara, tarikat cephesine asker yetiştiren bunca Kur'an kursları benim mi icadım? Din görevlisi, imam ve hatip yetiştirmek amacıyla açılması gereken okulları ben mi laik eğitim kurumları içinde yuvalandırdım; ben mi bu meslek okullarını *mutavva*, *ketibe* ve *pastar* kışlalarına dönüştürdüm? diye sorabilirsiniz. Bunda haklı da olabilirsiniz. Ancak bu tür gerçekler sizi masum kılmaz sayın Ayaz. Atatürk devrim ve ilkeleri çerçevesinde yürürlüğe konulan tüzük ve yasalara göre insan olarak, yurttaş olarak ve

de hepsinin ötesinde, arkasında tyl anılar bırakmış bir devlet adamı olarak, sorumluluklarınız var Sayın Bakan! Neden, nüfusunun yüzde ellisine yakını tarımla uğraşan bir ülkede tarım teknik okulu sayısı 17 de, imamhatip okulu sayısı neredeyse beşyüzlere varmak üzere? Ve de neden, tarım meslek lisesi çıkışlıları, orman mühendisleri, tarım mühendisleri boşta geziyor da, imamhatip lisesi, islam enstitüsü ve ilahiyat fakültesi çıkışlı hiçbir kişi açıkta kalmıyor, devlet dairelerine hemen yerleştiriliyor? diye, içinde bulunduğunuz siyasal ekibe, Bakanlar Kurulu arkadaşlarınıza ya da Bakanlığınızın yetkili ve etkili daire başkanlarına soramaz mısınız? Bakanlığınızın kadro dağıtan, atama yapan masaları, örtülü/dolambaçlı imamhatip okulu istekleriyle, imamhatipli atamaları istekleriyle dolup taşıyor. Doğuda, Güneydoğuda yıllardır kapalı duran okullara öğretmen; kapalı sağlık ocaklarına doktor, ebe, hemşire; halk kitaplıklarına memur verilemiyor ama, o verilemeyen kadrolar şeriat özlemcilerinden hiçbir zaman 'esirgenmiyor. Bugün devlet dairelerinde, kitlelerde ve belediyelerde laik kadroları tutan kaç imamhatipli, yüksek islam enstitülü, kaç ilahiyat fakülteli var biliyor musunuz Sayın Bakan? Söz konusu okul çıkışlıların sayısı neredeyse onbinleri buldu. Ülkedeki cami görevlilerinin yüzde 30'a yakını ilkokul çıkışlı. Hanı, nerede imamlık, valzlik ve müezzinlik için yetiştirdiğimiz insanlar?

Önümde sizin 7.12.1993 günlü olur'unuzu içeren bir dizele var. Buna göre, bir düzenleme hilesiyle, 59 yerde daha "imamhatip lisesi şubesi" açılmasına izin veriyorsunuz. Ayrıca 30 yerde de yeni imamhatip lisesi açılması isteğinin değerlendirilmesini istiyorsunuz.

Böylece toplam İmamhatip lisesi sayısını bir çırpıda 492'ye çıkarıyorsunuz.

Ne yapacağız bu kadar İmamhatip okulunu, nereden kullanacağız bu kadar İmamı sayın Ayaz? Laik, demokratik Atatürk Cumhuriyetini İmamlara, mollalara, tarikat şeyhlerine mi teslim edeceğiz? Geçmişten bugüne, İmamlarla, mollalarla, tarikat şeyhleriyle yönetilmiş de esenliğe çıkmış bir ülke, esenlik bulmuş, mutlu ve varlıklı olmuş bir ulus, bir toplum var mı ki, biz de o yolu izleyelim? Yok. Büyük kent ve kasaba camilerinin çoğunda İmam, hatip, vaiz ve müezzin kadroları alabildiğine şişirilmiş. Sayıları 10-15, 25-30 ve hatta 40'lara, 50'lere varan kadrolu camilerden söz ediliyor. Bir yanda kadrolar böylesine şişirilirken doğuda, güneydoğuda çoğu camiler boş. Oralara atanmışlar gitmiyorlar. Hele oralarda köylere ne İmam yol-
lanabiliyor, ne de vaiz ve müezzin. Köy kadrolarında gösterip kent ve kasaba camilerinde pinekliyor ya da ticaretle uğraşıyor, tefecilik yapıyorlar. Hanı dınlı İmanlıydılar, gerekirse tanrı uğruna ölebillerlerdi?

Değil Sayın Bakan. Bugün köktendinci ideolojinin dinsel eğitim veren okullara, özellikle de Kuran kurslarındaki genç beyinlere, camilerde saf insanlarımıza dayattığı, dayatmaya çalıştığı sadece Atatürk ve laik devlet düşmanlığıdır, demokrasi düşmanlığıdır. Devlet dairelerindeki görevlilerden az çok anlayış sahibi herkes şikayetçi. Bu eli tesbihli, kulağı ezanda insanlardan kımse hayır beklemiyor. Laik ve demokratik devlete karşı beyni yıkanmış, Atatürk düşmanlığı ile şişirilmiş insanlardan hayır gelir mi?

Atatürk'e, O'nun devrim ve ilkelerine, laik ve de-

mokratik Cumhuriyete karşı olanlar, sürekli din ve vicdan özgürlüğünden söz ediyorlar. Yavuz hırsız örneği "*din elden gidiyor*" diye bağırıp çağırıyorlar. Oysa ne dinin elden gittiği var, ne diyanetin. Amaçları, Atatürk devrim ve ilkeleriyle tıkanan kara delikleri yeniden açmak, çirkef kanallarını yeniden akıtmaktır. Şeriat düzenini getirerek dünyamızı karartmak, ışık veren damarları kesmektir. Sizi onlara şunları sorabilirsiniz Sayın Bakan:

— Bugün ülkemizde camiye gidenin yolu kesiliyor mu? Hayır.

— Namaz kılanın altından namazlığı çekiliyor mu? Hayır.

— Oruçlunun ağzına su akıtılıyor mu? Hayır.

— Hacca gidenin yoluna duruluyor mu? Hayır. Hayır. Hayır!...

Öyle ise derdiniz ne? Öğretmensiz, doktorsuz, teknisyensiz, hukuksuz toplum olamayacağına, olsa bile dirlik ve düzenlik içinde uygarlık içinde bulunamayacağına göre, nedir bu imamlaşma, mollalaşma çabanızın amacı? Bu ülke Atatürk yolunda, onun açtığı ışıklı yoldan yürüyerek Avrupa'nın ve Arabın taşrası olmaktan kurtuldu. Bu ülkeyi yeniden Avrupa'nın sömürgesi, Arabın/Acemin taşrası mı yapmak niyetiniz? diye sorabilirsiniz. Aymazlıklarını yüzlerine vurabilirsiniz.

Yeni bir eğitim/öğretim yılına girdiğimiz şu günlerde bu ve benzeri soruları masanızın üstünde sıralayarak, 1919'lardan günümüze nereden kalkıp nereye geldiğimizin eğitbilimsel, toplumbilimsel ve de

siyasetbilimsel bir çetelesini çıkarabilirsiniz Sayın Ayaz.

Sızın, devlet adamlığını, devlet adamlığı sorumluluğunu, salt bir koltuk olarak, sağa sola buyruk salmak olarak algıladığınızı sanmıyorum Sayın Ayaz. Günü kurtarıcı bir yaklaşımla ilkesiz, *etik*siz bir tutum içinde, *ya sabır* çekmeye yargılı kalabileceğinizi de düşünmediğim için bu mektubu yazdım. Esenlik dilekleriyle.

(Abece, Eylül 1994)

DERS YILI SONA ERERKEN

Atatürk devrim ve ilkeleri doğrultusundan iyice saptırılmış; çağdaşlık, laiklik niteliği *şeriat*a bulaştırılmış; bilimselliği, bilimsel özü, birtakım *ınak-larla*, *safsatalarla* karartılmış bir eğitim/öğretim yılı sona eriyor. Sözde sona erer gibi görünse bile, Türk ulusal eğitimciliğinin *iliğine* işleyen, gırtlığına oturan *laiklik karşıtı* (antilaik) *şer* kazanı, alttan alta fokurdamasını sürdürecektir. Gençlik kampları, yaz kursları, boş zaman değerlendirilmesi, vb. adlar altında *mutavva* ve *ketibe*(1) üretmesine bakacaktır.

Yönetici kadrosunun yüzde 20'yi, öğretici kadrosunun yüzde 40'ları aşan bir kurumun *kısırdöngüsüne* düşen Sayın Nevzat Ayaz'ın yer yer

(1) *mutavva* ve *ketibe* için 220. sayfaya bakınız.

sonuçsuz çabalarını görüp üzülmüyoruz. Sayın Ayaz, Atatürk dönemini de yaşamış bir devlet adamı. Ama bir türlü söz anlatamıyor içinde bulunduğu siyasal ortama. Bir yanından sıkınca, öte yanından patlak veriyor. Çünkü tezgâh öyle kurulmuş. Yıllardan beri ekilen *karalohumlar*, bugünler düşünülerek seçilmiş. Herşey, her tasarımların "*din, diyanet elden gidiyor*" karaçalımına göre *ereklendirilmiş*. Sayın Nevzat Ayaz bilmez mi ki, Cumhuriyet döneminin hiçbir aşamasında ve ülkenin hiçbir yerinde ne hacca gidene dur denilmiştir, ne oruç tutanın ağzına su akıtılmıştır, ne de camiye gidenin yolu kesilerek altından seccadesi çekilmiştir. Öyleyse nedir bunca çalıp çağırmanın, bunca kadrolaşmanın amacı? Amaç belli. Öncelikle Kuran kurslarını yaygınlaştırıp yayarak; imamhatip okullarını genel laik eğitim kurumları içinde yaygınlaştırarak; buralardan yetişenleri laik eğitim kurumlarına aktararak Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim/öğretim kurumlarını, *şeriatla mutavva* ve *ketibe* üreten bir *medreseye* dönüştürmektir.

Gerçekte bu amaçlarında bir hayli başarılı olmuşlardır. Özellikle zorunlu din dersinin Anayasa'ya konulmasından sonra, *şeriat* yanlıları işi iyice azıtmışlardır. İlk-orta, bütün ders izlenceleri altüst olmuş, dinsel eğitim kökenli kimseler laik eğitim kurumlarına yerleştirilerek "*ed-dünya mezra'at el-ahire*" *fehvasınca*, eğitimin ereği "...*inanç esaslarını öğretmek ve bu dünyada Tanrı'nın emirlerine göre yaşayarak ve gelecekteki ebedi hayat için hazırlanarak O'nun rızasını kazanmaktır*" akağına (*mecra*) dönüştürülmüştür. Giderek yanındaki, yöresindeki bütün iyi şeyleri etkileme sürecine giren bu akak, aslında bir *şeriat* söyleminden

başka birşey olmayan adil düzen çığlıklarıyla ağırlığını duyumsatan baskı gücü durumuna gelmiştir. Giderek bu karabaskının etkisine giren ve kişilik gösteremeyen kimi devlet adamları ve politikacılar; "Politikada halkı kazanmak için dini yönden yaklaşmak lazım"(2), "Eğitim alanında büyük hatalar yapıldı. 1951-52 yılında öğretmen okullarına din dersi zorunluluğu konulması, imamhatip okullarının açılması eğitim sistemimiz ve felsefemiz açısından Cumhuriyet tarihimizin en önemli, gerçekçi ve isabetli karar olmuştur"(3), "... yaptığı her hareketin ilâhi bir güç tarafından kontrol edildiğine inanan insan tipi yetiştirmek gerekmektedir(4), "... laikliği Atatürkçülükle birleştiriyorlar. Memleketimizin ilerleyebilmesi için, demokraside, hür düşüncede bu gibi tabulardan kurtulmamız lazım"(5) gibi sözlerle alanlara çıkmışlardır. Anayasaya "Din ve ahlâk bilgisi" derslerini koyduran ekibin başında gelen bir paşamız da, Yüce Atatürk'ün "... dinimizi öğrenmek için hacıya hoca-ya gerek yoktur. Ana ve babalarımızdan öğrendiklerimizle ibadetimizi yaparız"(6) sözlerini görmezden, bilmezden gelerek "... dinsiz millet olmaz, dini de çocuk ailesinden öğrenemez. Dinin öğrenileceği yer okuldur"(7) demek gerektiğini duymuştur.

Oysa, değiştirilemezliği Anayasa ile de güvence altına alınmış, kapı gibi bir ÖĞRETİM BİRLİĞİ YASASI (Tevhidî Tedrisat Kanunu) var yûrûrlükte. Gelin birlikte okuyalım bu yasanın özünü oluşturan 4. maddesi-

(2) Turgut Özal'ın Hakkâri konuşması, Hürriyet Gazetesi, 5.9.1990.

(3) Millî Eğitim Bakanı Avni Akyol, Hürriyet Gazetesi, 3. Ocak 1989

(4) Mehmet Keçeciler, Hürriyet Gazetesi, 10.12.1989

(5) Turgut Özal, Hürriyet Gazetesi, 16.10.199.

(6) T. Toros, Atatürk'ün Adana Seyahatleri, s. 25.

(7) Gazeteler, 13.9.1990.

nı: "Madde 4- Milli Eğitim Bakanlığı yüksek dîn uzmanları yetiştirmek için üniversitede bir İlahiyat Fakültesi açar ve imamlık-vaizlik gibi dînsel hizmetlerin görölmesiyle yükümlü (mükellef) memurların yetişmesi için de ayrı okullar açar." (8) Böyle diyor madde. Ancak "yüksek dîn görevlisi" yetiştirmek amacıyla üniversiteye bağlı bir İlahiyat Fakültesi açma hükmü, 1933 yılındaki üniversite reformu sırasında çıkarılan ve öğretim üyeliği kadrolaşmasını belirleyen 2252 sayılı yasa ile kaldırılmışsa da, 1949 yılında Başbakan Şemsettin Günaltay hükümetince, imamhatip okulları ve üniversitede bir İlahiyat Fakültesi açılmasına ilişkin yasa ile yeniden gündeme gelmiştir. Eğitim dizgemizde (sistem) uzun süre yasanın bu hükmüne uyulmuş; imamhatip okulları birer meslek okulu niteliğini sürdürmüştür. Ancak, 1739 sayılı "Milli Eğitim Temel Kanunu"nun 12. maddesinde "Milli eğitimde laiklik esastır" denilmesine ve 32. maddesinde imamhatip liseleri birer meslek okulu olarak nitelendirilmesine karşın, 16.6.1983 gün ve 2842 sayılı yasa ile bu maddede bir fıkra eklemek yoluyla, imamhatip liseleri de, birer meslek okulu olmaktan çıkarılarak, genel-laik eğitim düzeni içine alınmıştır. Yasa Mecliste tartışılırken, bu hükmü karşı çıkanlar olmuşsa da, verilen yanıt "Efendim yasanın 12. maddesinde Türk milli eğitiminde laiklik esastır deniyor. Bu okullar da o esas içinde olacaktır" yanıtı verilmiştir. Baştan sona şeriat eğitimciliğiyle, dînsel bir dünya görüşüyle donatılmış eğitim/öğretim kurumu nasıl laik olacaksa?...

İşte böylece, *felsefe* ve *biyoloji* derslerinin seçime

(8) Yasa maddesinin dili sadeleştirilerek verilmiştir. A.D.

bırakıldığı okullarımızda; Nurcu, Süleymancı, Nakşibendî, Kadiri, Aczmendî, vb. çağdışı zihniyetleri yerleştirmeye çalışan tarikatçılar yuvalanmaya; devletten beslenerek, devleti soyup altını oyarak, *aslında şeriatın başka birşey olmayan adûl düzen*'in, beyinleri yıkanmış, sakalı bitli, başları bohçalı "leşker-i şahî"leri üremeye başladı. Gün geçmiyor ki, ülke okullarının herhangi birinde gericilik-islamcılık kalkışımı başgöstermesin ya da Atatürk'e, Atatürkçülere, laikliğe, laiklere saldırılmasın, sövülüp sayılmasın!... Ne yapsın şimdi Sayın Nevzat Ayaz? Aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık. Ayağını Büyük Meclis'e dek uzatmış *şeriat* sapkınlığı. En olağan bir Atatürk, Atatürkçülük ya da laiklik seslendirmesi karşısında *şeriat* bayrakları çekiliveriyor serenlere!...

Yapılacak iş bence basit. Öncelikle Anayasa'daki zorunlu din ve ahlâk bilgisi dersini kaldırmak ve Yüce Atatürk'ün yaptığı gibi, din ve inancı kul ile Tanrı arasındaki yüce yerine oturtmak. Sonra, imam-hatip okullarını lise düzeyinde tutup, meslek okulu kimliklerine dönüştürmek ve genel-laik eğitim dîzgesi dışına çıkarmak. Daha sonra da, dinsel eğitim kökenli öğretmenleri laik okullara atarken, görevlerini salt, din eğitimiyle değil, din öğretimiyle sınırlı tutmak ve ülke çapındaki Kuran kurslarının denetimini doğrudan Milli Eğitim Bakanlığına bağlamak, Diyanet İşleri Başkanlığının, Kuran kursları için program yapmalarına ve denetimde bulunmalarına izin vermemek.

Bu bir dilek mi? Ne demek dilek. Eğer yetkim olsaydı edimim ve buyruğum olurdu.

(Abece, Mayıs 1994)

BİR "PANEL" ve ÖTESİ

27 Kasım günû, Türk Hukuk Kurumu salonunda, bir toplu görüşme izledim.

Her ne denli, çağrıda "*açık oturum*" diye belirtilmiş ise de, konuşmacılar sùrekli *panel* dediler; sözlerine "*bu panelin amacı*" diye başladılar ve "*bu panelin sonu*" diye bitirdiler. Bilindiği gibi *panel* sözcüğü Batı kökenli bir sözcük. Özellikle İngilizcede değişik anlamları var. Dilimize bu sözcük; birden çok kişinin; eğitsel, ekınsel, tutumsal ya da siyasal içerikte herhangi bir konuyu, izleyiciler önünde tartışması, anlamında geçmiş. O anlamda kullanıyoruz. Atatürk'ün Türk Dil Kurumu, *panel* sözcüğünü, *Özleştirme Kılavuzu* adlı sözlükte "*toplu görüşme*" kavramıyla karşılamış. Ali Püsküllüoğlu da *Öz Türkçe Sözlük*'ünde aynı yolu izlemiş, "*toplu görüşme*" demiş. Bu kavram için *açıkoturum*

sözcüğü de kullanılıyor, öneriliyor. Hangisi tutar, ileride göreceğiz. Ancak, *açıkoturum* sözcüğü, bir kavrama karşılık olarak iki sözcükten oluşmuş olmasına karşın bileşik yazılıyor. Sözügeçen çağrıdaki gibi "*açık oturum*" biçiminde yazılmıyor.

Neyse. Benim asıl üzerinde durmak istediğim bu değil. Söz konusu toplantının içeriğidir. Toplantının izlencesi, tek maddede; "*Okullarımızda Türkçe'nin Kullanımı ve Daha Etkili Biçimde Öğretilmesi*" olarak bildirilmişti. Konuşmacılar, *Türk Eğitim Derneği* öğretmenlerinden oluşuyordu. Aralarında *Emin Özdemir*'in de adı vardı fakat, toplantıda görünmedi. *Türk Eğitim Derneği* ünlü bir eğitim/öğretim kurumu olduğu için, burada çalışanların *Türkçe öğretimi* gibi bir konuda söyleyecekleri öğretici olabilir, diye düşündüm. İzlencelerinde ayrıca pekiştirme yapılarak "*... Daha Etkili Biçimde Öğretilmesi*" diye vurguladıklarına göre, bir bildikleri olmalıydı. Örneğin, Türkçenin etkili biçimde öğretilmesinden kasıtları neydi? Nasıl bir çalışma yapıyorlardı? İlkokul birinci sınıfından lisenin son sınıflarına değin Türkçe ve yabancı dillerden eğitim/öğretim verilen bu kurumda, *anadili öğretimi* nasıl uygulanıyor; çocuğun öğrenmesi gereken ikinci dilin yanında, *anadilinin* durumu ve sorunları nelerdir? Bunun için alınan önlemler ve varılan sonuçlar; uygulanan yöntemler nelerdir?... TED, yetkin bir kurum olduğuna göre, burada çalışan öğretmenler, en azından; sağlıklı bir eğitim/öğretim sürecinin, sağlıklı bir öğretmen/öğrenci ilişkisiyle başlatabileceğini bilirler. Bunun için gerekli olan yöntemsel ve yönetsel önlemleri nasıl aldıklarını, bu amaçla oluşturdukları *veritabanı*'ndan elde ettikleri

İlginç sonuçları izleyicilere aktarabilirler, diye beklemiştim. Sözelimli İlkokulun 1., 2., 3. sınıflarında 6-9 yaşındaki çocukların soyutlamaya hazır olmadıkları, daha çok görsel düşündükleri gözönünde bulundurulduğunda, anadili öğretimi konusunda alınan önlemler nelerdir; uygulama nasıl yapılıyor? İlkokulun 4. ve 5. sınıflarından itibaren soyut düşünebilme algısı uyanan ve düş gücü baskınlaşan öğrenciler için, anadili açısından ne gibi çalışmalar yapılmış ve ne sonuçlar alınmıştır?... Çocukta yaratıcılığın, yaratıcı düşünmenin anadiliyle başlaması kaçınılmaz olduğuna göre; uygulamada bu amaçla alınan önlemler ve elde edilen sonuçlar nelerdir?.. Öğrencileri, ilkokuldan lise sınıflarına değin, anadillerini yazılı kullandırmada izlenen yol ne olmuştur; nasıl bir yöntem kullanmışlardır?... Örneğin, öğrenciler kendi sınıf düzeylerinde, bir duvar gazetesi, bir okul gazetesi ya da dergisi çıkarabiliyorlar mı?... Çıkarıyorlarsa, bu dergi ve gazeteler çocukların anadili sevgilerini, anadili bilinçlerini nasıl ve ne yönde etkiliyor; bu dergi ve gazetelerde öğrenciler, kendi öğrenim düzeylerine göre, hangi sözcük ve kavramları kullanmada daha başarılı ya da daha başarısız oluyorlar, neden?... Okulun, sınıf öğretmenlerinin, düzeltme ve iyileştirme yönünde aldıkları önlem ve uyguladıkları yöntem nedir?...

Ve buna benzer bir sürü beklentiyle katıldığım o toplantıda hemen hiçbir beklentime yanıt alamadım desem yeridir. Konuşmacılar, gazete ve dergilerde hergün yazılıp çizilen, kahvehane söyleşilerinde sözü edilen birtakım konularla sürelerini doldurdular. Arada bir *"Tam Öğrenme Yöntemi"* diye bir kavramdan

söz ettiler. Açıklamalarından anlaşıldı ki, "Tam Öğrenme Yöntemi dedikleri şey, öteden beri okullarda uygulanagelen, öğretim yetiştirge ve yönergelerinde söylenegelen, yazılagelen önerilerden başka bir şey değil. Çocuğa bir dilekçe yazmasını görev olarak veriyorlarmış, çocuk birşeyler karalayıp getiriyormuş, sonra bunlar toplanıyor, üzerinde birtakım düzeltmeler yapılıyor ve çocuğun "bir kulûbe üye olması için" başvuru dilekçesi hazırlanmış oluyormuş. Sayın TED öğretmenleri, bu uygulamayı, kurumlarının, "Türkçe'nin etkili biçimde öğretilmesi"nde bir buluş(!) olarak sunmaya çalıştılar. Bol bol saraka, horata yaptılar!...

Toplantı, benim usumdan geçen hiçbir soruya değinmeksizin sürdü. Belki toplantının sonunda tartışma açılır, kafamdan geçenlere yanıt bulurum diye düşünüyorum. O da olmadı. Toplantıyı yöneten kişi, zamanın yokluğundan söz ederek, bir iki soruya yer vereceğini söyledi, fakat ancak bir soruya zaman ayırdı. Oysa çok el kalkmış, çok soru sorulacağa benziyordu. Sorulmasına olanak tanınan, fakat yanıtına ve tartışılmasına gerek görülmeyen tek soru şuydu: "TED, değerli bir eğitim kurumumuz, burada çok değerli öğretmenlerimiz görev yapıyorlar. İzlencede 'Okullarımızda Türkçenin Kullanımı ve Daha Etkili Biçimde Öğretilmesi' denildiğine göre, acaba TED bunu nasıl yapıyor; çünkü toplantı boyunca buna hiç dokunulmadı. Örneğin, TED'de, ilkokulun birinci sınıfından lisenin son sınıflarına değin, öğrencilerin sözcük dağarcıkları, sözcük ve kavramları sözlü ve yazılı kullanma becerileri üzerinde bir veritabanı oluşturma çalışması yapılıyor mu?... Yapılıyorsa oluşturulan bu veritabanına göre

nasıl bir çalışma yolu tutulmuş ve nasıl bir sonuç elde edilmiştir?...

Soru önce konuşmacılardan birine *havale* edildi. Sözde yanıtlayıcı kişi, soruyu dikkate almaksızın, önceki konuşmasını kaldığı yerden sürdürmeye başlayınca, bu kez soru sahibi sözünü kesti, "Onu bırakın, siz benim sorduklarımı yapıyor musunuz, yapmıyor musunuz, onu istiyorum?..." diye dıretince, yönetici araya girdi, "Hayır, sizin sorduğunuz anlamda bir çalışma yapılmamıştır." dedi ve böylece, "Okullarınızda Türkçenin Kullanımı ve Daha Etkili Biçimde Öğretilmesi" panel ve "açık oturum"u sona erdi.

(Abece, Ocak 1994)

KÖY ENSTİTÜLERİ OLAYI

Ben, Pazarören Köy Enstitüsünün ilk öğrencilerindenim. Okulumuzun ana yapısının altında; *"Bu yurdu baştan başa yeşil ağlarla öreceğiz/ Tanrının geç kaldığı işi biz göreceğiz..."* diye yazılıydı. Yeşilin anlamı bir ülkü, bir tutkuydu Köy Enstitülerinde.

Biz, Pazarören Köy Enstitüsünde ağaç dikerek, bağ budayarak, Tanrının bozkırında boyumuzdan derin kırılma çukurları açarak yarışıyor, övünüyorduk. Tutulduğu kıyamık *zatüree*'ye çevirdiği için ateşli kırk derecenin üstüne çıkan Boğazlıyanlı *Sabri Karaman*, ikide bir yorganıma asılıyor: *"Benim kırılmalarından öte dur..."* diye sayıklıyordu. İkimiz de kıyamıktan düşmüştük okulun revirine. On beş yaşında ben kurtardım, *Sabri* gümledti. Açtığımız top-

raklarda ağaç yeşertmek, meyvesini dermekti yûreğimizde yaşattığımız. Tarım öğretmeninimiz Eyüp Erdemir, ağacın-yeşilin kutsallığına değgin yazılar, kitaplar getirirdi tarlaya. Birlikte plan yapar uygulardık. 1944'te okulu bitirdiğimizde, eğitim alanının çevresindeki 27 dönümlük bozkır kırmalanmış ve ağaçlanmış, sebze için bölümlenmiş, sulama kanallarına kavuşmuştu. Gene Enstitünün uygulama toprağı 1200 dönümlük Saçlı Çiftliği ise ürüne duran ekenegin, ağılında inekleri, atları, koyun ve keçileriyle, kümeslerinde her cinsten tavuklarıyla küçük bir köy halkını doyurup donatacak ölçekte verim boyutuna ulaşmıştı.

Köy çocuklarıydık. Toprak, su, ağaç -her türünden hayvan- bizim canımızdı. Bakmasak, beslemesek, işlemesek asıl o zaman üzölür, yozlaşırdık. Yankı dergisinin 1 Şubat 1982 günlemlı sayısında Sayın Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam, *"Üretim için eğilim ülkelerine döneceğiz"* diyor. Ulusal eğitimimizin bugün içinde bulunduğı bunalımdan çıkabilmesi için başka yol var mı? 1950'den, yani Köy Enstitülerindeki üretici-yaratıcı eğitim uygulamasının durduruluşundan beri, denenleri dinledik, yapılanları gördük. Günden güne açmazlar çoğaldı. Dışardan yüzlerce uzman-eğitmen getirdik, milyonlar harcadık, sonuç? Sonuç işte bugünkü çarpıklık ve anlamsızlık. Demek ki, kendi koşullarımıza göre, o koşullara uygun yaşam ve derneşim yöntemlerini de gene kendimiz üretmek zorundayız. 1960'tan sonra gündeme getirilmek istenen; halkın kendi çevresini ağaçlandırma, bayındırlaştırma önerilerini *"angarya"* olarak niteleyen çağdışı kafa, Köy Enstitülerinde uygulanan üretici-

yapıcı-yaratıcı eğitim işlevini de karalamak istedi. O çağdışı kafa bugün de toplumda varlığını sürdürüyor. Her çağdaş açılımın önüne çıkıyor. Laf üretiyor, dedi-kodu üretiyor. Bu da bugüne değin sürdürülen lafçıl siyasanın doğal bir sonucu olsa gerek.

Köy Enstitülerindeki eğitim uygulaması, aynı zamanda ulusal bütünleşmenin de somut örneklerini veriyordu. 12 Eylül'ün öngünlerinde her yoğunluğun kendi anlayış ve algısına göre, yorumlayıp bayraklaştırdığı; Türk, Kürt, Çerkez, Pomak, Ermeni, Alevi, Sünni, vb. gibi ayrımcılık, bölümlemecilik çıkışlarının, bırakınız tartışmasını, sözü bile edilmezdi Köy Enstitülerinde. Karadenizli ya da Doğu Anadolu öğretmenlerimizin Laz, ya da Kürt olduklarını hiçbir zaman aklımızdan geçirmez, yalnızca onların bazı sözcükleri söyleyişlerindeki değişikliklere gülerdik.

Nedir birleştirici, bütünleştirici, ulusal birliği belirleyici etkenler? Başta işbirliği ve dayanışma; birlikte iş bitirmenin, birlikte yaratmanın, birlikte yol almanın kıvancı; ikinci önemli etken; müzikte, resimde, yazında, tarihte yüze vuran ortak değerlere ortaklaşa olmanın bilinciyle yaklaşmak, işi sözde, lafta bırakmaksızın, kendine, çevresine, topluma yarar; başkalarının da kıvanç ve övüncünü yansıtır boyutlara vardırarak... E, Köy Enstitülerinde de yapılan buydu zaten. Hangi eğitim kurumumuz bugün, Köy Enstitülerinde olduğu ölçüde, halkbilim derlemelerine girip, elde edebildiğini toplumbilim-tarih derslerinde işleyebilmiş; hangi okulumuz, toplumumuzun geleceksel çalgılarından sazı, davulu, düdüğü, Köy Enstitülerindeki kadar yaygınlaştırabilmiştir. Neden bugün halk oyunlarımızı, halk danslarımızı bilenleri

mumla arıyoruz? Oysa Köy Enstitülerinde her sabah, davulu, zurnası, sazı, mandolini ve akordeonu ile, bütün  ğretmen ve öğrencilerin belli bir süre halk oyunlarına, halk danslarına katılmaları, eēitim gereēiydi ve zorunluydu. Köy Enstitülerine yöneltilen ulusal duygu soēukluēu da yalan ve iftira idi. Osmanlı yozluēunu yüreklerinden söküp atamayanlar, Köy Enstitülerinde yoēunlaēan  aēıncıl Atatürk ulus uluēundan korkmuēlardı, hepsi bu. Gerçekten yurtsever ve ulusçu olduklarından deēil.

Köy Enstitülerine yöneltilen bir baēka kusurluluk da bunca iē-oyun arasında yeterli öğretmenlik bilgisi verilemediēidir. Köy Enstitülerini görmeyenlerin, baētan ve peēin yargılı olarak, beēenmemeye kararlı olanların; bir de Köy Enstitülerinde kullanılan eēitim süresini hesap edemeyenlerin savları olsa gerektir. Bilindiēi gibi, Köy Enstitüleri yatılı eēitim kurumlarıdır ve öğrencilerini yılda ancak 45 gün izinli saymaktadır. Geri kalan 320 günün resmi tatiller bölümünün dıēında, günde 8-10 saat dolayında dinlencesiz, ders ve iē yapmak zorunluēu vardır. Bugün eēitim kurumlarımızın kullandıkları s renin iki katına yakın. Bu yetersizlik savını ilk kez okumak için Ankara'ya, yüksek bölüme geldiēimde rahmetli Halil Fikret Kanad'dan duymuētum. Tartıēmamız ilerleyince ilgilendi, hele de kendisinin yazdıēı ve bizde okutulan iki ciltlik *Pedagoji Tarihi* yapıtından sorduēu sorulara gerekli yanıt alınca da sevindi. Dayanamayıp ē yle demiēli: "*Siz benim pedagoji talebesine  ğretemediēim ēeyleri bile  ğrenmiēsiniz.*"

Köy Enstitülerinin  ğretim kadroları belki mesleki donanım bakımından yetersizdi. Fakat  lk c  ve

oldukça çalışkan bir kadro idi. Elimde, başta öğretmenlik meslek dersleri olmak üzere, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Tabiat Bilgisi, Matematik ve Fen dersleri için verilmiş çarşaf çarşaf kaynakça, başvuru dizelgesi var, ki bazılarının sayfaları bile gösterilmiştir. O yetersiz dediğimiz öğretmenler, onca ülkücü ve çalışkanlıklarının yanına yoğun bir kaynakça desteğini de katarak çalışıyorlardı. Bize aktaracakları bilgileri ezberleyerek değil, özümleyerek dersliklere getiriyorlardı. Benim Pazarören Köy Enstitüsü öğrenciliğim sırasında yaptığımız fizik-kimya deneyi ve tabiat bilgisi dersleri gözlemi kadar, Ankara'da liseyi bitiren iki çocuğumdan hiçbirini yapmadı, onlara bu olanak sağlanmadı. İstedığımız her saatte okulun kitaplığını açık buluyorduk, oysa daha düne değin (bugün açık mı bilmiyorum) başkent Ankara'da bütün okulların kitaplıklarının, laboratuvarlarının kapılarına kocaman kocaman kara kilitler vuruldu. 1970'lerde okul kitaplığından bir konuya bakmak için aldığı kitabı elinden düşürüp cildini sakatlayan bir öğrencinin disiplin kuruluna verilip verilmemesini tartışan lise öğretmenlerini dinlerken, kendi öğrencilik yıllarımı, not alacağım yerleri belirlemek için çizdiğim, büküp katladığım kitap sayfalarını düşünüyordum. Bir gün elim ererse, Köy Enstitülerinde ders hazırlığı için verilen kaynakçaların ve Enstitüyü bitirenlere armağan olarak sunulan yapıtların dizelgelerini yayınlayacağım. Pazarören Köy Enstitüsünü bitirdiğimde, bana tam 49 tane kaynak yapıt verilmiş. Aralarında Milli Eğitim Bakanlığının hazırladığı *Türkçe, Astronomi, Biyoloji, Coğrafya, Fizik, Jeoloji, Kimya, Matematik, Zooloji Terimleri Cep Kılavuzu* adındaki tuğla

biçimli yapıttan tutun, Şolohov'un *Uyandırılmış Toprak*'ına değin var.

Amacım, 42 yıl sonra Köy Enstitülerine ağıt yakmak değildir. Türk eğitim tarihi, bir gün gelecek, Köy Enstitülerini görmüş olmaktan dolayı kıvanç duyacaktır. Köy Enstitülerini o günkü planlamaları ve içerikleriyle bugün yeniden canlandıralım da diyemeyiz. Çünkü Türk toplumu bugün büyük bir aşama yapmış, Köy Enstitülerinin düşünöldüğü ve çözüm olarak göröldüğü ortamı çok gerilerde bırakmıştır. Ama bir ince nokta var ki işte bundan hiçbir zaman vazgeçilemez. Bu da: Yaşatıcı ve üretici eğitim sürecine girmeyen toplumların hiçbir zaman sağlıklı yaşama kavuşamayacağı, gücünü deneme ve çağdaş toplumlar düzeyine ulaşma olanağı bulamayacağı gerçeğidir.

İnsan, yaratıcı gücünü ellerinde ve kafasında yoğunlaştırmış toplumsal bir yaratıktır. Eğitimin asıl görevi de, insandaki bu iki yaratıcı öğeyi uyumlu bir ortamda üretime yöneltmek, yaratım becerisi, yaratma pratiğı kazandırmaktır. Eğitim bunu yapmazsa, yapmazsa ne olur, diyeeksınız. Çok şey olur. En azından bugün olanlar olur. Bir açmazdan ötekine.. derken 12 Eylül'e değin gelinir.

(Öğretmen Dünyası, Nisan 1982)

"Varlık dergisinde 'Görüp düşündükçe' sayfasını dikkatle okuyun. O sayfayı dolduran yazarların çoğunun adını duymamışsınızdır, ülkenin şurasına burasına dağılmış gençler, ilkokul öğretmenleri, köy öğretmenleri. Birinin yazısını, **Ali Dünder**'in aralık sayısında çıkan 'Kuyrukludağın odunu' yazısını birlikte okuyalım:

'(...)

Bu yazıyı yalnız Fâlih Rıfî Atay'ın değil, okullar için Türkçe kitapları hazırlayanların da görmelerini isterim. Okutsunlar bunları çocuklara. Hem dilimizi öğretmeğe yarar, hem de gerçek yurt sevgisi aşılar. Övünme yok bu yazıda, yurdu benimseme var, yurdu bir acisiyle içlenme, dertlenme var, gerçek yurt sevgisi de bu değil midir? Tanımıyorum **Ali Dünder**'i, duyduğuma göre bir öğretmenmiş, bir köy öğretmeni. Otursun o köyde. Hiç şüphem yok, gönlündeki yurt sevgisini çocuklara da aşılar. Onlara ormanlarımızı korumağı, yurdu benimsemeğı, süssüz, temiz bir türkçe ile düşünüp yazmağı öğretir. Ama biz de yurdu muzun bir köyünde, **Ali Dünder** adında bir öğretmen, iyi bir yazar bulunduğunu unutmalıyım."

Nurullah ATAÇ

Ulus Gazetesi, 15.12.1951